

ZBORNIK RADOVA

Integriranje principa ravnopravnosti spolova u odgojno-obrazovni sistem Bosne i Hercegovine

Seminar u Kantonu Sarajevo,
16-18. decembar 2003. godine

Septembar, 2004. godine

Umjesto predgovora

“Ljude ne treba dijeliti na muškarce i žene, svaki čovjek bio on muškarac ili žena- može sa svojim tijelom i životom raditi šta hoće jer ljudska prava ne izviru iz čovjekove polnosti nego slobode.” - Elizabet Badinter (fancuska filozofinja i feministkinja)

«Sociološki posmatrano, nijedna društvena promjena koja se desila ili koja će se tek desiti, ne može se cjelovito razumjeti, niti objasniti (što i jeste specifičnost sociološkog pristupa), ukoliko se u listu determinirajućih faktora ne uključi faktor “humanizacije odnosa” među ljudima, odnosno jednakopravnosti odnosa među polovima u svim sferama ljudskog djelovanja. Istovremeno, i proces humanizacije odnosa među ljudima, konkretnije jednakopravnosti polova u jednom društvu, ne može se objasniti izdvojeno, van konteksta i uticaja drugih društvenih promjena na ovaj proces.

Institucionalno posmatrano, obrazovanje jeste sredstvo pomoću kojeg se određene društvene uloge raspodjeljuju pojedincima. Ta raspodjela se temelji na jednakosti obrazovnih mogućnosti (šansi) koje svi članovi društvene zajednice imaju u početnim fazama obrazovanja, bez obzira na pol, socijalno porijeklo i slično.»¹

Međunarodnim konvencijama i standardima ljudskih prava propisuje se takav nivo zaštite koji je u funkciji humanizacije odnosa među polovima. Jedna od najvažnijih konvencija u ovoj oblasti jeste **Konvencija o eliminaciji/ukidanju svih oblika diskriminacije žena**, po kojoj je svaka država obavezna da preduzme sve neophodne mjere u cilju otklanjanja diskriminacije žena, čime bi se osigurala jednaka prava žena kao i muškaraca u sferi obrazovanja (čl. 10). Ovom Konvencijom se detaljno preciziraju posebne mjere kojima bi se žene zaštitile od diskriminatornog položaja u obrazovanju, karijeri i stručnom osposobljavanju, dakle ne samo u obezbjeđivanju jednakih šansi za obrazovanje nego i šire. Posebno se u tački (c) ove Konvencije, države koje su njene potpisnice obavezuju na “otklanjanje tradicionalnog shvatanja o ulogama muškaraca i žena na svim nivoima i u svim oblicima obrazovanja... posebno revizijom udžbenika i školskih programa”.

Navedene odredbe međunarodnog prava samo su neke od odredbi koje su direktno u funkciji eliminisanja polne diskriminacije uopšte, a posebno u obrazovnom procesu.

Bosna i Hercegovina, pa tako i njeni entiteti, Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska, obavezane su da po pristupanju Savjetu Evrope učine određene korake kako bi se unaprijedili i promovisali principi ravnopravnosti polova i osigurala zaštita od diskriminacije na polnoj osnovi. Tako se krenulo u proces usklađivanja domaćeg pravnog i institucionalnog okvira sa standardima međunarodne zajednice u cilju eliminisanja diskriminacije među polovima.

Prvi koraci su učinjeni osnivanjem Gender centara (Centara za jednakost i ravnopravnost polova) Vlade Federacije Bosne i Hercegovine i Vlade Republike Srpske, koji su stručne službe entitetskih vlada odgovorne za uvođenje principa jednakosti i ravnopravnosti polova u sve programe, politike i oblasti života i rada. Cilj osnivanja ovih službi u okviru izvršnih vlasti entiteta je uvođenje gender jednakosti kao i provođenje principa gender jednakosti propisanih međunarodnim konvencijama i sporazumima ratifikovanim od naše države.

Mandat Gender Centara je da:

- prate položaj žena i implementaciju njihovih zagarantovanih prava,
- ostvaruju koordinaciju sa tijelima, odborima ili komisijama za ravnopravnost polova u zakonodavnim vlastima države i entiteta,
- ostvaruju saradnju sa svim institucijama na državnom i entitetskom nivou,
- učestvuju u pripremi zakona, drugih propisa i opštih akata, radi ostvarenja jednakih prava i obaveza u razvojnog procesu,
- pružaju stručnu pomoć u bilateralnim i multilateralnim odnosima vezanim za politiku polova,

---

¹ Dr Srebrenka Viđen, citat iz teksta «Žene i obrazovanje», objavljenog u časopisu «Femina»

- ostvaruju saradnju sa domaćim i međunarodnim nevladinim organizacijama, te koordiniraju implementaciju domaćih i međunarodnih programa,
- učestvuju u izradi izvještaja ovlaštenih tijela prema međunarodnim institucijama (Ujedinjene nacije, Evropska unija, Savjet Evrope, itd.) o stanju po preuzetim konvencijama i drugim dokumentima iz gender oblasti,
- informišu javnost o bitnim pitanjima ženskih–ljudskih prava,
- saraduju sa vladom i predstavljaju savjetodavna tijela u oblasti odnosa među polovima – ljudskih prava.

Prema **Zakonu o ravnopravnosti polova u Bosni i Hercegovini koji je usvojen na državnom nivou u junu 2003. godine** ("Sl. Glasnik BiH" br. 16/03) uspostavljena je Agencija za ravnopravnost polova u Bosni i Hercegovini na državnom nivou.

Članom 23. Zakona o ravnopravnosti polova u Bosni i Hercegovini ova Agencija naročito obavlja sljedeće funkcije:

- Periodično izrađuje Državni plan akcije za promoviranje ravnopravnosti među spolovima, zasnovan na prijedlozima svih ministarstava na državnom nivou, planu Gender Centra FBiH, i planu Gender Centra RS, a koji će Ministarstvo predstaviti svake godine Vijeću ministara Bosne i Hercegovine radi usvajanja;
- Prati primjenu i vrši koordinaciju aktivnosti sa svim relevantnim subjektima u procesu implementacije Državnog plana akcije za promoviranje ravnopravnosti među spolovima;
- Priprema godišnje izvještaje Vijeću ministara Bosne i Hercegovine o statusu spolova u BiH na osnovu izvještaja Gender Centra FBiH i Gender Centra RS;
- Vršiti ocjenjivanje zakona, akata i podzakonskih akata, koje usvaja Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, kako bi pratilo djelovanje na ravnopravnost i ravnopravnu zastupljenost spolova;
- Izrađuje metodologiju za ocjenu efekata državne politike i programa u vezi s ravnopravnošću spolova;
- Obavlja ostale poslove vezane za promociju ravnopravnosti spolova i provođenje svrhe ovog Zakona.

U skladu sa Zakonom o ravnopravnosti polova u bosni i Hercegovini Gender centri imaju ovlaštenje da prate i nadgledaju provođenje Zakona i najmanje jednom godišnje o tome izvještavaju Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. Gender centri prema Zakonu takođe imaju obavezu da pri izradi izvještaja o provođenju zakona saraduju i da se konsultuju sa nevladinim sektorom, naročito organizacijama koje se bave zaštitom ljudskih prava. Takođe je utvrđena obaveza Gender centara da se staraju da se na svim nivoima vlasti vodi izbalansirana politika jednakosti polova, te u vezi s tim takođe da saraduju sa nevladinim organizacijama i sindikatima.

Članom 25. Zakona o ravnopravnosti polova u Bosni i Hercegovini, Gender centrima su data i sljedeća ovlaštenja/prava:

- ispitivanja kršenja ovog Zakona na zahtjev ministarstava, građana, nevladinih organizacija, ili na vlastitu inicijativu;
- učešća u davanju inicijative i pripremi zakona, drugih propisa i opštih akata, te pri utvrđivanju mjera radi ostvarivanja jednakosti i ravnopravnosti polova;
- sačinjavanja izvještaja i preporuka, koje se dostavljaju nadležnim organima i zainteresovanim licima;
- davanja inicijative za pokretanje postupka za izmjene i dopune propisa, ukoliko se utvrdi da je do povrede ravnopravnosti došlo usljed nesaglasnosti podzakonskog akta sa ovim Zakonom.
- Zakonom o ravnopravnosti polova u Bosni i Hercegovini predviđeno je takođe i osnivanje Agencije za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine koji su po zakonu obavezni da vrše nadzor i praćenje nad primjenom/provođenjem ovog Zakona.

Obrazovanje i Zakon o ravnopravnosti polova

Članom 5. Zakona o ravnopravnosti polova u Bosni i Hercegovini navodi se da:

“Svi imaju jednaka prava na obrazovanje, bez obzira na pol.”

“Obrazovna institucija ne smije vršiti diskriminaciju zasnovanu na polu u vezi sa:

- uslovima prijema;
- odbijanjem prijema;
- načinom pružanja usluga i beneficija;
- isključenjem iz procesa obrazovanja;
- vrednovanjem dostignutih rezultata u toku obrazovanja;
- jednakim uslovima u stvaranju karijere i profesionalnom usmjeravanju, stručnom usavršavanju i sticanju diploma;
- u drugim mogućim slučajevima.”

U članu 6. istog Zakona se propisuje:

“Nadležne vlasti, obrazovne institucije i druga pravna lica obezbijediće da planovi i programi i metodologije osiguraju uspostavu obrazovnog sistema koji će garantovati eliminaciju nastavnih programa koji sadrže stereotipnu društvenu ulogu muškarca i žene, a koji za posljedicu imaju diskriminaciju i nejednakost polova.

Sadržaji koji promovišu jednakost polova, sastavni su dio nastavnog programa za sve nivoe obrazovanja.”

Uvođenje gender komponente u obrazovni proces

Gender centri Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske su u okviru svog mandata, a vezi sa uvođenjem ravnopravnosti polova u obrazovni proces, utvrdili Strategije uvođenja gender komponente u obrazovni proces. Glavni nosioci aktivnosti provođenja Strategija su: ministarstva prosvjete/obrazovanja, entitetski i kantonalni pedagoški zavodi, Gender centri i drugi stručnjaci za gender pitanja (pedagozi, sociolozi, psiholozi itd.). Cilj provođenja Strategije je uvođenje principa jednakosti i ravnopravnosti polova, odnosno gender mainstreaming na svim nivoima obrazovanja (predškolsko, osnovno, srednje i visoko) i uključivanje gender principa u sva nastavna sredstva i udžbenike. Predviđeno je da se aktivnosti vezane za provođenje Strategija realizuju u naredne dvije školske godine.

Osnovne postavke Strategija za uvođenje gender komponente u obrazovni proces

Obrazovanje predstavlja jedan od najvažnijih elemenata u postizanju ravnopravnosti polova, a posebno u vremenu kada postoji potreba za permanentnim obrazovanjem i stručnim usavršavanjem nezavisno od dobi.

Srednje obrazovanje traje 3 odnosno 4 godine, a obuhvata:

- gimnazije (opšteg, društveno-jezičkog i prirodno-matematičkog smjera),
- umjetničke škole,
- tehničke i srodne škole,
- stručne škole,
- vjerske škole, i
- specijalne škole.

U cilju provođenja gender mainstreaming-a u obrazovanju smatra se da je potrebno ostvariti sljedeće korake:

1. Uključiti gender aspekt u nastavu u institucijama koje obrazuju nastavni kadar
2. Unijeti izmjene (u smislu gendera) u nastavne planove i programe rada na svim nivoima obrazovanja

3. Senzitivizirati za gender pitanja i dodatno obučiti nastavno i stručno osoblje u nastavnom procesu
4. Uključiti gender perspektivu u nastavu kroz relevantne predmete npr. demokratija i ljudska prava, maternji jezik, sociologija, psihologija, pedagogija, biologija i historija
5. Sačiniti analizu udžbenika koji se koriste u nastavi prethodno navedenih predmeta
6. Uključiti gender komponentu u program rada – odjeljenskih zajednica
7. Prilagoditi udžbenike sa ciljem isključivanja gender diskriminatornih sadržaja, sadržaja koji podržavaju stereotipno prikazivanje gender uloga, i sl. kao i uključivanje sadržaja sa gender komponentom u postojeće nastavne jedinice, odnosno, po potrebi, dodavanje novih nastavnih jedinica.

Da bi se ovi koraci ostvarili, neophodna je koordinirana zajednička akcija različitih institucija sa svih nivoa vlasti, a koje su odgovorne za praćenje politike, planiranje i izvršenje u obrazovnom sektoru.

Aktivnosti koje predstavljaju integraciju gendera u srednjoškolskom obrazovanju i vaspitanju su sljedeće:

- Priprema materijala – brošura za nastavno i stručno osoblje u srednjim školama o gender konceptu
- Gender senzitiviziranje nastavnog osoblja i zaposlenih u pedagoško-psihološkoj službi
- Formiranje radne grupe za analizu nastavnih planova i programa
- Analiza postojećih nastavnih planova i programa rada
- Integriranje gender komponente u plan i program rada
- Formiranje radne grupe za analizu udžbenika u raznim oblastima
- Analiza udžbenika koji se koriste u nastavi relevantnih predmeta
- Promjene u sadržajima udžbenika po potrebi (izuzimanje materijala sa gender diskriminatornim sadržajem i unošenje novim segmenata odnosno nastavnih jedinica sa gender perspektivom)
- Uključivanje gender koncepta kroz nastavne jedinice u sklopu predmeta Demokratija i ljudska prava
- Priprema priručnika za učenike o genderu

Integriranje principa ravnopravnosti spolova u odgojno – obrazovni sistem Bosne i Hercegovine Seminar u Kantonu Sarajevo 16. – 18. decembra 2003 godine

Gender Centar Vlade Federacije Bosne i Hercegovine prihvatio je prijedlog Radne grupe za obrazovanje koji se odnosi na stručno usavršavanje i edukaciju odgajatelja/odgajateljica u predškolskim ustanovama, nastavnika/nastavnica, saradnika/saradnica u nastavi, pedagoga/pedagogkinja, direktora/direktorica, rukovodnih organa škola, savjetnika/savjetnica Prosvjetno – pedagoških zavoda. Na osnovu ovog prijedloga održaće se seminari na temu « Integriranje principa ravnopravnosti spolova u odgojno – obrazovni sistem Bosne i Hercegovine». Na ovim seminarima razmatraće se problem ravnopravnosti spolova sa:

- Pravnog aspekta;
- Medicinskog aspekta;
- Aspekta stereotipa;
- Teološkog aspekta;
- Filozofskog aspekta;
- Pedagoškog aspekta.

Krajem godine (od 16 – 18. decembra 2003. god.) održan je prvi seminar pod istim naslovom za sve direktore/direktorice i pedagoge/pedagogkinje osnovnih i srednjih škola, kao i za predškolske ustanove u Kantonu Sarajevo.

Cilj seminara bio je doprinos stručnom usavršavanju nosilaca odgojno – obrazovnog rada, kako bi se realizacijom kroz nastavu i kroz cjelokupni život i rad škole, realizovao jedan od osnovnih odgojnih zadataka – princip ravnopravnosti spolova.

Realizacija principa ravnopravnosti spolova jedan je od uslova za razvoj demokratskog društva.

Seminar je obuhvatio nekoliko aspekata bitnih za nastavne planove i programe i za ukupnu nastavu u školama:

- Direktorica Gender Centra FBiH dipl.iur. Samra Filipović – Hadžiabdić upoznala je učesnike sa pravnim okvirom integracije gender koncepta u odgojno – obrazovni sistem.
- Prof.dr. Zlata Kundurović i dr. Fani Majkić obradile su ovo pitanje sa socijalno – medicinskog aspekta;
- doc.dr. Jasna Bakšić – Muftić je u svom izlaganju obradila, sa primjerima, stereotipe;
- gender u religiji su predstavili dr. Marko Oršolić, mr. Zilka Šiljak – Spahić, mr. Esad Bajtal, i dipl. teolog Vladislav Radujković;
- prof.dr. Fatima Lačević je gender koncept predstavila sa filozofskog aspekta;
- doc. dr. Mirjana Mavrak predstavila je ovaj koncept sa psihološko – pedagoškog aspekta.

Na seminaru su bili predstavnici 80 (direktori/direktorice i pedagozi/pedagogkinje) osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo, kao i predstavnici predškolskih ustanova.

Učesnici ovog seminara će aktualizirana saznanja koristiti u programima stručnog usavršavanja odgajatelja/odgajateljica i nastavnika/nastavnica kako bi se sa djecom i učenicima došlo do krajnjeg cilja, formiranja ispravnih stavova o ravnopravnosti spolova i «brisanja» stereotipa.

Nakon održanog seminara u Kantonu Sarajevo u septembru 2004 godine štampaće se priručnik – zbornik radova sa ovog seminara, koji će poslužiti kao priručnik ne samo za škole nego i za roditelje i institucije u obrazovanju.

Isto tako, u toku 2004 godine radiće se na pojedinim predmetima u izabranim školama (osnovnim i srednjim školama). Ova aktivnost započela je u Kantonu Sarajevo. Radna grupa Gender Centra FBiH donijela je zaključak o neophodnosti integrisanja gender komponente u sve predmete. Shodno tome, izabrane su Pilot škole u Kantonu Sarajevo (radi ranije izvršene edukacije putem seminara) i to 5 osnovnih i 3 srednje škole. Ove Pilot škole dobile su zadatak da naprave programe i planove za integrisanje gender koncepta u predmetnu nastavu. Planovi i programi prihvaćeni su od nastavničkih vijeća.

Predmet “Demokratija i ljudska prava” u završnim razredima srednjih škola u Bosni i Hercegovini i ravnopravnost polova

Polazeći od navedenih postavki, Gender centar Republike Srpske je u saradnji sa Republičkim pedagoškim zavodom, međunarodnom organizacijom “Civitas” koja je inicirala i uvođenje predmeta demokratija i ljudska prava u srednje škole u Bosni i Hercegovini, nevladinom organizacijom “Zdravo da ste”, Omladinskim centrom Gradiška, izveo projekat pod nazivom: Priprema radionica sa ciljem uvođenja gender komponente u nastavni plan i program predmeta Demokratija i ljudska prava u završnim razredima srednjih škola.

Cilj projekta je bio da se, uz saglasnost Republičkog pedagoškog zavoda Republike Srpske i Ministarstva prosvjete i kulture Vlade Republike Srpske, uvrsti gender komponenta u nastavne sadržaje (radionice) predmeta Demokratija i ljudska prava, koji se realizuje u završnim razredima srednjih škola. Planirano je, takođe, da se odobrene lekcije na kraju projekta štampaju u priručnik za profesore/ice ovog predmeta.

Svrha projekta je edukacija o osnovama gender koncepta i podizanje gender svijesti profesora/ica demokratije i ljudskih prava, kao i podizanje svijesti o genderu učenika/ca završnih razreda srednjih škola, što za posljedicu treba da ima humanije odnose među polovima kod mladih.

Planirano je da se isti projekat, sa istim sadržajima i po sličnoj metodologiji, realizuje u toku godine i u školama Federacije BiH.

U okviru provođenja pomenutog projekta održan je seminar za profesore/ice demokratije i ljudskih prava svih srednjih škola u Republici Srpskoj. Seminar je organizovan u saradnji Gender centra Vlade Republike Srpske, Republičkog pedagoškog zavoda Republike Srpske i "Civitas"-a. Cilj seminara je bio da se prilikom realizacije programa predmeta Demokratija i ljudska prava u drugom polugodištu školske 2003/2004. godine realizuju sljedeći radionički programi koji u sebi sadrže gender komponentu:

1. Predstavljanje građana – društvene organizacije
2. Uloga medija u demokratiji
3. Uloga kompromisa u rješavanju konflikta
4. Izbor dobrog vođe,

kao i da se u toku prvog polugodišta sljedeće školske 2004/2005. godine realizuju nastavne jedinice koje u sebi takođe sadrže gender komponentu, a koje se odnose na tematske cjeline:

- temelji ustavne demokratije,
- zaštita ljudskih prava,
- zaštita ljudskih prava koje pružaju vlasti BiH,
- razlike i sličnosti građana.

Najbrži, a i najpouzdaniji način za uvođenje gender komponente u nastavni plan i program u srednjim školama je kroz pripremu materijala (priručnika) za profesore/ice demokratije i ljudskih prava, na osnovu kojih bi se na časovima ovog predmeta radile radionice sa učenicima. Ovakav način obezbjeđuje sveobuhvatan i jednak pristup u svim srednjim školama u Bosni i Hercegovini. Uvođenje gender komponente u pomenuti nastavni predmet je neophodno kako bi se kroz obrazovni proces stvorile pretpostavke za ravnopravan tretman oba pola, kako u samom procesu obrazovanja, tako i u kasnijem životu i radu mladih naraštaja kroz njihovu svjesnost o gender jednakosti i ravnopravnosti, vodeći pri tom računa o našim društvenim, kulturološkim i istorijskim uslovima.

Priručnik za profesore/ice demokratije i ljudskih prava će se uz pomoć pedagoških zavoda i "Civitas"-a distribuirati u sve srednje škole u Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine, za potrebe predavača/profesora demokratije i ljudskih prava, učenika/ca i biblioteka.

Nadamo se da će ovaj priručnik biti korisno štivo i pomoć profesorima/cama demokratije i ljudskih prava u srednjim školama, te približiti učenicima/cama principe ravnopravnosti polova i humanih odnosa među polovima koji mladima treba da budu putokaz ka sretnijem i demokracičnijem društvu u budućnosti. Takođe smatramo da ovaj priručnik treba da bude primjer za ostale nastavne oblasti i predmete koji će zahtijevati određene promjene u ovom smislu.

Sarajevo, septembar 2004.

Samra Filipović-Hadžiabdić
Gender Centar Vlade FBiH

Spomenka Krunić
Gender Centar Vlade RS

Lejla Somun-Krupalija
IBHI-BiH

Samra Filipović-Hadžiabdić, dipl.iur

Direktorica Gender Centra Federacije Bosne i Hercegovine

POJAM GENDER

Gender je riječ latinskog porijekla kod nas preuzeta iz engleskog jezika. Primarno značenje riječi gender odnosi se na gramatički rod, međutim, danas i svijetu i kod nas gender predstavlja koncept koji se odnosi na društveno uslovljene uloge između muškaraca i žena koje su za razliku od bioloških, vremenom promjenjive u zavisnosti od historijskih, kulturoloških, tradicijskih, geografskih i drugih uticaja. Dakle pravi se razlika između pola koji se odnosi na biološke razlike između muškaraca i žena i koji je nepromjenjiv od njihovih društvenih koje su društveno uslovljene i promjenjive.

Gender analiza je ispitivanje razlika u uvjetima, potrebama, stopama učešća, pristupu resursima i razvoju, kontroli nad resursima, mogućnosti odlučivanja itd., između muškaraca i žena u njihovim određenim gender ulogama.

Gender dimenzija- Aspekt bilo kojeg problema koji se odnosi na gender/razlike u životima žena i muškaraca.

Gender jednakost – Jednakost ne predstavlja u ovom kontekstu istost jer biološki različita bića imaju i različite potrebe, pa u ovom smislu jednakost predstavlja koncept po kome su sva živa bića slobodna da razviju svoje vlastite sposobnosti i naprave slobodan izbor bez ograničenja uspostavljenim strogim gender ulogama; koncept po kome se različito ponašanje, težnje i potrebe žena i muškaraca jednako cijene, razmatraju i favorizuju.

Gender ravnopravnost –Pravedno tretiranje spolova, što može biti jednak tretman ili različit tretman, ali koji se smatra ekvivalentnim u smislu prava, beneficija, obaveza i mogućnosti.

Gender mainstreaming- Sistematična integracija određenih situacija, prioriteta i potreba žena i muškaraca u sve politike i s ciljem promoviranja jednakosti među ženama i muškarcima i mobiliziranja svih općih politika i mjera, naručito u svrhu postizanja jednakosti, aktivno i otvoreno uzimajući u obzir, na nivou planiranja, njihove posljedice na određene situacije žena i muškaraca u implementaciji, monitoringu i evaluaciji (COM(96)67final, 21.2.1996)

Gender senzitivnost Tretiranje i uzimanje u obzir gender dimenzija

PRAVNI OKVIR

BiH je dio procesa proširenja Evropske unije i članica je Vijeće Evrope. Uvjeti za promoviranje gender jednakosti koje je postavilo Vijeće Evrope temelje se na Okvirnoj strategiji EU za gender jednakost (juni 2000.) i odnose se na sve aspekte u vezi sa jednakošću u ekonomskom, socijalnom i civilnom životu, jednakošću u odlučivanju i gender ulogama i stereotipima, a cilj je promoviranje dobre prakse u domenu gender jednakosti, povećanje razumijevanja gender diskriminacije i pružanje pomoći ključnim akterima u borbi protiv gender nejednakosti

Države članice Vijeća Evrope dužne su osigurati da njihove institucije sprovede legislativu koja se odnosi na jednakost i ravnopravnost spolova. Također, **država ima obavezu** da poštuje ljudska prava svih koji žive unutar njenih granica i da se ni na koji način

ne miješa u ostvarivanje i uživanje ovih prava. Umjesto toga **država nekada mora poduzimati pozitivne mjere u cilju promoviranja i zaštite tih prava**, te ispunjavati svoje obaveze u skladu sa međunarodnim i regionalnim instrumentima o ljudskim pravima koje je prihvatila. Spol je, između ostalog, zabranjen osnov za diskriminaciju i sadržan je u najvećem broju instrumenata o ljudskim pravima. Cilj je da se identificiraju glavne barijere za ravnopravno učešće žena, u odnosu na muškarce, u oblasti politike, ekonomije i kulture.

Vijeće Evrope je definiralo strategiju ravnopravnosti spolova kao «reorganizaciju, razvoj i evoluciju političkih procesa, tako da se gender inkorporira u politiku na svim nivoima i u svim etapama», imajući na umu planiranje. Uslovi za provedbu gore navedenog su:

- I Ciljana politika o pitanju ravnopravnosti spolova (legislativa i mehanizmi)
- II Institucionalni i operativni mehanizam za integraciju gender pitanja u Vladin sistem.

I U skladu sa sa Okvirnom strategijom Vjeća Evrope, dakle, neophodno je postojanje pravnog okvira (legislative) za postizanje ravnopravnosti spolova.

Pravni okvir u Bosni i Hercegovini za postizanja ravnopravnosti spolova obuhvata

- Međunarodne
- Domaće dokumente

U **međunarodni pravni okvir** koji obavezuje Bosnu i Hercegovinu spadaju sljedeći dokumenti:

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena,
Pekinška deklaracija,
Rezolucije UN-a,
Rezolucije Vjeća Evrope,
Okvirna strategija Vjeća Evrope,

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena nalazi se u Aneksu Ustava BiH i primjenjuje se direktno i prioritarno što znači da se primjenjuje u izvornom tekstu i da ima prioritet nad domaćim pravnim aktima, ako nisu u saglasnosti sa Konvencijom.

Pored članova Konvencije koji definišu diskriminaciju, te definišu mjere osiguranja jednakosti žena i muškaraca, privremene mjere, zatim mjere za eliminaciju predrasuda stereotipa, trgovinu ženama, sudjelovanja žena u političkom i javnom životu u Bosni i Hercegovini i diplomaciji, te u oblasti rada, socijalne zaštite, zdravstva, bračnih i porodičnih odnosa i jednakosti pred zakonom. Jedan čitav član Konvencije je obuhvatio obrazovanje.

U **Pekinškoj deklaraciji i platformi za akciju koju je Vlada usvojila** i potpisala zajedno sa još 189 vlada u svijetu na Četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama, održanoj u Pekingu u septembru 1995.g., **Vlada se obavezala** između ostalog, da ustanovi instituciju za napredak žena kao centralnu koordinacionu jedinicu unutar Vlade.

Također i u okviru Pekinške deklaracije se obrađuje sljedeće oblasti :

- Žene i siromaštvo
- **Obrazovanje i osposobljavanje žena**
- Žene i zdravlje
- Nasilje nad ženama

- Žene i ekonomija
- Žene u procesu donošenja odluka
- Institucionalni mehanizmi za napredovanje žena
- Ljudska prava žena
- Žene i mediji
- Žene i okolina
- **Djevojčice**

- ***Domaći pravni okvir čine:***

Ustav BiH

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine

Ustav Republike Srpske

Zakon o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine

Ustavne odredbe Bosne i Hercegovine, entiteta i kantona uključuju osnovne odredbe za osiguranje ljudskih prava i temeljnih sloboda, osiguranja tih prava i zaštitu ličnih sloboda, ljudskog integriteta, dostojanstva i drugih prava i sloboda u oblast ljudskih prava.

U Ustavu BiH u čl. 2. koji je u cjelosti posvećen ljudskim pravima, u tački 4. navedena je odredba o zabrani diskriminacije u pogledu priznavanja, uživanja i zaštite ljudskih prava. "Uživanje prava i sloboda, predviđenih u ovom članu ili međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu ovog Ustava, osigurano je svim licima u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao što je pol, rasa, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status."

***Ustav BiH** potvrđuje jednakost žena i muškaraca kroz odredbu o zabrani diskriminacije, ali to čini i na direktan način putem međunarodnog instrumentarija za ljudska prava. U skladu sa čl. 2. tačka 2. «Prava i slobode predviđeni u Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.»*

*U **Ustavu Federacije BiH**, u dijelu II ljudska prava i slobode, čl. 2. utvrđeno je da će Federacija BiH osigurati primjenu najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda utvrđenih u aktima navedenim u Aneksu ovog Ustava, za sve osobe na teritoriji FBiH, između ostalog uključujući jednakost pred zakonom kao i zabranu svake diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, polu, jeziku, religiji ili vjerovanju, političkom ili drugim uvjerenjima, nacionalnom i socijalnom porijeklu.*

*Polazeći od toga da je u Ustavu BiH i entitetskim ustavima jednakost između žena i muškaraca navedena kao jedna od odrednica ljudskih prava, definicija diskriminacije je uključena u **Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH** («**Službeni glasnik BiH, br.16/03**), sa namjerom da se u praksi lakše prepoznaju situacije u kojima sa na temelju spola određena*

osoba dovodi u različitu poziciju, odnosno, različito se tretira.

Ovaj Zakon uređuje, promovira i štiti ravnopravnost spolova, te garantira jednake mogućnosti svim građanima, kako u **javnoj** tako i u **privatnoj** sferi života. Na ovaj način podiže se standard zaštite garancije ljudskih prava, posebno žena koje su najčešće žrtve primjene duplih standarda i diskriminacije.

Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH u članu 2. navodi: “Spolovi su ravnopravni”.

Puna ravnopravnost spolova garantuje se u svim sferama društva, a naročito u oblasti obrazovanja, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračno i porodično stanje.

Diskriminacija na temelju spola i spolne orijentacije je zabranjena.”

Član 3. ovog Zakona daje definiciju diskriminacije: “Diskriminacija po osnovu spola, u smislu ovog Zakona, predstavlja svako pravno ili fiktivno, direktno ili indirektno razlikovanje, privilegiranje, isključivanje ili ograničavanje osnovano po spolu zbog kojeg se pojedincima/kama otežava ili negira priznanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i sloboda u političkom, obrazovnom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, sportskom, građanskom i svakom drugom području javnog života.

Diskriminacija može biti **direktna ili indirektna**.

Direktna diskriminacija po osnovu spola postoji kada je osoba bila tretirana, tretira se, ili može biti tretirana nepovoljnije u odnosu na drugu osobu, u istoj ili sličnoj situaciji, a na osnovu spola.

Indirektna diskriminacija po osnovu spola postoji kada prividno neutralna pravna norma, kriterij, ili praksa jednaka za sve, dovede u nepovoljan položaj osobu jednog spola u poređenju sa osobama drugog spola.

Diskriminacijom po osnovu spola ne smatra se norma, kriterij, ili praksa koju je moguće objektivno opravdati postizanjem zakonitog cilja, proporcionalnog preduzetim nužnim i opravdanim mjerama.

U skladu sa stavom 5. ovog člana dozvoljeno je uspostavljanje specijalnih mjera u cilju promoviranja jednakosti i ravnopravnosti spolova i eliminacije postojeće neravnopravnosti odnosno zaštite spolova po osnovu biološkog određenja.

Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH uključuje i dodatne definicije diskriminacije na temelju spola u članu 4, koje glase:

- a) **Spol: društveno uspostavljena uloga žena i muškaraca u javnom i privatnom životu za razliku od istog izraza koji daje biološko određenje. Izraz spol u duhu ovog Zakona pokazuje značaj koji je unutar društva dat biološkom određenju spola**
- b) **Nasilje na osnovu spola: bilo koje djelo koje nanosi fizičku, mentalnu, seksualnu, ili ekonomsku štetu, ili patnju, kao i prijetnje takvim djelima koje ozbiljno sputavaju osobe da uživaju u svojim pravima i slobodama na principu ravnopravnosti spolova, u javnoj ili privatnoj sferi života, uključujući i trgovinu ljudima radi prisilnog rada, te ograničenje, ili proizvoljno lišenje slobode osoba izloženih takvim djelima;**
- c) **Uznemiravanje: svaka situacija u kojoj dođe do neželjenog ponašanja u vezi sa spolom, a koje ima za cilj i rezultat nanošenje štete dignitetu osobe ili stvaranja zastrašujuće, neprijateljske, ponižavajuće, prijeteće ili slične situacije;**
- d) **Seksualno uznemiravanje: svako ponašanje koje riječima, ili radnjama, ili psihičkim djelovanjem seksualne prirode ima za cilj ili rezultat nanošenje štete**

dignitetu osobe, ili stvaranje zastrašujuće, neprijateljske, ponižavajuće, prijeteće, ili slične situacije, a koje je motivirano pripadnošću različitom spolu, ili različitom seksualnom orijentacijom, a koje za oštećenu osobu predstavlja nepoželjno fizičko, verbalno, sugestivno i drugo ponašanje.

Važno je napomenuti da u okviru Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini pod poglavljem IV OBRAZOVANJE obrađena je materija koja se odnosina zabranu diskriminacije u obrazovanju po osnovu spola te obezbjeđivanju jednakih mogućnosti muškarcima i ženama.

U čl. 5. ovog Zakona se navodi:

»Svi imaju jednaka prava na obrazovanje, bez obzira na spol.»

Obrazovna institucija ne smije vršiti diskriminaciju zasnovanu na spolu u vezi sa:

- uslovima prijema,*
- odbijanjem prijema,*
- načinom pružanja usluga i beneficija,*
- isključenjem iz procesa obrazovanja,*
- vrednovanjem dostignutih rezultata u toku obrazovanja,*
- jednakim uslovima u stvaranju karijere i profesionalnom usmjeravanju, stručnom usavršavanju i sticanju diploma,*
- u drugim mogućim slučajevima.*

U čl. 6. istog Zakona se navodi:

»Nadležne vlasti, obrazovne institucije i druge pravne osobe osigurat će da planovi i programi i metodologije osiguraju uspostavu obrazovnog sistema koji će garantirati eliminaciju nastavnih programa koji sadrže stereotipnu društvenu ulogu muškarca i žene, a koji za posljedicu imaju diskriminaciju i nejednakost spolova.

Sadržaji koji promoviraju jednakost spolova sastavni su dio nastavnog programa za sve nivoje obrazovanja.

Kaznene odredbe Zakona

Nadležne vlasti, obrazovne institucije i druge pravne osobe će osigurati efikasne mehanizme zaštite protiv diskriminacije i seksualnog uznemiravanja i neće preduzimati nikakve disciplinske, ili druge kaznene mjere prema osobi, zbog činjenice da se on/ona žalio/la na diskriminaciju, uznemiravanje ili seksualno uznemiravanje, ili je svjedočio/la o diskriminaciji, uznemiravanju ili seksualnom uznemiravanju.»

Dakle, ovaj pravni okvir sasvim je dovoljan da se i u obrazovanju lakše realiziraju aktivnosti koje će popraviti mogućnosti manje zastupljenog spola. Ipak, potrebno je napomenuti da je provođenje ovih mjera dugoročan proces. Obzirom na Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH, svi kantoni su u procesu usklađivanja kantonalnih propisa sa ovim Zakonom.

U toku 2003. godine, Gender Centar Vlade FBiH, u okviru svojih nadležnosti i programa rada, formirao je radnu grupu koju čine predstavnice/i Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke i kantonalnog ministarstva obrazovanja i nauke, te kantonalnog prosvjetno-pedagoškog zavoda, te je pokrenuo projekat «Integriranje principa ravnopravnosti spolova u odgojno-obrazovni sistem Bosne i Hercegovine».

Cilj projekta je formiranje ličnosti koje će kreirati društvo u kome će biti ostvareni principi ravnopravnosti među spolovima. Da bi se postavljeni cilj ostvario potrebno je realizirati slijedeće zadatke:

- 1. U okviru reforme obrazovanja i izrade novih nastavnih planova i programa, ravnopravnost spolova bi trebalo da bude jedan od zadataka odgojno-obrazovnog rada na svim nivoima sistema odgoja i obrazovanja. Taj zadatak će se realizirati kroz*

programske sadržaje predškolskih ustanova i svih nastavnih predmeta u školama. Mogućnosti za to nalaze se u mnogim sadržajima nastavnih programa, a posebno u sadržajima predmeta društvenih nauka i umjetnosti. Svakodnevni život i rad trebalo bi da budu prilika za formiranje stavova o ravnopravnosti među spolovima.

2. Autori/ce udžbenika i priručnika koji bi trebalo da prate nastavne planove i programe, i sami bi trebalo da uvažavaju princip ravnopravnosti spolova. Vrednovanje nastavnih planova i programa, udžbenika i priručnika vršilo bi se i na osnovu uvažavanja ovoga principa.
3. Izvršeno je stručno usavršavanje odgajatelja/ica u predškolskim ustanovama, nastavnika/ca, saradnika/ca u nastavi, rukovodnih organa škola, roditelja, savjetnika/ca Prosvjetno-pedagoškog zavoda za realizaciju principa ravnopravnosti spolova. Organizator stručnog usavršavanja pedagoga/ica, pedagoga/ica-psihologa, psihologa, direktora/ica odgojno-obrazovnih ustanova i savjetnika/ica Prosvjetno-pedagoškog zavoda Kantona Sarajevo bio je Gender centar Vlade Federacije Bosne i Hercegovine. Nakon toga učesnice/ci će obaviti stručno osposobljavanje odgajatelja/ica, nastavnika/ca i roditelja na nivou predškolskih ustanova i osnovnih i srednjih škola na području Kantona Sarajevo.
4. Stručno usavršavanje je realizovano u okviru programa kolektivnog stručnog usavršavanja u Pilot kantonu i u planu je nastavak sa drugim kantonima
5. Stručno usavršavanje za realiziranje ravnopravnosti spolova realiziralo se putem seminara, na osnovu utvrđenog programa seminara. Ravnopravnost spolova je obrađena sa:
  - a) pedagoškog
  - b) psihološkog,
  - c) sociološkog,
  - d) političkog,
  - e) teološkog i
  - f) medicinskog aspekta

II Kao drugi neophodan uslov za provedbu strategije ravnopravnosti spolova Vijeće Evrope je navelo postojanje institucionalnih i operativnih mehanizama za integraciju gender pitanja u vladin sistem.

U skladu s tim

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je svojom Uredbom od 7. decembra 2000. godine uspostavila Gender Centar Federacije Bosne i Hercegovine, u sklopu Ministarstva za socijalna pitanja, raseljena lica i izbjeglice, a promovirala ga je na nivo vladinog stručnog tijela u januaru 2001. godine. Mandat Gender Centra je sljedeći:

- prati položaj žena i implementaciju njihovih zagarantovanih prava u domaćem i međunarodnom zakonodavstvu, ostvaruje koordinaciju sa Komisijom za jednake mogućnosti u Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine, te saradnju sa odgovarajućom institucijom u Republici Srpskoj;
- učestvuje u pripremama zakona i drugih općih akata, te pri utvrđivanju mjera od ovlaštenih ministarstava radi ostvarenja jednakog uticaja žena i muškaraca u razvojnom procesu;
- zalaže se i promovira jednaka prava i mogućnosti za muškarce i žene, te organizira stručne debate i slične rasprave na ovu temu;
- sakuplja inicijative vezane za promjenu legislative sa aspekta gendera

- pruža stručnu pomoć u bilateralnim i multilateralnim odnosima vezanim za gender politiku, ostvaruje saradnju sa domaćim i međunarodnim nevladinim organizacijama te koordinira implementaciju domaćih i međunarodnih programa
- koordinira u izradi izvještaja ovlaštenih tijela upućenih međunarodnim institucijama o preuzetim konvencijama i drugim dokumentima iz gender oblasti.

Gender centar nadalje iz razloga složenosti organizacije državne strukture radi na osnivanju koordinacionih tijela na svim nivoima organiziranja vlasti .

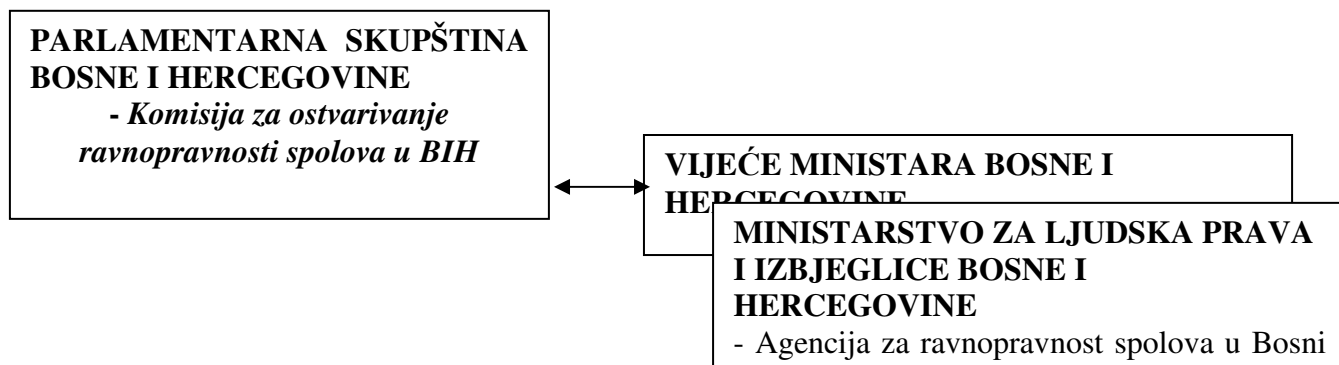
Tako da su u sistemu izvršne vlasti osnovani koordinacioni odbori za gender pitanja u kantonima, osnivaju se općinske komiije za gender pitanja a aktivnosti se protežu do nivoa mjesnih zajednica u cilju podsticanja žena da se uključe u rad organa mjesne zajednica. Ovo je veoma važno jer kao biološki različite jedinke muškarci i žene imaju različite potrebe i različit ugao gledanja. Zbog toga je bitno da se i one uključe u iskazivanju svojih potreba .

Također u zakonodavnoj vlasti počev od državnog nivoa do općina osivaju se komisije za gender pitanja, već ih imamao u Parlamentarnoj skupštini BiH, Domu naroda F BiH, Zastupničkom domu F BiH, kantonalnim skupštinama i općinskim vječima, u nekim općinama se povećao broj žena uključenih u rad skupština Mjesnih zajednica.

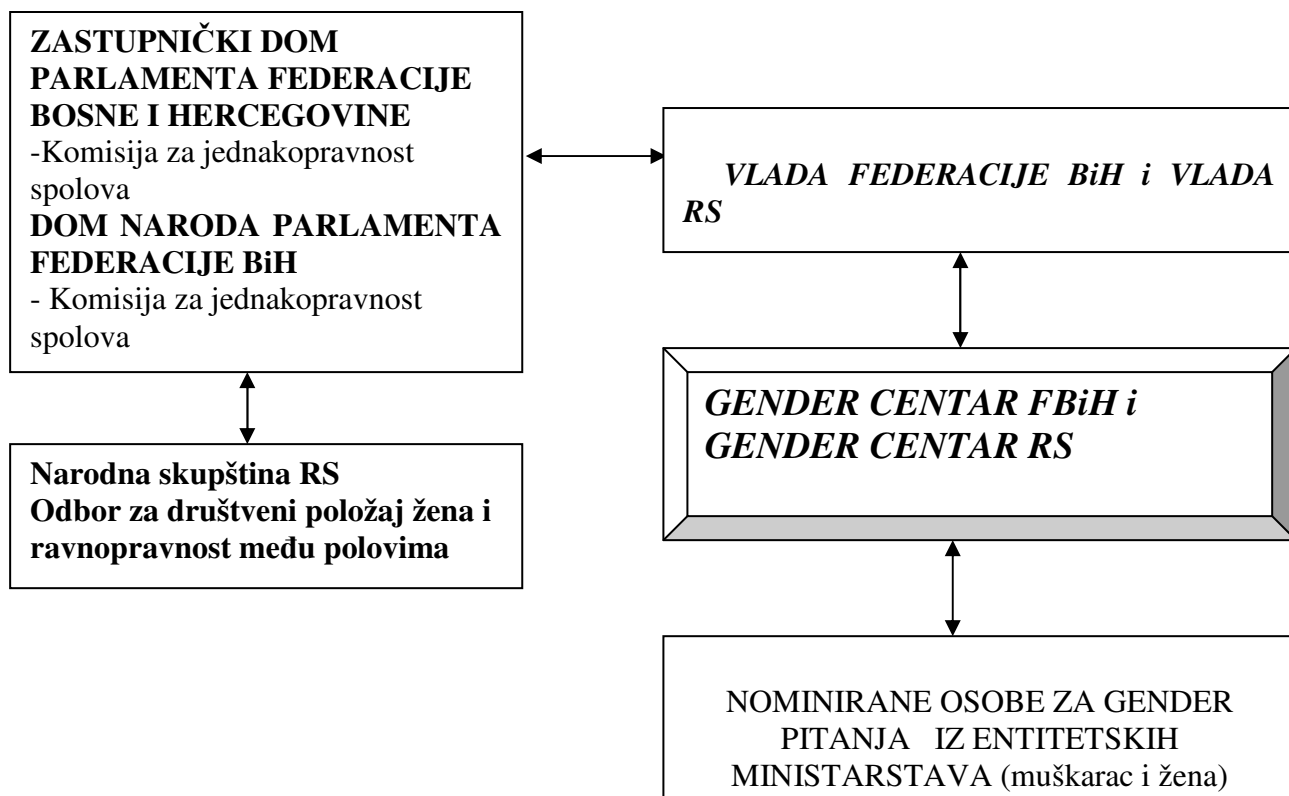
Vidi organigram na sljedećoj stranici.

INSTITUCIONALNI MEHANIZMI (DRŽAVNI, ENTITETSKI I OPŠTINSKI NIVO)

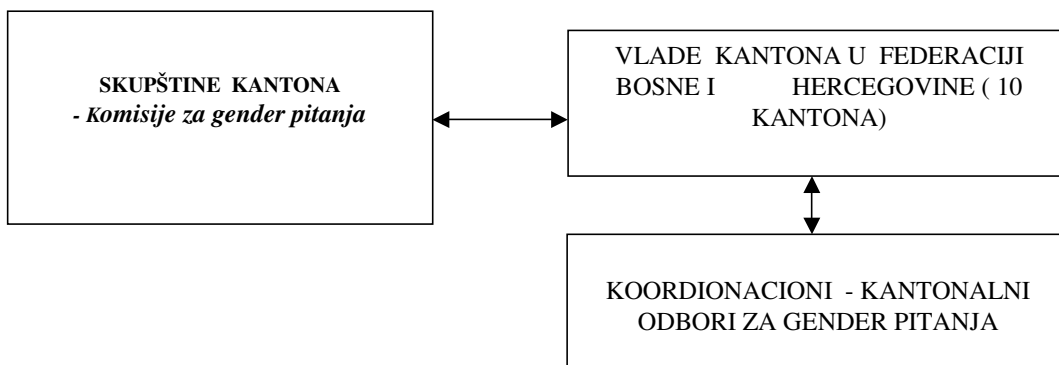
INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA GENDER PITANJA NA DRŽAVNOM NIVOU

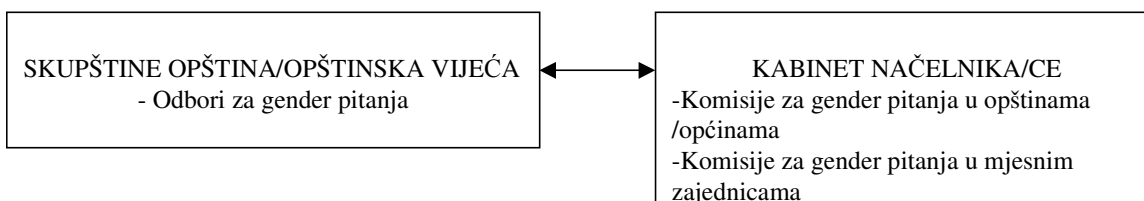
INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA GENDER PITANJA NA ENTITETSKOM NIVOU

INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA GENDER PITANJA NA KANTONALNOM NIVOU (FBIH I RS)

INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA GENDER PITANJA NA OPŠTINSKOM NIVOU (FBIH I RS)

KONTRAVEREZE U POGLEDU GENDER POLITIKE

Riječ gender postaje nova riječ u bosanskohercegovačkom vokabularu. Pojava i upotreba ovog pojma izaziva nedoumice. Ako je i poznato da se od osamdestih godina riječ, čije je osnovno značenje pol i rod u gramatičkom smislu, upotrebljeva kao odrednica za sociološke razlike muškarca i žene izvedene na osnovu njihove polne pripadnosti, sljedeće pitanje koje se postavlja u vezi sa razlikama je šta sa njima. Ovo pitanje samo je na prvi pogled jednostavno pitanje. Treba ga razumijevati iz ugla:

- višestoljetnog bosanskohercegovačkog iskustva življenja sa etničkim, religijskim, tradicijskim ali i gender razlikama u patrijarhalnim okvirima
- potisnute priče o razlikama, misli se na političke, etničke, religijske, kulturne u drugoj polovini dvadesetog stoljeća kada su u skaldu sa komunističkom ideologijom sve razlike svodene na klasne razlike;
- postavljanje i problematiziranje ovog pitanja u ekstremnim političkim, ekonomskim i društvenim situacijama, odnosno, u vremenu početka kolapsa komunističkih režima u širem regionalnom, a pokušaja realizacije velikosrpskog i velikohrvatskog državnog projekta u užem regionalnom kontekstu;
- izgradnje države Bosne i Hercegovine i napora koji se čine u pravcu uključivanja u regionalne i globalne procese integracije.

Iz ugla višestoljetnog bosanskohercegovačkog iskustva življenja sa razlikama, ako se posmatranje ograniči samo na gender razlike, pokazuje sve karakteristike patrijarhalne kulture. Ona je zajednička svim etničkim i kulturnim tradicijama uz odstupanja nastala na osnovu religijskog određenja. Muškarac je gospodar i javnog i privatnog prostora, on je neprikosnoveni autoritet kojem su podređeni ostali članovi porodice, a u javnom prostoru bitka za priznanje i društveni autoritet vodila se isključio među muškarcima. Žene su bile ograničene za kućni prostor, podređene muškim članovima porodice, bez prava glasa u političkom a prava na samostalno odlučivanje u okvirima kućnog prostora. Prema muškarcu su usmjereni strah i poštovanje muškog autoriteta.² Naravno da unutar ovako pojednostavljene,

---

² S obzirom da se u obzir uzima ne samo bosanskohercegovački nego i širi regionalni kontekst o patrijaratu kao obracu za odnos muškarac-žena, može kao ilustracija biti dio: Vladimir Dvorniković: Karakterologija Jugoslavena, str. 343, napisana 1939. a ponovo izašla u izdanju Prosveta - Beograd 1990 godine: "Postati robom ljubavi ne smatra se u patrijarhalnom društvu muškim i junačkim; pravi Jugoslaven od rase nije model iz kojeg bi se mogo izgraditi Verter. I se rijetko rađaju I u našem građanskom društvu. Sevdalisanje "vezenje sevdaha" (ljubavna pjesma iz muslimanske gradske tradicije, op.a.) smatra se godpodskim maženjem; za pravog seljačkog patrijarhalca to su "varoška posla" i "gospodske besposlice". Sam narod ne pokazuje baš nikakve naklonosti sentimentalnom stilu ljubavi I trubadurskom poklonstvu ženi". Naprotiv, pravi muškarac i junak mora da taji I prikriva I ona osjećanja prema ženi koja u njemu stvarno žive. On igra hladnog, pa i surovog, čoveka, često na silu I bez ikakve potrebe, samo da pokaže kako ga žena nije mogla da zarobi I kako je on prema njoj ostao na slobodnoj muškoj visini. U Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, naročito u Lici i Bosanskoj Krajini, muževi se takmiče ko će biti stroži, kraći i otresitiji prema ženi. Ženu neće da nazove ženom, niti da je pomene po imenu, nego će kazati "Ova moja nesreća" "Ta moja gadura" Moja ženturača" ili koju drugu nježnost. "Da prostitute moja žena" još je najblaža formula u toj lestvici. Žena nije drug nego neko niže, nedoraslo stvorenje koje ima pre svega da sluša svog muža i gospodara"

"Shvatanje da je žena biće nižeg reda duboko je usađeno u krv i prirodu Jugoslavena. Pomenuću samo jedan karakterističan slučaj, da vidimo kako se "naš viši intelektualac" nije mnogo udaljio od ovog kruga. Posle jednog predavanja o psihologiji i sociologiji današnje žene, kao i o opravdanim zahtevima žena u modernom društvu, prebacio mi je u razgovoru jedan naš poznati intelektualac i književnik da bunim žene itime obaram našu "glavnu narodnu snagu" I osnovicu jugoslovenske nacionalne kulture, gospodaranje I vlast muškarca nad ženom. (ibid. str.344)

grube slike postoje finese koje se odnose na ruralnu i urbanu tradiciju, na regionalne razlike u okviru same Bosne i Hercegovine kao i razlike među socijalnim slojevima.³

Dakle, ženski i muški stereotip u Bosni i Hercegovini ne razlikuje se od postojećih stereotipa u drugim patrijarhalnim kulturama i tradicijama. Muškarci su dominantna društvena grupa; oni su glava tradicionalne porodice u kojoj njihova odluka ima odlučujući značaj, nadređen je kao autoritet ženi i djeci, bez ulaženja u stvarne intimne odnose u porodici koji mogu biti drugačiji u odnosu na vanjske manifestacije, muškarac se u društvenom okruženju potvrđuje kao neprikosnoveni autoritet. U tradiciji, žene javno ovaj autoritet ne dovode u pitanje, bez obzira na stvarnu prirodu odnosa između muškarca i žene, ostvaren je prostor potvrdi tradicionalno shvaćene muškosti – on odlučuje, on je nadređen, snažan, udaljen od tradicionalno shvaćenih “ženskih poslova.”⁴ Ženski poslovi, ono što određuje žensku ulogu, poslovi su vezni za održavanje kuće, osiguravanje dnevnih potreba porodice, briga za djecu i zavisne članove porodice. U skladu s tim, muškarac koji se javno angažira na tim kućnim poslovima u očima tradicionalne sredine gubi na muškosti, ako javno pokaže da uvažava ženino mišljenje onda je mlakonja, papučar koji sluša ženu (stavila ga pod papuču), gubi na poštovanju muške sredine.

Tradicionalni ideal ženstvenosti je vrijedna domaćica, požrtvovana majka, koja kao izraz poštovanja prema mužu uvažava princip njegove primarne odgovornosti za porodična pitanja i krajnje odluke. U tradicionalnoj porodici, u slučaju da oba supružnika rade, poželjno je da muškarac više zarađuje i tako potvrđuje svoju sposobnost za izdržavanje porodice. Ženina zarada je doprinos kućnom budžetu i angažiranje izvan kuće je ne oslobađa obaveza u kući. Njena primarna uloga je ona u kući, gdje se poštuje kao stub porodice, kao organizatorica porodičnog života. Ženski poslovni angažman izvan kuće svodi se na nužno vrijeme i on je sekundaran u odnosu na primarne obaveze domaćice majke.

Tradicionalni ideal muškosti je autoritativan (sposoban da dokaže sebi i drugima da je glava porodice) sposoban u smislu egzistencijalnog osiguranja porodice, odlučan, poštovan u društvenom ili angažiran u javnom životu. Kao takvom pripada mu u kućnim odnosima odlučivanje, u javnom političko odlučivanje. S obzirom da je da je određen vanjskom djelatnošću sa ciljem egzistencijalnog osiguranja porodice, oslobođen je kućnih poslova i obaveza. Dokazuje se na političkom, ekonomskom i kulturnom planu.

---

³ S obzirom na veoma mali broj etnoloških studija koje su proučavale kulturu i običaje, posebno one vezane za Bošnjake i muslimansku porodicu, značajna je knjiga Antuna Hangija “Život i običaji Muslimana”, str. 65. “Svjetlost” 1990. godine, u kojoj on iznosi ljeđeća zapažanja

“Musliman vrlo ljubi obiteljski život, pa je li stekao imetka da može uzdržavati sebe i obitelj, on si savija donaće gnijezdo, da sa družicom svog života dijeli i dobro i zlo, što mu je od Boga suđeno dok na ovoj zemlji živi. Muž je otac i glava obitelji, komu se drage volje i bez pogovora pokorava žena i djeca. Koliko žena poštuje muža, vidi se po tome što ga iz dragosti i poštovanja zove aga ili beg, to jest. Gospodar, premda on niti je aga, a još manje beg, već više puta krajnja sirotinja. Voju djecu ljubi Muslima, vrlo nježno i pazi ih ko oči u glavi, jer su ona njegovi nasljednici, krv od krvi njegove, put od puta njegove. Kao što ljubi djecu, isto tako ljubi i ženu, ali ne toliko radi nje same, koliko zato jer je ona mati njegove djece.”

⁴ “Već kao curica muslimanska djevojka je učena kakva će biti njena uloga žene. Od ranih godina od nje se očekivalo da pomaže majci u kućnim poslovima, ariječima “ti si prava curica” podsticana je kad bi izvodila tipično ženske poslove poput pletenja i služenja kahve. Njena mlađa i starija braća niti su podsticana, niti se od njih očekivalo da puno rade u kući. Njih su mati i seste služile, a najveći dio vremena su provodili u igri i hodanju po komšiluku i selu.

Čak i kad zabrana nije eksplicitno vezana za djevočin pol, ima nekoliko konteksta u kojima je pol bio razlog određenih zabrana. Djevojića je tako brzo shvaćala da su njena braća privilegovana i ona je to morala uvažavati, jer su oni bili muškarci. - Tone Brnaga: Biti muslimana bosanski način”, prvi put objavljeno u SAD, Princeton University Press, 1995., prvi put objavljeno u BiH, DANI 1977.

U tradicionalnoj porodici snažno je izražena hijerarhija i izražavanje poštovanja u skladu sa tom hijerarhijom kroz odnos muškarac-žena (u kojem žene poštuju muškarce) i stariji-mlađi (u kojima je obaveza mlađih bez obzira na pol da poštuju starije).

Zajednička karakteristika područja ex-Jugoslavije jeste podređenost žene u odnosu na muškarca i različit status i prava koja su imali žene i muškarci.⁵

Ovaj historijski tradicijski uklon nužno je uzeti u obzir jer je u Bosni i Hercegovini, naročito u vremenu agresije 1992.-1995. Godina, došlo do potpunog loma vrijednosti i kritičke procjene svih društvenih odnosa u kojem nije zaobiđen ni odnos žene-muškarci. U nastupjelom ideološkom vakuumu, u prostoru u kojem su se sukobljavali različiti izvanjski utjeciji , oslonac je nađen u tradiciji. Jedan od političkih trendova bio je reanimiranje patrijarhalnog pristupa koji se često zaklanja iza historijskog romantizma, nostalgije i zahtjeva “za povratkom tradicijskim vrijednostima”. Početna teza u ovom pristupu je mišljenje da je komunizam poremetio sistem vrijednosti i odnose u kojima je muškarac hranilac porodice, a žena domaćica i majka. Porodica, kao važna društvena čelija, je oslabljena. Zapošljavanjem žene trpi kvalitet porodičnog života, znatno je oslabljena odgojna funkcija porodice u kojoj glavna uloga, u pravilu, pripada ženi. Umjesto rasterećenja i poboljšavanja položaja, ravnopravnost je ženi donijela samo dupliranje obaveza (i na poslu i u kući). Učinjena je višestruka degradacija žene. Žene je potrebno ponovno vratiti njihovim kućama, porodicama, djeci, vratiti ih u prostor u kojem su najviše poštovane i funkcijama koje društvo najviše poštuje- funkciji majke. Na fonu ovakvog mišljenja, pokretanje govora o gender politici i ženskim pravima predstavlja tipični uvezeni zapadni proizvod koji ne korespondira sa našom kulturom i tradicijom. Odnos prema gender razlikama zasnovan je na patrijarhalnim modelima ženskih i muških uloga u društvu. Sve je poznato, žene i muškarci osjećaju se dobro u ulogama koje odgovaraju njihovoj, ženskoj i muškoj prirodi i svaki politički eksperiment je nepotreban.

Na ovom mjestu potrebno je pomenuti i procjenjivanje ženskih prava, gender politike u društvu sa aspekta populacione politike. Dramu raspada Jugoslavije pratilo je viđenje žena u svjetlu osnovne reproduktivne funkcija koja je u službi obnavljanja nacije. Prateći tokove na prostorima bivše Jugoslavije uočljiva je demografska opsesija i političke kalkulacije o broju potrebne djece – odnosno, nacionalna obaveza žena da rađa što veći broj djece kao dio nacionalnog programa – kako se ne bi ugrozili ili potpuno izmijenili postojeći omjeri snaga.⁶

---

⁵ Ni u jednom od šest jugoslovenskih područja nema žena gori položaj nego baš na teritoriji predratne Srbije. Iako je Srpski građanski zakonik redigovan po uzoru na austrijski građanski zakonik I predstavlja njegov skraćeni prevod, taj zakonik koji je stupio na snagu 1844. Odstupa u mnogome od svog izvornika, a naročito kada su u pitanju prava žena. Odnos žene prema čovjeku u braku, u nasljednom pravu i u zadržnom pravu, normirao je zakonodavac uglavnom onako, kako ga je našao u nacionalnom običajnom pravu. Stoga je srpska žena ostala podređena čovjeku u svim glavnim dijelovima građanskog prava, isto onako kao što je bila u srednjem vijeku. Cijeli srpski građanski zakonik prožet je idejom , da je čovjek više biće od žene i da stoga mora da ima povlašten položaj.

(Naš uvaženi profesor Ž. Perić vrlo lijepo to ističe u svom članku: Žena u srpskom građanskom zakonu -Arhiv 1928. Godine- gdje veli: “Čovjek je jedna vrsta plemića, a žena je jedna vrsta sebra”)

Možda će neko primijetiti da je položaj crnogorske ili muslimanske žene još gori od položaja srpske žene. Ali muslimanska žena je podređena čovjeku samo u ličnom pogledu, a u imovinskom mu je ravnopravna, a crnogorska žena je takođe u ekonomskom pogledu (Crnogorka je član zadruga, I pri diobi ima pravo na dio kao i muškarac) bolje stala od srpske iako je u ličnom pogledu isto tako lično podređena čovjeku kao i srpska žena. “ – Ana Božić “Položaj žene u privatnom pravu”- doktorska rasprava, Beogradski univerzitet- Pravni fakultet, beograd 1939. godine

⁶ Beogradski ženski lobi: SKUPŠTINI REPUBLIKE SRBIJE, Beograd, 4 novembar 1990

“Protestujemo protiv donošenja Rezolucije o osnovima jedinstvene politike obnavljanja stanovništva u Srbiji, jer donošenje ovog akta direktno protivreči članu 27. Ustava republike Srbije, “Pravo je čoveka da slobodno odlučuje o rađanju dece.” Ovaj član spada u osnovna prava I slobode I stoga se može ograničiti jedino Ustavom, a ne mogu ga ograničavati nikakvi zakoni ni rezulucije.

Moralno religijski problem vidljiv je u kampanji o pravima nerođenog djeteta koja u krajnjoj konzekvenci ima prvo osudu pa onda zabranu prava na abortus.

U Bosni i Hercegovini, ne u formi zvanično formuliranog političkog stava, pojavila su s u javnosti zalaganja za zabronom abortusa kao mjera koja će ublažiti politiku genecodida i protjerivanja sa ovih prostora i negativne pokazatelje o padu nataliteta. Broj abortusa bio je jednak, a u nekim periodima i viši od broja rođene djece, što je pojačavalo bojazan o biološkom opstanku, posebno Bošnjaka I Hrvata na ovim prostorima. Međutim, javna reagiranja kako pojedinačna tako i ženskih organizacija, u vezi sa pokretanjem govora o zabrani abortusa pokazala su otpor prema restrikciji i ukidanju stečenih ženskih prava.

Kada je riječ o pokušaju restrikcije stečenih prava potrebno je pomenuti i reagovanja prilikom usvajanja Zakona o radu. Po prijedlogu Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), dosadašnje trajanje plaćenog porodiljskog odsustva u vremenu od 1 godine, trebalo je biti skraćeno na 3 mjeseca. Ovakav prijedlog međunarodne zajednice naišao je na žestoke otpore ženskih nevladinih organizacija i udruženja što je rezultiralo zadržavanjem zakonske dredbe o plaćenom porodiljskom odsustvu od 1 godine.

Ako se pravi osvrt na procjenjivanje ženskih prava, mjesta i uloge žene u društvu i državi sa religijskih stajališta mogu se uočiti tendencije, kao u slučaju islama, da se kao jedini mjerodavan pokazatelj, uzima praksa prisutna u nekim islamskim zemljama. Takav pristup podrazumijeva potpuno i radikalno preispitivanje statusa, prava i položaja posebno žena muslimanki. U otvorenoj debati koja se vodi na temu prava žene u islamu, poznati su stavovi većine autora koji na prigovore da diskriminatorski odnos prema ženama proizlazi direktno iz odredbi Kur'ana, insistiraju na razlučivanju:

- islamskog i uobičajenog fenomena
- islama kao religije i islama kao civilizacije

Po svom duhu rezolucija je represivan akt koji za jedan deo stanovništva propisuje pronatalitetnu, a za drugi deo antinatalnu politiku, što u našim uslovima predstavlja podvajanje žena prema nacionalnoj i verskoj pripadnosti.

Ova Rezolucija zadire u osnovna reproduktivna prava žena, ograničava ih i stavlja u funkciju političkih ciljeva. Time se oglašuje o dokumente Generalne skupštine Ujedinjenih nacija koje je SFRJ ratifikovala (Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, decembar 1977., SFRJ ratifikovala 26 II 1982. godine)

U dva navrata Beogradski ženski lobi organizirao je potpisivanje peticija protiv ove Rezolucije (sakupljeno je preko 2000 potpisa). U prijedlogu Rezolucije nije usvojena niti jedna primijedba iz ovih peticija. Smatramo da je nedopustivo ovako ispustiti slobodno izraženu volju građanki/građana na koje se ova rezolucija upravo I odnosi.

Još jedanput vam podnosimo na uvid peticije – Feminističke sveske 4-4, Autonomni ženski centar, Tiršova 5a, 11 000 Beograd.

Beogradski ženski lobi: PROTEST PROTIV MILITARIZMA I SEKSIZMA U BOŽIĆNOJ POSLANICI PATRIJARHA PAVLA

“Abortus nije čedomorstvo, a “bela kuga” je problem društva koje svojim građankama I građanima ne pruža humane uslove življenja. Ne prebacujete vaše i grehe državne i militarne birokratije na leđa žena. Žene treba da uživaju i imaju zadovoljstvo u seksualnom činu i ne treba da posledica svakog vođenja ljubavi da bude trudnoća ,

Vaš takozvani matematički račun je samo je samo još jedna faza koja pothranjuje nacionalnu netrpeljivost i mržnju. To je poruka da će Albanaca biti više no Srba. Svejedno je kojih će biti više. Važno je da živimo prijateljski i u slozi. Sa ovakvim podbadaanjima se ne grade odnosi poverenja I prijateljstva..” – U Beogradu, 8 januara 1995 – Feminističke sveske 3-4 / 95,

..” Predsjednik države, više od moralnovjerske dimenzije tog “zličina” zanimao je demografski status nacije “Ako svaka zrela žena danas rodi troje djece, pad nataliteta u Hrvatskoj zaustaviće se tek 2020.”, tvrdi on. Pri razmišljanjima u tako visokim zamasima – prava, potencijali i kvalitet svake pojedinačne žene ili njenog djeteta, ostaju nevažni i zamagljeni...” – Feminističke sveske 3-4 / 95

- islamske teorije I islamske prakse⁷

Dok Kur'an žene i muškarce tretira na jednak način, pred njih postavlja jednaka prava i odgovornost, ženama prizna subjektivitet, pravo glasa, pravo na slobodan izbor bračnog partnera, pravo na razvod, pravo na abortus u određenim slučajevima, slobodu misli i opredjeljenja, slobodu kretanja, pravo na obrazovanje, pravo na samostalno raspolaganje ličnom imovinom, kulturna praksa u islamskim sredinama često ide u suprotnom smjeru. Kao razlog tome ukazuje se na snažno prisustvo patrijarhata, na utjecaj preislamskih običaja pojedinih etničkih grupa. Tako se kulturna praksa u koju su utkani različiti utjecaji podvodi pod religijske obaveze. Kako navodi Riffat Hassan⁸ u patrijarhalnim islamskim sredinama tumačenje islama ide protiv a ne u korist žena. Pažnjaj je koncentrirana na kontrolu ženskog tijela i seksualnosti a ne na ljudska prava.. Kada se govori o ljudskim pravima ne govori se o ženskim pravima nego o ženskoj časti koja treba biti zaštićena. U patrijarhalnim , konzervativnim sredinama ženama se ograničava sloboda kretanja, pristup obrazovanju, uskraćuje se pravo glasa. Upravo ovakvo rigidno tumačenje islama dolazi sa utjecajima iz nekih islamskih zemalja. Međutim, istovremeno sa ovom pojavom prisutna je i politička manipulacija ženama koje žele da ispolje religijski identitet načinom odjevanja. Ovo se uzima kao ključni dokaz o porastu islamskog fundamentalizma na ovim prostorima.

Jedan od postojećih pristupa u gender politici je i onaj koji nastaje pod utjecajem programa ženskih nevladinih organizacija organizacija U osnovi se svodi da usvojeni princip jednakosti žena I muškaraca ne ostane samo na nivou zakonske norme nego da dođe do njegove aktivnije primjene u svim aspektima života. U skladu sa programom djelovanje svake ženske NGO različiti interesi u stavljani u fokus djelovanja koji ide od humanitarnih akcija I rada sa ciljanom ženskom populacijom, bavljenjem ljudskim pravima, bavljenjem problemom nasilja, edukacijom, pitanjima zaposlenosti žena, ženskim kulturnim I umjetničkim stvaralaštvom.

Sljedeći prisutan trend je nezainteresiranost za ovu problematiku jer pripada sporednim pitanjima u odnosu na ona sa kojima se država BiH suočava. Nezainteresiranost je dijelom rezultat nedovoljnog poznavanja I neinformiranosti o ovoj problematici pa I u slučajevima političke benevolentnosti da se poduzmu određene mjere koje podrazumijevaju afirmiranje ženskih prava, I realizacije gender programa, nedostaju ideje šta konkretno treba učiniti na tiom planu. Nezainteresiranost je dijelom posljedica I naslijeđene ravnodušnosti prema ovom pitanju.

Mora biti uzeti u obzir I aktivan angažman međunarodne zajednice sa prvenstvenim ciljem političke promocije žena, u kojoj se politička uloga žena ide kao faktor promjene u političkim odnosima I most u procesu reintegracije države I bosanskohercegovačkog društva. OSCE je utjecao na usvajanje Privremenih izbornih pravila koji su određivali kvotu od 30 posto za žene na svim stranačkim izbornim listama, uključujući tako BiH u globalne trendove.

Na kraju treba reći da je za razumijevanje ovog pitanja potrebna I napomena da na ovim prostorima riječ feministica ima negativne konotacije. To je oznaka za muškabarastu agresivnu, problematičnu ženu koja se ne uklapa u sredinu, u svakom slučaju protivnicu muškaraca, porodice, društvenih vrijednosti, . na feministice je stavljena društvena stigma. To je razlog zbog kojeg rijetko koje žensko udruženje naziva sebe feminističkim. Većina članica čak se, paradoksalno I ograđuje od feminističkog opredjeljenja ali to ne sprječava okolinu da ih, u kuloarima, podrugljivo naziva ženturačama .

Ovo je okvir unutar kojeg se mogu sagledavati kontraverze u pogledu gender politike u regionu.

---

⁷ Murad Hofmann: "Islam kao alternativa", str. 170, BEMUST Sarajevo 1996.

⁸ Riffat Hasann "Are Human Rights Compatible with Islam"

**Prof.dr.sci.Zlata Kundurović
dr.Fani Majkić**

ZDRAVLJE

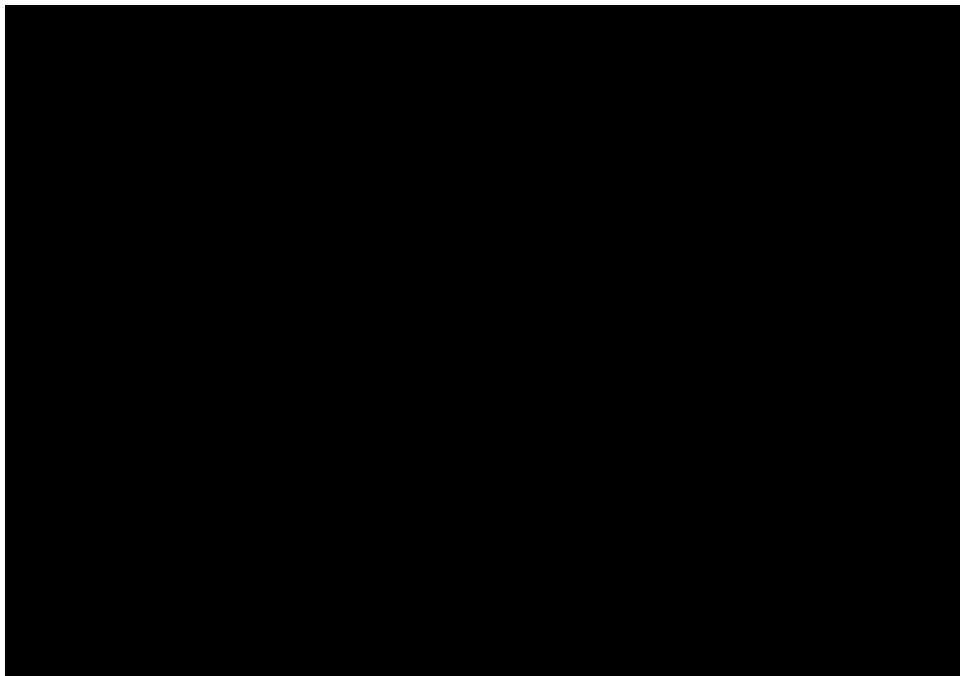
“Stanje ukupnog fizičkog, mentalnog i socijalnog blagostanja a ne samo odsustvo bolesti i iznemoglosti” (Definicija SZO)

TRI OSNOVNE VRIJEDNOSTI ETIKE CILJEVA ZDRAVLJA 21

- Zdravlje je osnovno ljudsko pravo;
- Zdravstvena jednakost i solidarnost između svih zemalja i njihovih stanovnika; i
- Učešće i odgovornost pojedinca, grupa, institucija i zajednica u kontinuiranom razvoju zdravlja;

SOCIJALNO BLAGOSTANJE

« Socijalno blagostanje je stanje mira i sigurnosti u kojem svaki čovjek bez razlike na rasu, vjeru , spol, političko uvjerenje, ekonomsku sposobnost ima pravo na školovanje i rad, koji ima mogućnost da živi harmonično u zdravoj okolini i koje pruža osiguranje u bolesti, znemoglosti i starosti» (SZO)

FAKTORI ZDRAVLJA

Zdravlje je jedan od bitnih temelja kvalitetnog života, jer slabo zdravstveno stanje i bolest umanjuju kvalitet života , opterećuje obitelj, uzrokujući gubitak radne produktivnosti te neposredne i posredne gubitke za društvo i državu u cjelini.

Zdravlje određuje niz faktora kao što su :

- **nasljeđe**
- **obrazovno -kulturološki**
- **socijalno ekonomski**
- **institucionalni (proizilaze iz sustava zdravstvene zaštite)**
- **utjecaj fizičke okoline**

Faktori rizika kao što su pušenje, zloupotreba alkohola, zarazne bolesti, nezdrava ishrana, siromaštvo, nedovoljan stepen obrazovanja, nezdravi ili neodgovarajući uvjeti stanovanja i rada , nasilje u porodici ili okolini, slaba zdravstvena zaštita, povrede u mladosti ili tokom života dovode također do nastajanja bolesti u oba spola

Slika 3.6. Socijalnomedicinski model prema Kesiću (1959.)

Zc

SPOL

- **spol** je determiniran spolnim stanicama (gametama)
- biološki je određen
- karakterišu ga primarne i sekundarne seksualne osobine
- ne može biti promijenjen vremenom niti kulturom

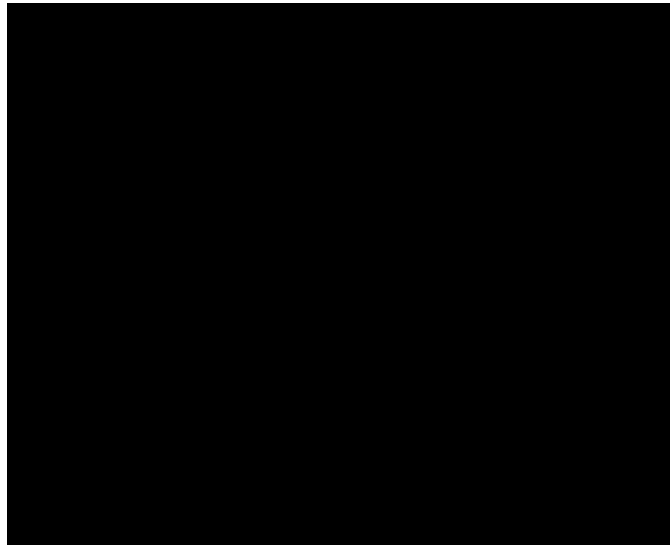
GENDER

Gender je engleska riječ latinskog porijekla

Gender definiše odnose žene i muškarca sa svim individualnim osobinama i vrijednostima na ravnopravnoj osnovi.

Gender predstavlja socijalni, kulturološki, politički, klasni i etničkom pripadnošću definirani sklop.

GENDER IDENTITET I GENDER ULOGA

Gender identitet

- Doživljavanje sebe (**bez obzira na spol**) kao ličnost
- Usmjeravanje svoga ponašanja, stava o sebi
- Samosvjesti, ravnopravnog i ravnomyjernog odnosa u svim sferama života

Gender uloga

Definisan status i odgovornost i žena i muškaraca kulturom, porodicom, zajednicom

INSTITUCIJE

Vertikalna institucija u BiH s obzirom na značaj

- državni nivo
- entitetski nivo
- kantonalni nivo
- općinski nivo

BIOLOŠKE RAZLIKE U FIZIČKOM IZGLEDU

hormonalna uslovljenost

- sekundarne seksualne odlike
- konfiguracija skeleta, dužina dugih kostiju,
- konstitucija, FSH aktivnosti
- građa i izgled ramenog pojasa i karlice, LH aktivnost mišićna masa,
- distribucija masnog tkiva ,
- distribucija maljavosti, hormoni gonada
- prisustvo /ili odsustvo mliječnih žljezda-dojki

GENDER SOCIJALNO-EKONOMSKE RAZLIKE

- neujednačen **gender** odnos uočava se na poslu Muški poslovi se cijene kao produktivniji i prihvatljiviji su na tržištu
- tradicionalno žene imaju glavnu ulogu i odgovornosti u porodici i domaćinstvu
- očekivana obaveza na reproduktivnom planu ograničava (la) je ženu da učestvuje u tzv. “produktivnom radu”
- podcjenjivanje ženskog rada (slabije plaćene)
- tradicionalno se ženska djeca rjeđe i vremenski kraće obrazuju
- krediti i brojni resursi su slabije dostupni ženi
- u raznim sferama života, žena nailazi na više barijera i svoje uspjehe najčešće kruniše sa mnogo više napora

GENDER –ZDRAVLJE

Gender jednakost ili različitost žena i muškaraca u sveukupnom društvenom okruženju upliviše različitim rizicima na zdravlje odnosno bolest

Posmatranje zdravlja sa aspekta gender odnosa je temelj u osiguranju zdravlja i razvoja djece i adolescenata.

Gender uloga se prihvata (stvara) tokom djetinstva i mladenaštva i važna je determinanta zdravstvenog ponašanja i navika u starijoj dobi.

DUŽINA ŽIVLJENJA

Žene imaju

- duže **očekivano trajanje života u odnosu na muškarce** (biološka prednost)
- veću stopu obolijevanja (paradoks)
- one su snažnije u svim životnim dobima

Ako potencijal žena za dugovječnost nije ostvaren to je indikacija ozbiljnih zdravstvenih rizika u njihovoj neposrednoj okolini.

Izazovi u adolescentnom dobu

- pušenje
- alkohol
- problemi sa reproduktivnim zdravljem
- ishrana
- povećana fizička aktivnost (za dječake)
- namjerne ili nenamjerne povrede koje uništavaju živote
- upotreba droge

UZROK SMRTNOSTI ADOLESCENATA

Ozlijede:

- prometne nesreće
- druge nenamjerne povrede
- samoubojstva
- ubojstva

Polovina svih uzroka smrtnosti (51,3%) adolescenata u 25 EU zemalja su posljedice ozljeda

- visok stupanj maternalnog mortaliteta adolescentkinja (u zemljama u razvoju)
- istraživanja pokazuju da 10-20% adolescenata u razvijenim zemljama ima psihosocijalne probleme

Mladi muškarci u odnosu na žene imaju veći rizik umiranja od nasilja i nesreća (automobilske nesreće, alkohol, biološka vulnerabilnost)
Prerane smrti među muškarcima od srčanih bolesti (veća biološka vulnerabilnost, duhan)

ZDRAVSTVENI PROBLEMI ADOLESCENATA

Dvije su istaknute skupine zdravstvenih problema u oboljevanju adolescenata (R.W.Blum-JAMA,1991)

1. Zdravstveni problemi povezani s reproduktivnim zdravljem:

- predbračni seksualni život
- upotreba kontracepcije,
- adolescentne trudnoće
- porođaji i nasilni prkidi trudnoće
- spolno prnosive bolesti (HIV/AIDS, STDs)

2. Upotreba sredstava koja izazivaju ovisnost:

- duhan
- alkohohola
- droga (ilegalna sredstva ovisnosti)

REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE

Reproduktivno zdravlje je stanje kompletne fizičke, mentalne i socijalne dobrobiti i nije samo odsustvo bolesti ili invalidnosti u svim pitanjima vezanim za reproduktivni sistem i njegove funkcije.

Reproduktivno zdravlje implicira da žene i muškarci imaju:

- zadovoljavajući i bezbjedan spolni život
- sposobnost reprodukcije
- slobodu odlučivanja o njihovoj reprodukciji
- pravo na pristup informacijama i bezbjednim metodama planiranja porodice po svom izboru
- pravo i pristup odgovarajućim zdravstvenim servisima

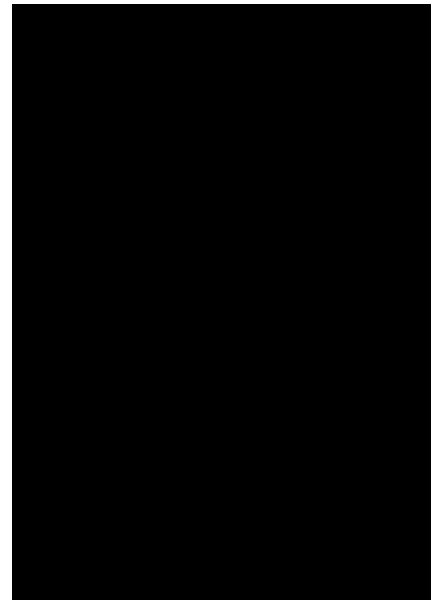
Reproduktivno zdravlje obuhvata i **seksualno zdravlje** .

Seksualno zdravlje je:

Integracija fizičkih ,emocionalnih ,intelektualnih i socijalnih aspekata seksualog bića na načine koji obogaćuju i jačaju ličnost , komunikacije i ljubavi (SZO)

Na seksualno zdravlje utječu:

- seksualnost
- gender socijalizacija,
- komunikacija među partnerima,
- socijalni odnosi,
- kulturne norme

Seksualno i reproduktivno zdravlje je moguće ostvariti u gender senzitivnoj sredini

ŽENA U REPRODUKTIVNOJ DOBI

- žene su vulnerabilnije tokom reproduktivnog perioda
- integritet zdravlja žena se narušava tokom trudnoće
- porast ranih seksualnih aktivnosti adolescentkinja
- neadekvatno seksualno i reproduktivno ponašanje
- rastuća stopa neželjenih trudnoća
- žene više oboljevaju od spolno specifičnih bolesti i seksualno prenosivih bolesti

Različiti periodu reproduktivnog zdravlja žene obilježeni su različitim potrebama za :

- kontracepcijom
- zaštitom od bolesti
- informacijama

BOLESTI REPRODUKTIVNOG SISTEMA

Bolesti reproduktivnog sistema koje pogađaju samo žene su:

- dismenoreja
- cervikalni karcinom
- infekcije zbog nesigurnog abortusa
- infekcije urogenitalnog sistema

HIV /AIDS I SPOLNO PRENOSIVE BOLESTI (STD)

Spolno prenosive bolesti uzrokovane :

- Virusom humane imunodeficijencije (HIV)
- Virusom genitalnog herpesa
- Humanim papiloma virusom (HPV)
- Infekcijom sa Chlamydom trachomatis
- Gonoreja
- Sifilis

HIV /AIDS

- HIV/AIDS se konstantno širi u cijelom svijetu sa oko 15 000 infekcija dnevno
- oko polovine HIV infekcija u svijetu zahvata osobe mlađe od 25 godina (SZO)
- BiH spada u zemlje sa niskom stopom HIV/AIDS prevalencije (5%)
- od ukupno oboljelih u BiH 90% su muškarci

- nije zabilježen niti jedan slučaj prenosa sa majke na dijete

HIV/AIDS i STDs preventivne mjere su osnova našeg strateškog odgovora na ovaj rastući problem u svijetu pa i u BIH

SEKSUALNO PONAŠANJE MLADIH

Jedan od indikatora seksualnog ponašanja mladih osoba je stopa poroda kod adolescentkinja (15-19 god.) koja se može dovesti u direktnu vezu sa (ne) korištenjem kontracepcije.

Rezultati MCIS su pokazala da 69.6% adolescentkinja koje žive u zajednici sa muškarcem na području FBIH ne koriste kontracepciju.

Adolescentkinje manje koriste kontracepciju nego starije žene

Stalna upotreba kontracepcije zabilježena je kod 49% ispitanih udatih žena ili žena koje žive u zajednici sa muškarcima.

Korišteni metodi kontracepcije

- prekid snošaja (27%)
- IUD (7%)
- kontraceptivne pilule (5%)
- upotreba kondoma (3%)

Istraživanje je pokazalo da je nivo obrazovanja žena povezan sa prevalencom upotrebe kontracepcije.

GENDER I BOLEST

Kod muškaraca i žena , ali sa različitom prevalencom javljaju se iste bolesti :

- kardiovaskularne bolesti,
- karcinomi,
- muskuloskeletne bolesti,
- šećerna bolest,
- mentalne bolesti,
- slabljenje čula,
- inkontinencija
- infektivne bolesti i njihove posljedice

Uvrježno je mišljenje da su bolesti kardiovaskularnog sistema "muške bolesti" (do 60 godina). Iznad 60 godina stopa smrtnosti je otprilike ista i za muškarce i žene (starije žene brojnije a očekivano trajanje života duže) .

Bolesti kardiovaskularnog sistema zauzimaju prvo mjesto u morbiditetu kod oba spola. Ove bolesti se djelomično mogu prevenirati .

Pojava KVB bolesti je u uskoj vezi sa navikom pušenja , upotrebom alkohola ,neadekvatnom ishranom , nedovoljnom fizičkom aktivnošću, stresom.

Muškarci (30-50%) više umiru od malignih tumora

Glavne "ubice " za muškarce su: **karcinom pluća, jetre i želudca**

Od maligni tumori prostate oboljevaju samo muškarci

Kod **žena** je dominantan **karcinom dojke i pluća** , u razvijenom svijetu **karcinom debelog crijeva**

OSTEOPOROZA

Žene četiri puta više oboljevaju od osteoporoze u odnosu na muškarce

- **8-10%** stanovništva boluje od osteoporoze;
- **30%** žena nakon menopauze boluje od osteoporoze;
- **40% .-50%** žena u menopauzi će doživjeti osteoporotski prijelom do kraja života;1
- **12%-20%** pacjenata umire tijekom prve godine nakon prijeloma kuka

GENDER I MENTALNE BOLESTI

Žene

- anksioznost
- depresija (antenatalna, postnatalna)
- PTSD

Muškarci

- samoubistva (omjer 3,5:1 u «korist» muškaraca)
- depresija
- šizofrenija (u mlađoj dobi)

ZAKLJUČAK

- Rijetka su istraživanja posvećena **gender komponenti** na planu zdravlja saobrazno socioekonomskim odnosima
- *Društvo ne tretira podjednako muškarca i ženu*
- *Žene imaju u prosjeku niže obrazovanje, prihode i socijalnu poziciju čime se ugrožava zdravlje žene*
- Ravnopravni odnosi između žena i muškaraca na planu spolnih odnosa i reprodukcije, uključuju puno osobno i međusobno poštovanje, slaganje i dijeljenje odgovornosti za spolno ponašanje i njegove posljedice
- **Harmonizacija odnosa među polovima**, planiranje porodice, emancipacija žena bez obzira na dob, zdravstvena kultura pridonosi boljem zdravstvenom stanju oba spola.
- **Veći stepen očuvanosti zdravlja žene i muškarca u uskoj je vezi sa obrzovanjem u kojoj profitira pojedinac ali i zajednica u cjelini.**
- Kako faktori koji uzrokuju bolest ,onesposobljene ili smrt nastaju u mladosti, postoju obrazac ponašanja tijekom mladosti i traju u zrelo doba neophodno je kod djece u svim razdobljima njihovog razvoja i rasta razvijati svjesnost o značaju zdravlja .
- Posebno treba naglašavati odgovornost u odnosu na seksualno ponašanje kao dio reproduktivnog zdravlja kako kod djevojčica tako i kod dječaka

PREPORUKE

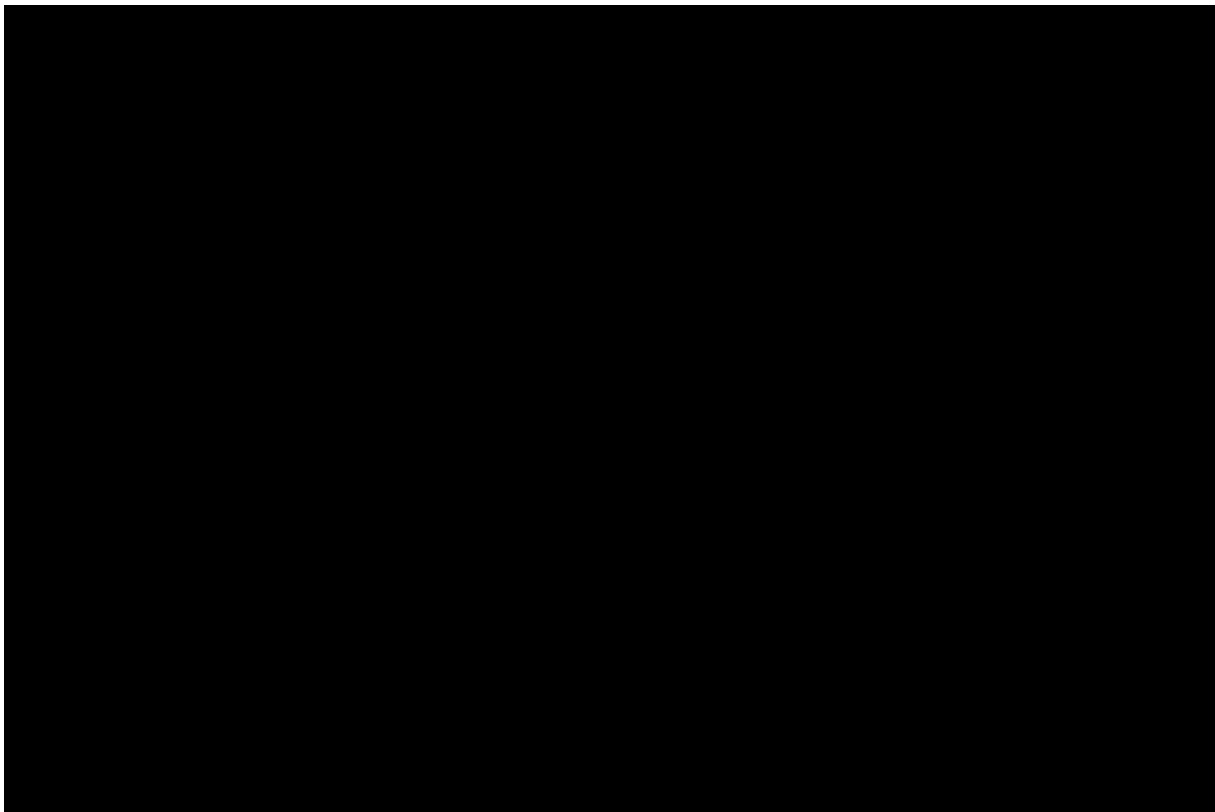
- Obrazovne programe je potrebno koncipirati na bazi apsolutne eliminacije **spolne** i ine diskriminacije
- Razraditi planove i programe za **nastavnike i predavače** kojima se podiže **gender svijest**
- Upriličiti radinice sa **gender tematikom**
- Održavati okrugle stolove sa naglašenom **gender komponentom**
- Publikovati **gender tematske materijale** i obezbjediti njihovu distribuciju
- Uvesti **gender komponentu** kao metodske jedinice unutar predmeta društvenog usmjerenja u osnovnim i srednjim školama kao i fakultetima
- Prilagoditi **gender usmjeren** nastavni plan i program djevojčicama i dječacima
- Posebnu pažnju u odgojnom radu posvetiti izgradnji **zdravih stilova života** , **podizanju znanja o reproduktivnom zdravlju** kroz predmete društvenog usmjerenja, odjeljenskih zajednica ili uvođenjem predmeta zdravstvenog odgoja

Naglašavamo važnost i značaj nastavnika u psihičkom razvoju mlade jedinice oba spola. Oni su ti koji će sigurno svojim odnosom, i angažmanom na planu promocije zdravlja sa gender aspekta prihvatiti izazov i obavezu da učestvuju u formiranju zdravih mladih naraštaja.

PORUKA

Veći stepen očuvanosti zdravlja u uskoj je vezi sa obrazovanjem u kojem profitira pojedinac oba spola ali i zajednica u cjelini. Konačno kroz promociju zdravlja promoviramo sve aspekte življenja u pozitivnom kontekstu.

**POKUŠAJMO DA USPIJEMO
ZAJEDNO**

SEKSIZAM KAO GLOBALNI PROBLEM

Seksizam je najpodmuklija bolest sve globalnijeg društva. Ta podmukla bolest je dobila pravo ime tek u drugoj polovini XX stoljeća. Sam pojam postaje samoshvatljiv tek kad se analogno poveže sa pojmom rasizam. Naime, seksizam je zapostavljanje i iskorištanje na temelju razlika u spolu. U našem slučaju, potcjenjivanje žene u javnom i privatnom životu i njena marginalizacije posvuda, pa čak i u samom jeziku. Kad kažete «gospođa ministarka», onda automatski pomislite na ženu ministra, a nikako na ženu ministarku. Žena se definira komplementarno muškarcu (=čovjeku), pa tako nastaju razni oblici diskriminacije, pa čak i nasilja nad ženama koje se tek u posljednje vrijeme otkriva i kažnjava. Naša poslovice «Mušku sramotu spere kanta vode, a žensku ne može ništa» govori o toj činjenici.

Kod nas se smatra da žene nisu zapostavljene i čak se s tim paradira. Činjenice govore često sasvim suprotno. Mnogo puta moram inzistirati da se, recimo na nekom okruglom stolu ili TV-diskusijama, pojavi i neka žena. I danas me je stid što, recimo u OHR-ovoj komisiji za državne simbole (čiji sam član i sam bio), nije bila nijedna žena. Privremena izborna komisija OSCE-a jedva je nametnula odredbu o 30% žena kandidatkinja na partijskim izbornim listama, iako je 1998. godine u Federalnom parlamentu bila samo jedna žena, iako je to uobičajeno u demokratskim zemljama. Užasni primjeri nasilja u obitelji mogu se «shvatiti» jedino što mnogi muškarci, pa i društvo samo promatra ženu kao vlasništvo muža.

Istinska demokracija se neće nikada postići bez ravnopravnog sudjelovanja žena u procesu odlučivanja i funkcioniranja demokratskog društva, koje ima i za pretpostavku demokratsko javno mnijenje i mnogo toga drugoga.

Ambivalentna uloga religija

Suvremene religije su veoma odgovorne što se hrabrije nisu postavile na stranu ženskih prava. Razloge za to treba tražiti u još uvijek prisutnim religijskim tradicionalizmima i konzervativnim teološkim mišljenjima koja spadaju u političko srednjovjekovlje, ali su se održala u Jugoistočnoj Evropi sve do danas. Sramni procesi protiv vještica su bili procesi protiv žena, jer se vješticama nije ni sudilo, jer su one bile samo krivovjernice (heretici), a ne utjelovljenje zla kao vještice. Kvaziteološku osnovu ovom progonu žena davala je čuvena knjiga *Vještičji čekić*, iz 1487. godine. Ona je davala lažne argumente za spaljivanje hiljada i hiljada žena kao tobožnjih vještica, da bi se upostavila totalna muška dominacija u zapadnoj, tzv. kršćanskoj kulturi.

Danas je teško shvatljivo da je još 1910. pisao Max Funke, filozof iz Schopenhauerove škole, da žena uopće i nije čovjek. Žaloso je kako je Funke, na perfidan način, uvukao Bibliju u svoju interpretaciju, pa ću citirati oveći pasus iz njegove knjige:

«Nije li žena prouzročila Adamov pad; nije li žena zavela anđela Baruta i Maruta; nije li žena navela Davida na ubojstvo Urije; nije li žena odvela čistog Josipa u zatvor... I kad je Bog istjerao Adama i Evu iz raja, upravio je Adamu pitanje «zašto si jeo sa zabranjenog stabla»?- Da je Bog priznavao ženu za čovjeka, onda bi ovo pitanje postavio sigurno i njoj.... Zašto ni Bog nije priznao ženu za čovjeka? Razlog je uzet iz prirode: zato što je tjelesnija od muškarca, kako se vidi iz mnogih tjelesnih gadosti. Ovi su nedostaci obilježeni i kod stvaranja prve žene tako što je oblikovana iz jednog iskrivljenog rebra, tj. iz prsnog rebra, koje je savijeno i kao protivno muškarcu. Iz ovoga nedostatka proizlazi takodjer da žena, budući da je samo jedna nesavršena životinja, uvijek vara».

/vidi cit. Muško i žensko stvori ih....Franjevački izazov, OTFMK
Lekcija 22, str.8, Sarajevo, 2003/

Sve monoteističke religije u svojim izvornim tekstovima uglavnom jasno govore o čovjeku kao muškom i ženskom (u Bibliji se kaže stvori Bog čovjeka, muško i žensko stvori ih), ali su religijske interpretacije ženske uloge i u religiji i u društvu uglavnom prihvaćale kompromise koji su bili nametnuti od različitih tradicionalističkih, za ženu ponižavajućih regula i produbljiva ih čak preko unutarreligijskih klerikalizama u kojima su muškarce ugnjetavale žene, na temelju svoje religijski uvjetovane posebne pozicije.

Moglo bi se podobro shematizirano zaključiti da judeo-kršćansko-islamska tradicija, teorijski, ženu u idealiziranom obliku, u pravima izjednačava sa muškarcem, ali kroz historiju žena je objektivno ugnjetavana i iskorištavana, i religije sve do šezdesetih godina prošlog stoljeća nisu se tome jasno odupirale, iako su po sebi morale.

Raskrinkavanje seksizma

Od 19. stoljeća postoji suvremeni ženski pokret koji se teško izborio za politička prava žena (barem pasivno pravo glasa), koji se danas, često ne bez povoda, proglašava raznim oblicima feminizma. Tek je 1949. Simone de Beauvoir (=Simon de Bovuar) svojom povjesnom studijom «Drugi spol» (naziva se Manifest o seksizmu) pokazala da su zakonodavci, filozofi, teolozi, naučnici i pisci zajedno radili kako bi dokazali da85(o)-0.295974(a)3.

UNDP-ovi izvještaji o ljudskom razvitku iz devedestih godina prošlog stoljeća pokazuju nevjerovatne oblike tlačenja žena. Žene su polovica čovječanstva, a svega su 38% od

GENDER PERSPEKTIVA U ISLAMSKOJ TRADICIJI

Uvod

Religija zauzima veoma važno mjesto u historiji ljudskoga roda, jer religija istovremeno i reflektira i oblikuje kulture i civilizacije u kojima postoji. Stoga ako želimo razumjeti ljudski život, ali i specifičnosti svake kulture, važno je da razumijemo i njenu ulogu u društvu. Islam, pak ne možemo definirati samo kao religiju, jer je Islam nešto više od intelektualnog objašnjenja konačne svrhe života, stoga sto Islam podrazumijeva i to, kako živjeti u skladu s tim. Dakle, Islam je put i način života, koji prožima sve sfere čovjekova života.

S druge strane gender se definira kao društveno konstruirana uloga, što znači da je «rezultat političkih sporazuma i podložan je društvenim i političkim analizama da bi se razumjelo, na koji način pojedine kulture dodjeljuju određene zadatke, privilegije i odgovornosti»⁹ Svako društvo dodjeljuje određene aktivnosti ili muškarcima ili ženama, no nema univerzalnih muških ili ženskih uloga. "U modernom kontekstu, muškarcima se dodjeljuju obaveze koje, po sebi donose viši status i skoro na svakom mjestu, muškarci uživaju društveno konstruiranu superiornost nad ženama".¹⁰

Imajuću u vidu činjenicu da škola, kao značajan institucionalizirani oblik socijalizacije, ne djeluje izolirano, već da je duboko uronjena u društveno-povjesni kontekst određenog društva u kojem funkcionira, slika žene u školskim udžbenicima, je stoga odraz tradicije i kulture tog društva. Iako, oficijelno nastavni kurikulum artikulira jednakost spolova, struktura građe u udžbenicima, kao i stereotipan odnos nastavnog kadra prema spolovima je uvjetovan dobrim djelom tradicionalnim patrijarhalnim odgojem u kojem religija ima vrlo značajnu ulogu.

Pitanje je, da li su zapravo ustaljeni stereotipi o ulogama muškaraca i žena utemeljeni na religijskom učenju ili su, pak uvjetovani patrijarhalnim vrjednosnim sustavom koji je, u kamufliranoj formi vjerske tradicije nametan stoljećima.?

Cilj ovog rada je da pokaže kako se u islamskoj tradiciji, na temelju Qur'ana, prvog izvora vjere, definiraju odnosi među spolovima, ali i kako se taj koncept aplicira u praktičnom životu. U diskusijama o univerzalnim ljudski pravima i slobodama, najveću pažnju privlače pitanja jednakopravnosti među spolovima, odnosno položaj žena u određenom društveno-političkom kontekstu. Vrlo važna tema je svakako položaj žene u muslimanskim društvima u kojima se primjenjuje šeriatski zakon, jer se u takvim zemaljama diskriminacija i obespravljenoost žena pravdaju vjerskim propisima i kulturom koja se opire sekularnom konceptu ljudskih prava i sloboda. Da li je doista riječ o tome da su islamski propisi i načela diskriminatorni i da opravdavaju podređenost žene

---

⁹ Tobias, Sheila, "Faces of Feminism: An Activist Reflection on the Women's Movement", Westview Press, 1997, 1.

¹⁰ Ibid

muškarcu, njenu izolaciju i marginalizaciju iz svih društvenih zbivanja ili je pak riječ o nečem drugom?

I. Gender u Qur'anu

Na početku je neophodno kazati da islamska tradicija, kao i mnoge druge religijske tradicije nije utemeljena samo na jednom izvoru. Osnovna dva izvora vjere za muslimane su: Qur'an, riječ Božija, objavljena prije 14 st. Poslaniku Muhammedu a.s. i Poslanikova Sunna, odnosno cjelokupan njegov život, što uključuje i Hadith (izreke koje se pripisuju Poslaniku)

Qur'an je, u kontekstu ljudskih prava i sloboda, Magna Carta Libertatum za muslimane svijeta, u kojem se jedan dio odredbi odnosi na slobodu i dignitet ljudskoga bića i njegovo oslobađanje od svih ograda tradicionalizma, autoritarizma, tribalizma, rasizma, seksizma i bilo kakvog porobljavanja. Temeljna ljudska prava koja su imanentna svakom ljudskom biću, prema Qur'anu postoje od kada i sam čovjek. Ova prava nisu izdiferencirana na muška i ženska prava, već se podjednako odnose na cjelokupan ljudski rod.

Islam, dakle propagira jednakopravnost spolova, no jednakopravnost ne znači i istovjetnost. Riječ o komplementarnosti uloga muškarca i žene, a ne suprotstavljenim ulogama ili superiornosti i inferiornosti jednih nad drugima. To su dakle, uloge jednakopravnih partnera koji zajednički ostvaruju svoje ciljeve za harmoničan život. **"Sve smo stvorili u paru.."(Qur'an,51:49)** Islamska perspektiva gendera uvijek podrazumijeva osmatranje dvije komplementarne dimenzije, koje stoje jedna naspram druge, koje trebaju jedna drugu i koje se međusobno nadopunjuju. To naravno ne znači da i muškarac i žena samostalno, kao individue ne ostvaruju svoju funkciju u društvu i da pojedinci koji ne žive u porodičnom životu treba da se osjećaju inferiorno.

Međutim, muslimanska praksa, uglavnom demantira ovakvo razumijevanje gender relacija, te je potrebno pristupiti preispitivanju i redefiniranju odnosa uloga muškarca i žene u islamskom diskursu. S obzirom da prostor ovog rada ne dozvoljava opširnu elaboraciju, gender relacije u islamskoj tradiciji bit će razmatrane samo na temelju svetog teksta Qur'ana, koje bismo mogli podijeliti na:

- ajete/pasaže koji govore o jednakosti spolova, komplementarnosti uloga i zajedničkim naporima na postizanju boljitka u porodici i zajednici i
- ajete, čije višestoljetne tradicionalističke interpretacije promoviraju koncept nejednakosti spolova, odnosno inferiornost žene u odnosu na muškarca. Prvo čitanje ovih ajeta, bez razumijevanja ukupnog diskursa objave i Poslanikove tradicije (Sunna) pokazuje da je inferiornost žene u odnosu na muškarca utemeljena na Riječi Božijoj. Dakle, pitanje je kako čitamo, interpretiramo i razumijavamo ove, ali i druge poruke qur'anskoga teksta.

1. Ravnopravnost i komplementarnost

Jedan dio qur'anskoga teksta izravno govori o ravnopravnosti između muškarca i žene i o ulogama koje su im zajednicke i koje se prožimaju u cilju ostvarenja harmoničnog života. Ovi ajeti se prije svega odnose na istovjetnu ljudsku prirodu imanentnu i muškarcu i ženi, kao i na spiritualnu jednakost, a onda na jednako pravo na sticanje znanja i društveno-politički angažman.

a) Istovjetna ljudska priroda

Humanitet (Insaniyya) obuhvata i muškarca i ženu istovremeno i u tom kontekstu muškarac nije u povlaštenijoj poziciji od žene. Njihova prava i obaveze u vezi sa dignitetom ličnosti su istovjetne, kao i vjersko-etičke norme kojima podliježu i jedni i drugi, izuzimajući vrijeme menstruacije kod žene, kada je ona oslobođena dnevne molitve i posta, kao znak milosti Božije, a ne kao znak manjkavosti njene ličnosti, kako se to ponekad interpretira. Bitno je istaknuti da su i muškarac i žena stvoreni u ljudskoj prirodi (fitra), ali su podijeljeni po spolu na muškarce i žene, tako da se ljudi razlikuju po svojoj prirodnoj uvjetovanosti, ali ne i po intelektualnoj bitnosti.

" On vas stvara od jednog čovjeka da na zemlji živite i da u njoj sahranjeni budete..." (Sura Al-An'am, 98)

"O ljudi Mi vas od jednog čovjeka i žene stvaramo, onda vas dijelimo na plemena o narode da biste se međusobno upoznavali. Doista je kod Allaha najodabraniji onaj ko je najbogobojazniji." (Sura Al-Hudžurat, 13)

Znači, spol, rasa, društveni status ne čine osobu više ili manje vrijednom. Bogobojaznost, odnosno svjesnost Božanskog prisustva u svakom trenutku je jedini kriterij. Na koncu Uzvišeni Bog je sve stvorio u paru, pa tako i muškarca i ženu, dva spola koji zajedno čine cjelinu, ali koji su ponaosob, svojom vjerom, ljubavi i predanošću, kadri postići duhovno svaršenstvo (kamal). Islam u tom smislu traži respektiranje svakog živog bića, a posebno čovjeka, te lijep i skladan odnos da bi se postigla ravnoteža i u bračnoj zajednici i u društvu općenito, tako da nema prostora za diskriminaciju, omalovažanje i maltretiranje, što je na žalost česta praksa, ne samo kod muslimana, već i kod drugih i to samo zbog toga jer je druga osoba žena.

b) Hava nije kriva za čovjekov pad iz Dženneta

U Qur'anu se Hava (Eva) ne krivi za grijeh i pad iz Dženneta (Raja), jer su obadvoje primili zapovjest, obadvoje su se ogriješili o zapovjest Gospodara svoga i obadvoje su snosili posljedice svojih postupaka:

"A ti, o Ademe i žena tvoja u džennetu stanujte i odakle god hoćete jedite, samo se ovom drvetu ne približavajte, da se prema sebi ne ogrješite.

I šejtan im počeo bajati da bi im otkrio stidna mjesta njihova koja su skrivena bila i reče: Gospodar vaš vam zabranjuje ovo drvo samo zato da ne biste meleki postali ili da ne biste besmrtni bili.

I na prevari ih zavede. A kad oni ono drvo okusiše, stidna mjesta njihova im se ukazaše i oni po sebi džennetsko lišće počеше stavljati. Zar vam to drvo nisam zabranio?, zovnu ih njihov Gospodar i rekao vam, šejtan vam je zbilja otvoreni neprijatelj". (Sura Al-'A'raf, 19, 20, 22)

Kroz ovaj dijalog je jasno da se Bog obraća obadvoma, za šta u arapskom jeziku postoji pored jednine i množine i oblik dvojina, koja se upravo koristi u navedenim ajetima i potvrđuje također da se obraćanje odnosi na njih oboje istovremeno.

(Qur'an, 7:19-27)

c) Duhovne i moralne obaveze su jednake

Sve obaveze koje se tiču obredoslovlja, činjenja dobra, postizanje spasenja i oprosta, istovjetno su zagwarantirane svima bez obzira na spol.

«Nijednom trudbeniku između vas trud njegov neću poništiti, ni muškarcu ni ženi, ta vi ste jedni od drugih...» (Ali Imran, 195.)

«A onaj ko čini dobro bio muškarac ili žena, a vjernik je, ući će u džennet i neće mu se učiniti ni koliko trud nepraavda» (An-Nisa, 124.)

Žena i muškarac su pred Bogom isti i imaju iste obaveze. Mogu dostići iste duhovne stepene kod Boga, ali i oprost i nagradu Takve primjere nalazimo u historiji u ličnostima, kao što je bila Rabi'a al-'Adawiyya, najpoznatija žena sufija.¹¹ S uvažavanjem i divljenjem su o njoj govorili velikani sufizma, kao što su: Hasan Basri, Malik Ibn Dinar, Sufjan Sevri, na koje je utjecala svojom vjerom i snagom svoje ljubavi koju je pokazivala, neprestano moleći i trpeći nedaće koje su nailazile, da je Abd al- Wahid Ibn Amir rekao, kada je sa Sufjanom Sevrijem došao posjetiti je bolesnu: "Nadahnuła me je svojom pobožnošću da se nisam usudio progovoriti."¹² Ovakvi primjeri pokazuju da se i muškarci i žene mogu u vjeri približiti Bogu svojom potpunom predanošću i bezuvjetnom vjerom, i da On uzdiže na visoke stepene koga On hoće.

d) Jednakopravnost u obrazovanju

I žena i muškarac su obavezni obrazovati se i baviti naukom, jer je to obaveza koja dolazi sa prvim riječima objave Qur'ana časnog i na koju je Poslanik upozoravao, podstičući muslimane da uče i tragaju za znanjem, s obzirom da su bića umom obdarena. To je dar kojeg moramo koristiti i zbog kojeg imamo veliku odgovornost pred Uzvišenim Bogom.

U svom djelu "Mekanska otkrovenja", Ibn Arabi precizira kako je žena virtualno sposobna postići ista duhovna savršenstva (kamal) kao i muškarac, za šta je najbolja potvrda postojanje takvih žena u liku Marjame, Faraonove žene Asje i kćerke Poslanikove Fatime.¹³ To je ono što je ključno, jer je intelektualna ravan, prava i obaveze koje proizilaze iz toga ono što je suštinsko, dok se sve ostalo uređuje na kulturološko-civilizacijskoj ravni i društvenim okvirima u kojima živimo. Za ženu muslimanku ne postoje prepreke na intelektualnoj ravni da se obrazuje i napreduje. To potvrđuju i primjeri žena iz prvih stoljeća Islama koje su bile vanredni poznavaoци religijskih i drugih znanstvenih disciplina. Dovoljno je pomenuti Ai'šu, Poslanikovu ženu, koja se smatra prvom ženom muftijom, jer je davala pravne savjete i mišljenja ashabima (drugovima) Poslanikovim i jer je Poslanik uputio svoje drugove da se savjetuju s njom u stvarima vjere u njegovom odsustvu. Nadalje, tu je Poslanikova unuka Suqajna, koja se, zajedno s drugim ženama, otvoreno suprostavljala nametnutim pravilima, nakon Poslanikove smrti.

---

¹¹ Rabi'a al-Adawiyya je živjela u Basri u 8. st. (2. st. Po Hidžri). Rođena je kao četvrto dijete, pa je tako i dobila ime rabi'a-četvrta. Kao djevojka je imala težak život, jer je sticajem okolnosti prodana kao robinja. Međutim, ona je danju služila, a noci provodila u molitvi, dok nije oslobođena. Nakon toga odlazi u pustinju i živi u postu i molitvi. Njen moto je bio bezuvjetna ljubav prema Allahu, što se ponajbolje očituje u njenoj poznatoj dovi: " Bože, ako Te obožavam iz straha od Vatre, spali me u njoj; obožavam li te zbog nade u Džennet, isključi me iz njega, ali ako Te obožavam zbog Tebe samoga, nemoj mi skrivati Tvoju neprolaznu ljepotu".

¹² Eva de Virray Meyerovitch, "Antologija sufijskih tekstova", Naprijed, Zagreb, 1988. 202-203.

¹³ Muhyi-d-din Ibn Arabi, "Dragulju poslaničke mudrosti" u prevodu prof. Rešida Hafizovića, Bemust, Zenica, 1995. str. 320-321.

Zahtijevala je da izlazi napolje bez nikaba (barza). Termin **barza**, kako se obajšnjava u poznatom rječniku " Lisan al-Arab", podrazumijeva ženu koja ne nosi veo preko lica, ženu koja komunicira s muškarcima, ženu koja pravilno rasuđuje i koja je oštroumna. Sukayna je bila oličenje takve žene koja je cijenjena, ne samo zbog ljepote i atraktivnosti već i zbog izvanredne inteligencije. S njom su diskutirale halife, učenjaci, i pjesnici. Jednog od svojih muževa je tužila za narušavanje principa monogamije, dogovorenog u bračnom ugovoru. Prisustovala je Plemenskom vijeću Kurejšija, narušavajući tako uspostavljeni patrijarhalni model ponašanja.

2. Inferiornost i podređenost žene muškarcu

Postoji, također jedan broj ajeta čije interpretacije su promovirale i još uvijek nastoje promicati koncept u kojem je žena subordinirana i u porodici i društvu, zbog njene navodne psihološke, moralne i kognitivne inferiornosti u odnosu na muškarca. Iako smo prethodno pokazali da su i muškaraca i žena jednakopravna bića, stvoreni u istoj ljudskoj prirodi, obdareni intelektualnim potencijalom i da su kadri postići iste duhovne stepene i savršenstva, ovakve interpretacije i razumijevanje qur'anskoga teksta inkorporirane su u islamsku jurisprudenciju i Shari'at i stoljećima implementirane u praksi, što je postalo opće pravilo u muslimanskom načinu življenja i principima islamskog društvenog poretka. Na žalost, u tom procesu ključnu ulogu su imali islamski znanstvenici (ulama), šeri'atski pravници (fuqaha) i imami koji su bili oficijelni tumači qur'anskog teksta. U suradnji sa predstavnicima vlasti, halifama, sultanima i vojnim liderima, ne samo da su poricali jednakost i dignitet muslimanskoj ženi, već i ukupan socio-kulturni i politički razvoj Islama i muslimana. Neravnopravan status muškaraca i žena je imao negativne posljedice ne samo za muslimansku ženu, već općenito za muslimansko društvo. Najbolji pokazatelj je aktuelno stanje u muslimanskim zemljama. Društvena stagnacija, politički despotizam, kulturna nekompetetnost, psihološka učmalost su posljedice frustracija i opstrukcija prouzročenih zaustavljanjem napretka društva pod teretom sprege, institucionalizirane religije i vlasti koja je nametnula konzervativno-tradicionalističko vjersko liderstvo. To se posebno očitovalo u negiranju prava žene da bude aktivni sudionik u društvu koji će razvijati sebe kao ličnost, ali isto tako doprinositi razvoju društva u cjelini. Neravnopravnost i opresija u privatnoj sferi se prenosila i na društvenu razinu. S jedne strane muž je uzurpirao prava i slobodu ženi i djeci, a s druge strane vladar je uzurpirao prava i slobodu građana. Uporište za takve odnose u porodici i društvu stoljećima je znanstvena vjerska elita nalazila u qur'anskim ajetima koji govore o svjedočenju, naslijeđivanju i odnosima u braku.

a) Supremacija muškaraca nad ženama

Nekoliko ajeta u Qur'anu čine doktrinarnu osnovu za konstruiranje psihičke, socio-kulturne i civilizacijske nejednakosti muškaraca i žena. Ono što posebno okupira pažnju su ajeti o svjedočenju, naslijeđivanju i bračnim odnosima. Međutim qur'anski ajet koji ce

ovaj rad razmatrati je temelj brojnih današnjih rasprava o gender relacijama i uporište za subordinaciju žene u religijskom diskursu:

'Muškarci vode brigu o ženama zato što je Allah dao prednost jednima nad drugima i zato što oni troše imetke svoje. Zbog toga su čestite žene poslušne i za vrijeme muževljeva odsustva vode brigu o onome o čemu treba da vode brigu, jer i Allah njih štiti. A one kojih se pribojavate, vi posavjetujte, a onda se od njih u postelji rastavite, pa ih i udarite; kad postanu poslušne ne činite im nasilje'.(An-Nisa 34.)

Termin **qawama** koji je upotrijebljen na početku ajeta na arapskom jeziku: '**Ar-rijalu qawwamune ala an-nisaa**' se različito prevodi i interpretira. Umirovljeni predsjednik Federalnog šeriatskog suda Pakistana, Aftab Hossein u svojoj knjizi "Status žene u Islamu", objašnjava pojam qawame na sljedeći način:

"Pojam qawama se uglavnom interpretirao u smislu da su muškarci zaduženi da vode brigu o ženama, odnosno da su njihovi autoriteti i gospodari kojima su one obavezne na poslušnost. Korjen riječi '**qawam, qame**' označava '**onoga koji čuva**', '**onoga koji čvrsto stoji iza nekoga**' i '**onoga koji sebe drži uravnoženim**'. Međutim kada se glagol qame koristi sa prijedlogom *bi* ili *ala* onda se značenje mijenja u smislu da se odnosi na onoga **koji izdržava nekoga**, što u ovom slučaju znači da je muškarac onaj koji izdržava ženu, osigurava sredstva za život, što je razlog da su mnogi prevodioci Qur'ana ovaj termin preveli kao **zaštitnik**, dok je primjerice Pichtail(jedan od poznatijih prevoda na engleski jezik) to preveo kao **odgovornost** muškarca, a Arbury, također poznati prevodilac Qur'ana na engleski jezik, je to preveo kao **upravitelj njenih poslova**, što se sučeljava sa pravom žene da sklapa ugovore, zarađuje u upravlja svojom imovinom'.¹⁴

Nezaobilazno je svakako spomenuti prevode Qur'ana na našim jezicima. Prevod Besima Korkuta koji je i najzastupljeniji prevod kod nas, ovaj dio ajeta je preveo: '**Muškarci vode brigu o ženama**', dok u prevodu E. Karica stoji da su '**Muškarci zaštitnici žena**', uz objašnjenje da ovo podrazumijava staranje o ženama i zaštitu njihovih prava. Međutim, u jednom od poznatijih tefsira (tumačenja) Qur'ana od Ibn Kesira koji je preveden nedavno i naš jezik, ovaj dio ajeta je preveden ovako: '**Muškarci su nadređeni ženama**'... a što se dalje objašnjava kao pravo muškarca da bude predvodnik i pretpostavljeni ženi i njen odgojitelj, ako ona skrene. Međutim niko ne spominje kako postupiti ako muškarac skrene, ili se to možda njima ne može desiti? U nastavku ajeta slijedi: **Zato što je Allah odlikovao jedne nad drugima i zato što oni troše imetke svoje**' U pomenutom tefsiru Ibn Kesira interpretacija ovog dijela teksta se objašnjava u smislu da su muškarci vredniji od žena, odnosno da su muškarci bolji od žena. Bez detaljnijih obrazloženja ovaj interpretator Qur'ana zaključuje, da s obzirom da su muškarci bolji i vredniji od žena, one moraju biti pokorne i poslušne u svemu svome mužu.

Ipak, u zadnjih nekoliko decenija stasale su generacije žena muslimanki koje se bave teologijom, pravnim znanostima i interpretacijama Qur'ana, koje nastoje redefinirati status muslimanke, na tragu Božije riječi koja stoji kao univerzalna poruka pred muškarcima i ženama u svakom vremenu. Jedna od njih je i pravica, Azizah al- Hibri koja dio ajeta, koji govori o prednosti jednih nad drugima, interpretira u smislu da prednost koja je data nije jasno definirana, odnosno nije kazano oni (muškarci) su u prednosti nad njima (ženama), što je 'očito znak da se to mora promatrati u kontekstu

---

¹⁴ Islam Rethought- The Cultural Construction of Gender in Islam, by Ausaf Ali, www.hotbot.com

ljudskog i da su samo neki od njih, a ne svi muškarci iznad žena, kao što su i neke žene iznad nekih muškaraca.¹⁵

Mnogi pak uzimaju ovo kao osnovu za supremaciju muškarca nad ženama koje su onda podređene neupitnom vođstvu muškarca. Aziza, al-Hibri, navodi drugi ajet koji govori o tome da su muškarci i žene zaštitnici odnosno prijatelji jedni drugima, naređuju dobro a odvrćaju od zla (9:71) tako da pojam **awliya** – prijatelj/zaštitnik ima slično značenje pojmu **qawame- zaštitnika**. Kako onda žene mogu biti awliya/prijatelji muškarcima, ako su oni superiorniji od njih i ako imaju apsolutnu vlast nad njima (fusnota)

Na istom tragu teološko razmatranje ovog ajeta dolazi od poznate pakistanske feministice Riffat Hassan, koja tvrdi da je ovaj ajet pogrešno interpretiran. Naime, nikako se ne može prihvatiti da su žene nesposobne da brinu o svojim vlastitim poslovima i o sebi, ili da upravljaju državom. Umjesto apsolutnog autoriteta, koji se nameće u većini interpretacija, ovaj ajet zapravo govori o odgovornosti muškarca, zaštiti i čuvanju žene u ograničenom društvenom kontekstu. Nadalje, ajet koji govori od prijateljstvu i zaštiti između muškaraca i žena (9:71) je presudan jer odražava duh jednakosti, zajedništva i međusobnog pomanja, umjesto nametnutog i neopravdanog autoriteta. (fusnota).

Sličan stav ima i prof Osman Fathi jedan od suvremenih komentatora Qur'ana koji negira bilo kakvu superiornost muškarca odnosu na ženu. Riječ je, smatra on o odgovornosti koju muškarac ima za porodicu:

«**A otac djeteta dužan je da ih opskrbljuje i da ih odijeva...**» (2: 233.) U daljnoj analizi Fathi Osman ističe da se ova odgovornost, odnosno zaštita ili staranje (**u arap. jeziku: qama ala**) odnosi na porodicu i ne može se proširiti, da postane opće pravilo u cijelom društvu. Pored toga, muškarčeva obaveza da izdržava porodicu nije u suprotnosti sa pravom žene, niti je ograničava, da radi ako to ona želi, i o dnevnom rasporedu za oba supružnika može se saglasno rješavati, nakon konstruktivnog razgovora i završit ga obostranim pristankom. Kada muškarac ne radi i ne može priuštiti sebi i svojoj porodici pristojan život iz bilo kojeg razloga, on ne može preuzeti «**qavamu**» samo zato što pripada muškom rodu. Gledište koje čini muškarca nadmoćnim u odnosu na ženu, jer je on fizički jači, nema podršku Qur'ana i autentičnog Sunneta. Božanski izvori spominju «**brigu**» i «**odgovornost**» unutar porodice, ali ne i superiornost.¹⁶

U svemu tome, raspravlja se samo o ženi koja zbog svojih biloških determinantni treba da bude podređena i u vlasti svoga muža.

Na koncu zašto bi samo one žene koje su poslušne mužu smatrane dobrim i ispravnim? Činjenica je da u atmosferi gdje postoji odnos podređeni nadređeni, odnosno superiornost i inferiornost na temelju spola, dolazi do hipokrizije morala, jer žene onda svoje intelektualne i kognitivne sposobnosti usmjeravaju, ka manipulaciji muškarcima. Tako, umjesto jednog otvorenog odnosa i razvoja svake lišnosti, žene su primorane na igru nadmudrivanja, što je opet razlog da ih optužuju za frivolnost, korporealnost, podložnost instiktima i shodno tome su nepodobne da budu slobodne i jedankopravne

---

¹⁵ Azizah Al-Hibri, "A Study of Islamic Herstory: Or How Did We Get into This Mess?", Women and Islam, Women's Studies International Forum, vol. 5. 1982.. 218.

¹⁶ Enes Karić, "Ljudska prava u kontekstu islamsko-zapadne debate", tekst Fathi Osmana, "Prava muslimanske žene u porodici i društvu", Pravni Centar - Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 1996. 258-259. Inač

individue, koje daju pristanak u društvenom ugovoru, kako su to interpretirali kontraktualisti.¹⁷

Poslanik Muhammed a.s. nastojao da uzdigne status žene na razinu jednakopravnih etičkih normi vis a vis gender relacija. Međutim islamsku etiku respekta digniteta svake ličnosti koju je Poslanik nastojao oživotvoriti u muslimanskom društvu, nadvladala je patrijarhalna struktura arapske kulture, koju je nametala tribalistička elita dolaskom na vlast, a koju je kasnije u formi kamuflirane tradicije pripisivala Poslaniku. To je dovelo do skoro potpunog odsustva ženskoga glasa u muslimanskoj jurisprudenciji i egzegezi teksta Qur'ana i Poslanikove tradicije. Iako su žene prihvatane kao validni prenosioci Tradicije (hadith), nisu učestvovala u intelektualnom procesu razvoja islamskog pravog diskursa, što je dovelo do potpune izloacije i marginalizacije žene u društvu. Današnja kriza koja postoji u muško dominantnoj epistemologiji, zahtijeva priznanje prava ženi da bude ravnopravni učesnik kreiranja pravnih normi, prije svega onih onih koje se tiču njenog statusa i prava.

---

¹⁷ J.J. Rousseau, 'Emile', transl. B. Foyle, Dent London, 1911., pp. 332

mr. Esad Bajtal

*A šta ako se buđenje svijesti danas
mora odviti putem jedne ženstvenije
senzibilnosti?
I šta ako Marija-Magdalena nije bila
raskajana grešnica iz očajnih spisa
već nešto sasvim drugo?*

Daniel Meurois-Givaudan

KULTUROLOŠKA USLOVLJENOST NERAVNOPRAVNOSTI ŽENE

Neravnopravnost spolova planetarna je tema našeg vremena.

Nezavidna, i objektivno neprihvatljiva životna pozicija žene produkt je višestoljetnom tradicijom jednostrano oblikovane društvene zbilje. Izraz "tradicija" ovdje se koristi u smislu "*pravila ponašanja koja prelaze od pokoljenja na pokoljenje*". Dakle, tradicionalno je ono što je, povijesnom predajom sa generacije na generaciju, došlo do nas i obitava kao vrijednosno nespornan životni model.

Sagledana sa aspekta "ženskog pitanja", cjelokupna Zapadna tradicija je potpuno patrijarhalna, tj. muški obojena. Na sceni je patri

muškarca odslikavaju jasnu društvenu neravnopravnost koja se, objektivno, ne može smisljeno braniti.

Međutim, iako izvedene i vještačke, ove se uloge smatraju prirodnim i samim tim neupitnim. U svojoj tobožnjoj neupitnosti one povratno figuriraju i funkcioniraju kao temeljni regulatori ukupnih društvenih odnosa. Šta ko može ili ne može; šta smije ili ne smije, "propisano" je već samom činjenicom njegovog spola. A aktivistički doseg samog spola u bitnom je određen već jezički, tj. inercijom postojeće jezičke prakse.

Kao nauka koja se bavi ispitivanjem na koje načine stvari i bića dobijaju svoja imena, *onomaziologija* nam ovdje može dati dio objašnjenja društvene neravnopravnosti žene. Terminološki, pojam **žena**, dolazi od indoevropskog *guenā*; (sanskrit. *gṛnā*; avesta: *gna*; grčki: *γυνή*) sa prvobitnim značenjem "družica muža". Latinske inovacije: *femina* ("ona koja doji"); *genetrix* (roditeljica, stvoriteljica); te *generati* (roditi, rađati), izvedene iz indoevropskog korijena *gen-* ("rađati"), sve zajedno pokazuju kako indoevropski korijen *guenā* stoji u vezi sa fenomenom rađanja. Dakle, u primitivnoj indoevropskoj porodici *guenā* je bila samo "rađalica", i po tome je tako nazvana.

Nažalost, inercijom jezičke tradicije i životnih običaja žena se i danas društveno pozicionira i tretira najčešće baš tako: kao majka, "rađalica". S druge strane, izraz "**muž**" (starocrkvenoslavenski: *muž?*) značenjski jednak germanskom izrazu *Mann* (prijevod od indoevropskog korijena *men-*), što znači: "misliti > gospodariti". Po tome, osnovno značenje riječi "muž" bilo bi "čovjek koji upravlja misli, vodi brigu o nečemu", tj. glava porodice, neko ko je nadređen djeci i ženi. I ne samo nadređen, slijedom patrijarhalne logike, u trenutku ženidbe ona, uzimajući prezime muža, postaje "njegova". Ponegdje čak i u smislu doslovnog vlasništva. To simbolizira njenu životnu sudbinu čak i tamo gdje je zadržala svoje prezime. Ona je podložnik muža, tj. muškarca, u tradicionalnom i kulturološkom smislu riječi. Njen javni identitet je ništa drugo do jedan preuzeti konstrukt. Najprije ga nasljeđuje od oca, zatim ga mijenja za mužev, i na kraju, vezuje se žena za identitet sina. A sa eventualno novim mužem, ona preuzima novi sistem vrijednosti, tj. novi identitet. (J. Tešanović).

Sve u svemu, "patrijarhat je politička institucija" (K. Millet), i kao takav predstavlja "primarni oblik društvenog porobljavanja" žene. Održava se prvenstveno ideološkim sredstvima, a prije svih jezikom u okviru koga muški rod funkcionira kao "norma", a ženski rod kao varijanta¹⁸.

Odakle ta degradirajuća pozicija žene?

Zapadni svijet u kome živimo povijesno pripada kršćansko-civilizacijskom krugu. Upravo taj povijesno-civilizacijski krug, inercijom logike mita o Istočnom grijehu (kao ženskom grijehu), potvrđuje i "logički" opravdava tradicionalnu neravnopravnost spolova. Toj se kršćanskoj, na bh prostorima, dodatno pridružuje još i islamska patrijarhalna tradicija.

---

¹⁸ Kao odgovor na "muški jezik" i kulturno-ideološku represiju patrijarhata, moderno će žensko spisateljstvo, imajući na umu činjenicu specifične društvene otuđenosti žene, iskristalizirati fenomen "ženskog pisma", "ženske rečenice" i "ženskog jezika" kao neizbježni rezultat stvaralačke primjene Freudovih psihoanalitičkih uvida u djelatno-dinamske učinke podsvijesti na čovjeka općenito i žene posebno. Cf. Z. Lešić: *Feminizam, feministička teorija i kritika*, "Novi izraz", časopis za književnu i umjetničku kritiku, br. 12, Sarajevo, 2001.

Teološko-religiozni izvori patrijarhata

Po Mojsijevom zakonu, ženi pripada pobožnost i poslušnost, naročito u odnosu prema mužu. Taj patrijarhalni koncept muške dominacije, specifikum je života kršćanskih zemalja sve do danas. (O.Mandić). Nekoliko stavova iz prve poslanice Korinćanima otkriva biblijske korijene tog koncepta: *Ali hoću da znate da je Krist glava svakome čovjeku; da je čovjek glava ženi. (11.3) Čovjek nije stvoren radi žene, nego žena radi čovjeka (11.9). Mulieres in ecclesiis tacent* (žene neka ćute u crkvama). Još preciznije: *Njima se ne dopušta govoriti, već neka se pokoravaju kako im Zakon propisuje. Ako žele što naučiti neka kod kuće pitaju svoje muževe...*(Cor. I: 14, 34). Svaka navedena misao izražava stav krajnje neravnopravnosti žene u tradicionalnoj kršćanskoj zajednici.

Tradicionalisti i ideološki "advokati" religije, svoju mizoginiju, svoje ženomrzstvo, gradiće upravo na gornjim i njima sličnim stavovima. Tako, jedan od njih, na internet stranicama¹⁹, piše:

Sveta knjiga - Biblija...iznosi temeljni teološki nauk: žena je svijet gurnula u grijeh i patnju... Kroz ženu kao medij, Đavao je čovječanstvo i njegovu budućnost stavio pod znak pitanja...

Ne krijući svoj ideološki diskurs, anonimni autor ovog antifeminističkog pamfleta, feminizam (kao borbu za ženska prava i ravnopravnost spolova), kvalificira na najgore moguće načine. Za njega feminizam je "zločin protiv čovječnosti"; *feministice su bolesnice, bezbožnice, trljačice, lezbijke, moralna čudovišta. "Preko tzv 'ženskih prava', kaže on, unosi se u svijet - kaos, nemoral i poživotinjenje čovjeka"*²⁰. A u tekstu *Masonske magle zla*, na istoj web stranici, "feminizam je - kultura smrti. Neprijateljstvo prema životu. Mržnja na svjetlo". Feministice su vještice, a *Zakon o ravnopravnosti spolova* je protuljudski, antimuški, diskriminatorski, feminističko-rasistički²¹, itd. Za ovog kršćanskog autora, to je zakon "s kraja pameti", koji ima samo jednu - ideološku svrhu, i nosi predznak "totalitarizma i feminefizma".

Zato on pita: kome je taj zakon potreban? "...iskompleksiranim feministkinjama"! Meni kao građaninu, kaže dalje, taj zakon **ne treba!** Smatram ga neprijateljskim prema sebi, prema svojoj slobodi... Smatram taj zakon pamfletom **opasnih** namjera i rasističkih natruha! Za istog autora (*Odnos muškarca i žene*)

muškarcu". Dakle, kaže on, "...žena (se) ima pokoravati muškarcu", jer tako je "Bog - objavio i naredio". Odlazeći još dalje i padajući u sve radikalniji antifeminizam, ovaj će ljuti protivnik zakona o ravnopravnosti ustvrditi: *Kršćani vjeruju, i uvijek su vjerovali, da je Bog muška osoba, a ne neko bezlično biće. Bog nije žensko...*²² Stoga su i feministkinje, kao nebožanska bića, *"nadahnute Duhom Sotone praiskonskog ubojice ljudi, ocem Laži"*. Muškarac je danas, kaže on, opkoljen...od zlih i bezbožnih žena, vještica. I konačno, ono što je bitno za našu temu, ustajući po ko zna koji put protiv zakona o ravnopravnosti spolova, ovaj kršćanski autor zaključuje da je *uzrok ovoj tragediji obrazovanje žena. Jer žena znanje ne umije upotrijebiti, nego i samo - zloupotrijebiti.*²³ Pri tom svoje zaključke pravda pozivajući se na Prvu poslanicu Timoteju: *"Ne dozvoljavam ženi da uči niti da vlada nad mužem, nego da bude pokorna"* (1. Tim. 2:12). A onda na drugom mjestu (u tekstu: *Odnos muškarca i žene*) kaže: *"Muškarac i samo muškarac je nositelj povijesti. Žena je samo - statist!"* To ga ni malo ne sprečava da, na trećem mjestu (*Masonske magle zla*), paradoksalno ustvrdi: *"Kad bi muškarci bili ravnopravni ženama, ne bilo velikih ratova u svijetu"*.

Naravno, kako to da žene, kao povijesni statisti, mogu biti krive za povijesne potrese i ratove, ovaj nam autor ne objašnjava. To za kritički nastrojenog čitaoca ostaje logički nerješiva tajna. Tek za ovog autora, "...žena ne može biti teolog, kao što ne može biti sudac, liječnik, iscjelitelj, jer to su sve poslovi isključivo za muškarca" (*Feminizam i kršćanstvo*).

Pošto je muška dominacija nešto što se samo po sebi razumije, za ovog autora "samo lud muškarac može pristati na promjenu tog muško-ženskog odnosa". Otuda njegov konačni zaključak: *"cilj feministkinja je toliko izludjeti... muškarca da on prihvati ženu kao sebi ravnopravnu (što Biblija nigdje ne kaže)"*. Uglavnom, svi tekstovi se guše u ovoj neselektivnoj naplavini salate od riječi.

Međutim, islam također nije imun na praksu životne i društvene degradacije žene. Tradicionalna neravnopravnost spolova utvrdila se i ovdje kao neupitna društvena norma. Žena je običajno u drugom društvenom planu. Prvi plan rezerviran je samo za muškarca. A to je plan svih javnih poslova, društvenih dužnosti, poslova i obaveza. Muška superiornost se, pri tom, baš kao i u gornjim kršćanskim primjerima, poziva na vjeru: "Tako hoće Bog", kažu islamski tradicionalisti. Uostalom za pravdanje tradicionalne prakse nije teško naći argumenata ni u Svetoj knjizi islama. Žena je tu već nominalno derogirana: Merjem (ar. Märyäm), je jedina žena koja se imenom spominje u Kur'anu. Dok se Hawa imenom ne spominje nigdje, nego samo kao Ademova žena. I to kao nosilac krivice za *"istočni grijeh, jer je na nagovor Iblisa kušala voće s drveta zla"*.²⁴ Na taj način, svodeći je na ravan opće imenice, Kur'an, radikalno dokida i stavlja van snage subjektivitet žene. To će tradicionalistima biti sasvim dovoljno za definiranje odnosa spolne neravnopravnosti. Zbog tobožnje "ženske krivice" (građene na biblijski sličnoj matrici Istočnog grijeha), tradicionalisti će, oslanjajući se na neke stvake Kur'ana, kao npr: *"Ljudi su poglavari ženama, zato što ih je odlikovao Allah jedne nad drugima"* (4, 34), ženu bezrezervno podrediti muškarcu.

Da je poglavarstvo nad ženama potpuno i neupitno, tradicionalisti pravdaju stavom koji nalaze, nešto dalje, na istom mjestu (4, 34), gdje Kur'an muškarcima "pedagoški"

---

²² ibid.

²³ ibid.

²⁴ N. Smailagić: *Leksikon islama*, Sarajevo, 1990. str. 245.

sasvim konkretno savjetuje: "...u nepokornosti (žena) istucite ih; kad vam postanu poslušne, onda im zulum ne činite!" Ili: "Žene su njiva vaša, zato prilazite njivi svojoj kako hoćete..." (2:223). Ako navedeni ajet analiziramo kroz prizmu borbe za ravnopravnost polova, dobijemo sljedeće: Prvi dio iskaza ("žene su njiva vaša"), svodeći je na objekt (njiva kao metafora te objektizacije), ženu najprije potpuno desubjektivizira, a zatim je, u drugom dijelu iskaza ("...prilazite njivi svojoj kako hoćete"), samovoljom krajnjeg voluntarizma, potpuno nezaštićenu, ostavlja na milost i nemilost uzusima nekritički raspoložene tradicije, i neobrazovanih tradicionalista sklonih doslovnom, i (van duha kontekstualne cjelovitosti), proizvoljnom tumačenju Teksta.

A o kakvim uzusima i kakvoj, civilizacijski i planetarno-nekritičkoj tradiciji se radi, najbolje svjedoči nekoliko narodnih poslovice nasumice uzetih sa različitih dijelova planete. Sve one, bez ikakve zadržke i rezerve, i bez iznimke, tretiraju ženu kao oličenje zla, devalvirajući je na stupanj bića manje vrijednosti.

Lakše je zapovijedati šaćici buha nego jednoj ženi.²⁵

Jedna žena je pola vraga, dvije su žene deset vragova.²⁶

Neka vas Bog čuva zlih žena, a dobrih se čuvajte sami.²⁷

Odavde, i dobra žena još uvijek je dovoljno zla da je se treba ne samo - čuvati, nego je treba i preventivno kažnjavati. Jedna arapska narodna poslovice govori upravo o tome: *Istuci ženu svakog jutra. Ako ti i ne znaš zbog čega Nbgč*

Savremena istraživanja svetih tekstova nude pozitivan odgovor: feminizam, kao ravnopravnost spolova, moguć je i u katoličkom i u islamskom diskursu. Međutim, stvarni problem feminizma u okvirima teološkog diskursa danas, svodi se na problem napuštanja tradicionalističkog interpretativnog rakursa, tj. na potrebu "ponovnog čitanja" i modernog tumačenja kur'anskog ili biblijskog teksta na tragu savremene filozofije, aksiologije i humanističkih znanosti. Tako nam, suprotstavljajući islamski feminizam islamskom tradicionalizmu, u tekstu *Islamski feminizam: šta taj pojam predstavlja?*, francuska spisateljica Badran (M. Badran), analitički pokazuje da: *Osnovni argument islamskog feminizma jeste da Kur'an afirmira princip jednakosti svih živih bića*, ali da je princip jednakosti enā i mu□karaca u praksi *potkopavan i ometan patrijarhalnim idejama (ideologijom) i načinom življenja*.²⁸

Zašto?

Islamska pravna znanost, *fiqh*, kao "učenje o dužnosti" regulira sve aspekte javnog i privatnog života: kako vjerskog, tako i političkog i bračnog... Međutim, kao plod IX stoljeća, fikh je u cjelini prožet patrijarhalnim gledanjem i ponašanjem. Međutim, snagom tradicije i običaja važeći vrijednosni okvir fikha ostaje za tradicionaliste temelj "vjerskog zakona Islama" tj. znak "jasnog puta koji se slijedi" i kojim "trebaju ići vjernici". Upravo ta "patrijarhalno modularna jurisprudencija oblikovala je raznolike ... formulacije Šerijata", prividno ozakonjujući patrijarhalnu inferiornost žene i u našem vremenu. U skladu s tim, Hadis ('predaja'; 'tradicija'), kao i izreke i postupci Muhammeda, često se interpretiraju u pravcu snaženja patrijarhalnih ideja i običaja. Čini se to najčešće na račun autentičnosti ili izvan konteksta, a na štetu društvene pozicije žene, objašnjava Badran. Ali, upravo svijest o tome, svijest o muškom, kriptogenom čitanju i tumačenju islamske tradicije, s jedne, i svijest o potrebi promjene interpretativnog pristupa, s druge strane, širi epistemološki prostor i nudi šansu islamskom feminizmu.

Gdje je izlaz?

Izlaz je u "*neovisnom istraživanju religijskih izvora*" s ciljem traženja i snaženja skrivenih poruka jednakosti (M. Badran). To "ponovno čitanje" i tradicijom neopterećeno tumačenje Kur'ana i islamske predaje, mora se, napuštajući prizemna i pojednostavljena tumačenja tradicionalista, oslanjati na metode i sredstva savremenih humanističkih znanosti: "lingvistike, historije, literarnog kritizma, sociologije, antropologije", filozofije, psihologije... U tom smislu korpus obrazovnih disciplina (školskih predmeta), otvara se kao polje neslučenih mogućnosti za integriranje principa ravnopravnosti spolova u obrazovni sistem. Feminizam shvaćen kao "borba za ljudska prava" ruši tradicionalnu misao o tome kako je "biti feministkinja" i "biti muslimanka" inkompatibilno i heretično. Jer izvorna jednakost ljudskih bića pred Bogom ("ljudi su božija djeca") ne dozvoljava nikakvu razliku u smislu moguće životne prednosti/nedostatka samo na osnovu spola. Stoga, na dugom putu borbe za ravnopravnost, feministička hermeneutika svoj oslonac mora tražiti u različiti *univerzalnih* (vanvremenskih, uvijek važećih), i *partikularnih* (efemernih, slučajnih), principa i vrijednosti. U tom smislu, Margot Badran, u borbi za jednakost, u okviru islamskog feminističkog diskursa, razlikuje tri hermeneutička puta:

1) *revidiranje "lažnih priča" na osnovu kur'anskih ajeta kojima se*

²⁸ www.znaci.com/printart/173.html

dogadaj stvaranja i čin zgrešenja u Raju interpretiraju u smislu muške superiornosti;

2) citiranje onih ajeta koji sasvim jasno pokazuju jednakost žene i muškarca;

3) nova analiza ajeta koji govore o razlici između muškarca i žene, a uobičajeno se interpretiraju u pravcu afirmacije muške dominacije.

Upravo, na primjeru adekvatnijeg semantičkog pristupa 34. ajetu 4. sure (na čiju doslovnost igraju tradicionalisti), Margot Badran pokazuje mogućnost nove i društveno korektnije interpretacije, tradicionalno devijantnog, muško-ženskog odnosa. Mogućnost u smislu promjene tradicionalno negativnog (i za ženu neodrživog), hermeneutičkog predznaka, u afirmativni društveni kod. Tako, zahvaljujući novom čitanju Teksta, upravo islamski feminizam (radikalnije od sekularnog), tvrdi da žena može biti šef države, predvoditi namaz, biti sudija i muftija. U nekim većinski muslimanskim

elemenata "ispravno upravlja onim dijelom koji mu je podređen" i time, za Augustina, "postaje bračni unutar sebe samog". Odavde: duša ne može žuditi duhu nasuprot "već mu je podređena". U tom smislu grijeh može biti samo zajednički, tj. ljudski, i muški i ženski, a nikako samo ženski.

Sa koliko logičke proizvoljnosti se samo Evi pripisuje prvi grijeh, najbolje pokazuje nekoliko filozofskih opservacija savremenih francuskih autora. Kao simbol "prvog čovjeka", Adam nije nosilac temporalnog prioriteta. On nije vremenski nego kvalitativni primat: Adam je "vrhunac zemaljskog stvaranja, najviše biće ljudskog roda. On je od ljudi najviše čovjek"; ono najbolje što ljudski rod ima. I u tom smislu prvi. Kao takav, razuman, slobodan (i kao *najsvjesniji* odgovoran), Adam/Adem je, htijući se "poistovijetiti s Bogom", prvi pogriješio. S prvenstvom grijeha treba da ide i prvenstvo preuzimanja posljedica koje taj grijeh donosi ljudskom rodu, kažu moderni analitičari. Otkud onda sva krivica na Evi?

Konačno, ako stvar grijeha sagledamo polazeći od tradicionalno važeće muške nadređenosti, tada se za patrijarhaliste i tradicionaliste pojavljuje jedno vrlo neprijatno pitanje: Ako je muškarac nadređen ženi, onda je Adam već logikom te nadređenosti odgovoran za i Evin grijeh, "jer je kao muškarac bio odgovoran za ponašanje svoje žene"³¹. Osim toga, jednostrana odgovornost nije moguća ni sa aspekta moderne biologije: ni na planu spolnosti, dakle čisto biološki, muškarac i žena nisu ni potpuno muško, ni potpuno žensko. Svaki muškarac nosi u sebi ženski, a žena muški element i to u individualno različitim omjerima, sve do fenomena hermafroditske dvospolnosti³².

Uostalom, i u prvoj priči o stvaranju čovjek je dvospolac. Odvajanje nastupa onda kad bog Evu/Hawu načini od desnog rebra Adama/Adema³³. Dakle, bez primordijalnog ženskog elementa u muškom, Eva ne bi bila moguća.

Ili, kako to moderni simbolisti interpretiraju: u **jednome** Bogu nalazi se i muško i žensko. Krist, kao savršena slika Boga, jedan je u svom muškom i ženskom totalitetu. Time ideološka priča/mit o muškom Bogu pada u vodu. Riječi muško i žensko, po modernim tumačima Teksta samo "simboliziraju dva komplementarna ili savršeno ujedinjena aspekta bića, čovjeka, Boga".³⁴ Ista komplementarnost treba da važi i u zemaljskim relacijama i životnim poslovima. Niko ne može imati prednosti samo na osnovu spola. *Spada u ključnu zadaću obrazovanja da to objašnjava na sve načine i kroz sve obrazovne sadržaje.*

Obrazovanje između reprodukcije i dekonstrukcije društvene neravnopravnosti žene

Pošto je pojam "žena", u smislu društveno važećeg značenja koje ima danas, za Kate Millet samo vještački koncept, to ona zahtijeva njegovu značenjsku reviziju. Kate Millet traži razlikovanje pola (sex), kao biološke kategorije, od "roda" (gender), kao

---

naglašava posebne oblike ženske spiritualnosti te ga se može označiti kao jednog od preteča "feminističke teologije", kaže Helmut Hark, u Lexikon Jungscher Grundbegriffe (1988).

³¹ D. Živković, *Adamov kompleks i Evin sindrom*, <http://www.abraham.ba>

³² Hermafrodit (grč. Herm-afroditos), biološki dvospolac, živo biće kod kojega postoje i muški i ženski spolni organi.

³³ N. Smailagić, cit.dj. str. 245.

³⁴ Cf. Chevalier-Gheerbrant: *Rječnik simbola*, Zagreb, 1987. str. 420.

socijalnog konstrukta koji se pojavljuje kao besmisleni produkt *tradicije, kulture i društvenih odnosa*. Takav, socijalno iskrivljeni koncept žene kao inferiornog društvenog bića, reproducira se i generacijski održava prije svega falokratski obojenim sistemom obrazovanja koji tradicionalnu nejednakost žene beskonfliktno funkcionalizira i normira na razini tzv "prirodnosti".

Jacques Derrida pojmom falocentrizma signira patrijarhalni sistem vrijednosti, koji favorizira idejni kompleks socijalnih odnosa simbolički predstavljen falusom. Mi živimo život skrojen na kulturnoj matrici dominacije muškog kao prirodnog, i tradicionalno neupitnog poretka. Otuda i dominacija "muškog kanona" u obrazovnoj sferi predstavlja samo kulturni produžetak višestoljetne kumulacije muške vladavine u društvu.

Obrazovani je sistem samo konceptualizirani poredak praktične andokracije. Inercijom logike sistema preuzetih društvenih vrijednosti, obrazovanje samo *reproducira postojeće društvene odnose* kao odnose dominacije muškarca i potlačenosti žene. Prema tome, bez oblikovanja jedne nove, "gender svijesti", i njenog vrijednosnog inkorporiranja u obrazovni sistem, nema ni promjene društvenih odnosa na planu zagovarane ravnopravnosti. Mijenjajući sistem vrijednosti polaznika obrazovanje postepeno mijenja tradicionalnu svijest društva, a kroz nju i ukupne društvene odnose.

Integriranjem principa ravnopravnosti spolova u obrazovanje, tj. tek uvođenjem gender komponente u obrazovni sistem, otvara se jedan novi kulturni proces. Proces formiranja novog tipa ličnosti. Ličnosti sposobne za gradnju društva na novoj osnovi: osnovi ravnopravnosti žene i muškarca.

Za sada gender je još uvijek izvan snažnijeg upliva na ustroj kulturno jednostranog, patrijarhalnog društvenog bića prosječnog čovjeka. Osvještavanje te jednostranosti začetak je denominacije novog društvenog kōda, i radikalne promjene u odnosima spolova, koja je neizvodiva bez frontalnog učešća obrazovnog sistema u restrukturiranju tradicionalne patrijarhalne svijesti.

U tom smislu obrazovni sistem postaje dekonstruktivni element muške metanaracije, tj. "velike priče" o prirodnosti i normalnosti društvene subordinacije žene.

Reinhold Meier va470.425(n)-0.295585585(g)TJ -391.311 -13.8 Td (P)-15(e)-6.2659( )-311-13.8 Td (P)9550499

obrasce, tj. reproducira važeće matrice življenja u svrhu njihovog usvajanja i učvršćivanja.

Sadržajno-jezička analiza školskih udžbenika rekonstruirala bi nam kompletnu predstavu o "ulozi polova koju ti udžbenici promoviraju". Takve analize već su rađene u susjednim zemljama. Metodom kvantitativno-kvalitativne analize sadržaja ilustracija i tekstova, u dobijenom rezultatu provedenih istraživanja³⁵ prepoznat je "patrijarhalni obrazac muško-ženskih odnosa". Inkorporiran u obrazovni sistem taj obrazac direktno odr(a)žava i servisira tradicionalnu formu "neravnopravnosti odnosa među polovima".

Odatle polazeći, ovdje dolazimo do pitanja odnosa vjeronauke i gendera u obrazovnom procesu. Gender zagovara princip ravnopravnost spolova i traži njegovo integriranje u obrazovni proces, dok vjerska tradicija *odr(a)žava* neravnopravnost i inferioru društvenu poziciju žene.

Šta činiti?

Koliko je ta tradicionalna obrazovna forma životno porazna najbolje svjedoči nedavna izjava aktualne miss BiH. Završila je Perzijsko-bosanski koledž. Izborom za Miss, kaže, "ostvario se moj životni san". Uobičajena za takve prilike, ova nam se bezazlena izjava ne čini spornom sve dotle dok je, kroz prizmu aktualne borbe za princip ravnopravnosti spolova, ne podvrgnemo kritičkoj analizi. U toj ravni, izjava o osvojenoj tituli miss, kao o "ostvarenom životnom snu" jedne mlade djevojke, poprima kritički ozbiljne semantičke konotacije.

Titula Miss nije titula pameti; nije titula znanja, stručnosti ili opšteljudske vrijednosti. Titula Miss, u svojoj suštini, javni je certifikat poželjnosti žene kao ženke. I to je najčešći san (postati miss), prosječne mlade žene zapadnog civilizacijskog kruga.

Zašto?

Zato što biti izabrana za Miss predstavlja najbrži način dolaženja do društvenog priznanja; najkraći put do uspjeha i slave. Sve drugo traži više vremena i napora. Biti Miss, siguran je način da ti se dive, da te traže i uvažavaju; da te slikaju, da te pitaju, društveno promoviraju...Kad pobijediš kao ženka, opraštaju ti to što si "žena". Postaješ prva i muškarci ti se, konačno, klanjaju. Muškarac ne mora biti mister da bi uspio. Žena mora biti Miss. Jer mora biti iznad njih da bi im bila ravna. Otuda žestoka borba za tron ljepote i prestižnu titulu.*

Da bi se vinula u visine patrijarhalnog društva, žena ne mora biti ni pametna ni obrazovana. Mora biti najljepša. Za razliku od missica, žene laureati, dobitnice stručnih priznanja i svjetskih znanstvenih nagrada, ne smiješe nam se sa naslovnica. Te stranice su rezervirane za missice, pjevačice, filmske starletice, top modele... Na djelu je fenomen grube objektizacije žene. Postvarenja i otuđenja žene. Njenog svodenja na stvar. Na objekt najviše erotske žudnje i poželjnosti. Missice su aksiološke žrtve društvenog stereotipa da žena vrijedi samo onoliko koliko vrijedi kao ženka.

Zašto?

Za takvo stanje stvari kriv je i obrazovni sistem koji mladu ženu ostavlja bez neophodne doze kritičke svijesti koja može da se odupre imperativu stereotipa: biti Miss.

---

³⁵ <http://www.awin.org.yu/biblio>

* Pažljiviji pogled na novinski kolor-poster missice koja je "ostvarila svoj životni san", umjesto radosti, otkriva izvještačeni osmijeh na licu mlade žene. Osmijeh koji to nije. Grč, nevješto razvučenih usnica, što uokviruju nisku biserno sjajnih zuba, neuvjerljivi je surogat spontanog osmijeha i dokaz takmičarske žestine koja mu je prethodila. To nije osmijeh zadovoljstva, ni smijeh radosti. To je maskirana bol.

Titula Miss kratko traje. Nova miss bira se svake godine. Missica kao missica, živi samo godinu dana. Kao žena, međutim, živi ona svoj ljudski vijek. Zato epizoda "biti Miss", ne bi smjela biti "životni san" mlade žene.

Obrazovanjem, žena bi morala da spozna širu vrijednost svoje privlačnosti: privlačnosti kao kompleksnog ljudskog bića. Miss, kao privlačnost *ženke*, treba da bude samo dio (ukupne) *ženske* privlačnosti. Obrazovanje mora njegovati takvu kulturu življenja i obrazovati za tu vrstu kritičke svijesti. Tada ni titula Miss neće biti nikakav "životni", nego samo san izbornog trenutka. Vrijednost žene "kao žene" i vrijednost žene "kao ženke" (Miss), nisu iste vrijednosti i treba ih razlikovati. Najprije ona sama, a onda i mi zajedno s njom moramo shvatiti ono što još ne shvatamo:

Žena je Čovjek!

Korišteni izvori:

Biblija

Kur'an

Meurois-Givaudan, Daniel: *Evandjelje Marije-Magdalene*,
Sarajevo, 2003.

Badran, Margot: *Islamski feminizam: šta taj pojam predstavlja*,
<http://www.znaci.com>

Lešić, Zdenko: *Feminizam, feministička teorija i kritika*, in:
"Novi izraz", br. 12; Sarajevo, 2001.

Tešanović, Jasmina: *Žene i rat*
<http://www.ac.wvu.edu/~kritika/femina.htm>

Božinović, Neda: *Žene, armije, ratovi* (na istoj el. adresi)

xxx *Feminizam i kršćanstvo*, <http://vjera.com>

xxx *Masonske magle zla*, <http://vjera.com>

xxx *Odnos muškarca i žene*, <http://vjera.com>

Živković, Dejan: *Adamov kompleks i Evin sindrom*,
<http://www.abraham.ba>

Antena, podlistak, "Oslobođenje", 03. X 2003.

Genero, časopis za feminističku teoriju, br. 1, Beograd, 2002.

Genero, časopis za feminističku teoriju, br. 2, Beograd, 2003.

Mandić, Oleg: *Leksikon judaizma i kršćanstva*, Zagreb, 1969.

Smailagić Nerkez: *Leksikon islama*, Sarajevo, 1990.

xxx *Glosar religijskih pojmova*, Sarajevo, 1999.

Hark, Helmut: *Leksikon osnovnih jungovskih pojmova*, Beograd, 1998.

Chevalier-Gheerbrant: *Rječnik simbola*, Zagreb, 1987.

**Владислав Радујковић,
Дипломирани Теолог,
ђакон при Саборној цркви Свете Тројице,
Бања Лука**

Основне тезе:

1. Стварање свијета и човјека

- Посљедице стварања свијета и човјека
- Првородни гријех
- Старозавјетни однос мушкарца и жене

2. Хришћански поглед на равноправност полова

- Улога жене у хришћанству
- Мирносице - први вјесници васкрсења
- Архитип жене хришћанке
- Свето писмо о женама

3. Савремени свијет

- Феминизам и хришћанство
- Хришћански брак и породица
- образовање: вјеронаука у служби човјека

СТВАРАЊЕ СВИЈЕТА И ЧОВЈЕКА

Посљедице стварања свијета и човјека

У јудеохришћанској религиозној традицији вјера у Бога подразумјева вјеру у апсолутно божанско биће, које није условљено ничим, па ни самим собом. То значи да, када говоримо о стварању свијета, подразумјевамо један потпуно одвојен свијет и биће у односу на Бога. Бог, Света Тројица, ствара свијет **ни из чега**, што ће рећи да прије самог акта стварања свега видљивог и невидљивог, није постојало ништа што бисмо могли назвати праматеријом која је савјечна са Богом. Свијет је, дакле, **из небића приведен у биће**.

Послиједица оваквог учења је од велике егзистенцијалне важности, јер свијет, будући да долази из небића, **тежи да се врати у небиће**. Стога је све на свијету пролазно и подложно старењу, труљењу, пролазности.

Међутим, Бог, као круну свог стварања, у свијет поставља човјека као боголико биће, **«мушко и женско створи га»**, биће позвано да у заједници са Богом живи вјечно. Наравно, та вјечност се не подразумјева **по природи**, већ **по благодати** Божјој, уколико човјек жели да постоји вјечно у заједници са Вјечним.

Првородни гријех

Библијски опис стварања свијета и човјека, као и први гријех, гријех Адама и Еве, не морамо да схватимо буквално у историјском контексту. Подразумјева се да библијски писац није очевидац поменутих догађаја. Међутим, благодаћу Духа Светога, Мојсије (као писац Петокњижја или Торе) жели да нам саопшти следеће истине:

- Бог је Творац свега видљивог и невидљивог,
- човјек је створен по слици и подобију Божјем,
- позван је да живи вјечно у заједници са Богом и да собом и свијет учини вјечним и приведе га Богу.

Првородни гријех подразумева **одбијање** понуђене слободне заједнице и први људи своју слободу замјењују гордим присвајањем творевине **себи**, а не Богу Творцу. Наиме, човјек је позван да буде као Бог, тј. да се угледа на Божју творачку силу, љубав и доброту, а не да буде бог, тј. да глуми Бога и понуђену (поклоњену) материју присвоји себи и тиме задовољи своје тренутне потребе одбијајући вјечност.

У библијском опису Ева је та која прва подлијеже искушењу. Адам је први створен и њему је Бог дао заповијест, а Еви посредно преко њега. Адам је, наиме, чувао Божју заповијест, али је пао под утицај жене и њој за љубав учинио гријех.

Иако ова библијска прича има дубок духовно-присхолошки смисао, ипак је временом површно и једнострано схваћена и послужила једном крајње негативном погледу на жену, као узроку гријеха.

Адам, мушкарац, у овом је случају глава и он остаје главни виновник гријеха и смрти. С њим, као првоствореним, Бог комуницира, њему даје заповијест и од њега очекује поштовање датог обећања. У том случају Адам остаје вјеран унутрашњем осјећању припадности, чувајући се спољног утицаја. Жена, пак, није одољела саблажњавајућем утицају спољне снаге. Њој се, дакле, не може приписати сва кривица, осим изласка из оквира своје природне женске смирености. Њена кривица, у овом случају, долази од одлуке да се стави изнад посредничког утицаја и подршке мужа и ступања у општење са страном силом, која је одвлачи у зло. Овај утицај бива утолико лакши, уколико је она одлучила да дјелује сама, без подршке и духовне помоћи мужа. Не схватајући замку и не познајући природу стања у које је управо ступила, она повлачи са собом и мужа, онога који је добио заповијест, који зна и који би требао да схвата проблематику гријеха. Ова околност је нарушила хармонију рајског живота, природног поретка ствари и послужила да се утицај мужа наметне у брачним односима.

Старозавјетни однос мушкарца и жене

Старозавјетни однос мушкарца и жене тијесно је везан за библијско поимање односа полова. Након уништења рајског, односно **савршеног** односа ствари у свијету, Бог прихвата људску слободу као нешто што је сам створио и допустио и оставља их да живе онако како су сами одлучили. Стога, када Библија говори о Божјој казни, она у ствари говори о **природном току** даљег дешавања по питању односа човјека према Богу, себи и свијету. Однос мушкарца и жене је заснован на

Божјим ријечима жени: ... *и воља ће твоја стајати под влашћу мужа твојега, и он ће ти бити господар* (Пост. 3,16.). Међутим, да ово стање односа између полова није условљено искључиво Библијом, говори и начин живота човјечанства до појаве Христа и Цркве. Наиме, тежак физички рад је био једини начин преживљавања. Обрађивање земље, занатство и сточарство, подразумевали су мукотрпан рад и снажну организацију заједнице. Мушкарац је, по својој природи и грађи, био окренут физичком раду и обезбјеђивању егзистенције за своју многобројну породицу. С друге стране, жена је по својој природи способнија за организацију живота, репродукцију и бригу за потомство, што се тада сматрало мање важним за преживљавање. Када је ту и библијска заповијест у мушкарцу као глави породице, онда је јасно зашто је патријархални начин живота био једини могући начин опстанка у таквим условима. Тај патријархални начин живота преживио је вијекове и траје и до нашег времена, иако се последњих неколико вијекова ствари мијењају због другачијег начина живота.

Хришћански поглед на

РАВНОПРАВНОСТ ПОЛОВА

Улога жене у хришћанству

Богочовјек Христос, својим оваплоћењем и уласком у историју, доноси једно потпуно другачије становиште по питању права жене. Питање хришћанског погледа на равноправност полова јесте питање **достојанства човјека** као бића мушког и женског пола. Христова наука јасно показује да спољашне предности и врлине, исто као и спољашни недостаци и слабости, немају суштински значај у Царству Божјем и обраћа се посебно онима који су у старо вријеме носили печат одбачених. Христос призива све несрећнике и страдалнике обећавајући одмор онима који су уморни и натоварени. На запрепашћење тадашњег свијета, благодатни дарови се обилно изливају на све оне који су били презрени и омрзнути, на покајане митаре (порезнике), блуднице, разбојнике, незнабошце, болесне итд.

На тај начин, право човјека као Божје творевине, стављено је изнад свих права и привилегија које се добијају порјеклом, сталежом, друштвеним положајем или полом. Унутрашњи осјећај **љубави** човјека према Богу постаје **мјерило** односа Бога према човјеку.

Сходно томе, претходно бесправни положај жене сада је морао бити радикално промјењен. Испоставило се да жена по својој природи не само да одговара хришћанском типу човјека, него је у том смислу и прије мушкарца ближа том типу. Хришћанство је показало да жена посједује узвишене духовне и умно-етичке особине и својства људске природе. Жена у хришћанству добија значај савршено слободне и самосталне личности, јер је жена, прије свега, личност и зато јој припадају сва општа људска права по природи и благодати Божјој. У томе се она нимало не разликује од мушкарца.

Међутим, с друге стране, хришћанство не може да игнорише природне и физичке разлике између мушкарца и жене. Поштовање тих разлика нимало не

умањује положај и значај жене, већ јој признаје њено **природно** женско достојанство и аутентичност њене женске личности. На тај начин, указујући на општа људска права и особине жене, хришћанство надамне штити и у истинском свјетлу представља женска права и положај.

Мироносице - први вјесници васкрсења

Христос је изабрао 12 својих ученика и наслједника. Имао је Он и друге ученике, њих 70-орицу. Међутим, било је и неколико жена које су Га слиједиле попут Апостола. Из љубави према своме Учитељу, оне одлазе првог дана недеље на гроб Његов, још прије свитања, доносећи мирисе за Његово тијело.

Управо њима се јављају Анђели и објављују највећу вијест од постанка свијета, а затим им се јавља и сам Васкрсли Господ. На тај начин, жене су удостојене да буду **први благовјесници** Васкрсења Христовог, чињенице на којој се темељи хришћанска вјера. Ова околност је од велике важности за нашу тему. Жена која је била презрена због првог гријеха, била је прва у благодати и опроштењу гријеха. Овим Христос скида

репродуктивним даром. Обзиром да мушкарац нема тај призив који има жена, њему је намјењена улога свештеника. То, свакако, не схватамо у буквалном смислу, јер јасно нам је да свака жена није обавезно и мајка, нити је сваки мушкарац обавезно свештеник, али на симболичан начин, то и јесте природна улога различитих полова. Жена је увијек мајка у својој породици, као домаћој Цркви, брижна и предана унутрашњем призиву, али и духовна мајка свима који нису њена дјеца по рођењу (Нису ли углавном учитељице драже од учитеља и нису ли жене увијек боље од мушкараца у хуманитарним пословима, пословима преданости и служења другима?). Мушкарац је свештеник у својој породици, јер у име своје мале Цркве узноси молитве Богу и има спољашни призив.

На жалост, у новије вријеме свјedoци смо све чешће повреде женског достојанства кроз изругивање са природним својствима жене као мајке. Свијет савремене музике, филма или моде, свакодневно предаје руглу природне квалитете жене, која у извјесном смислу може имати првенство над мушкарцем. Да би то и имала, потребно је да има пред собом лик Пресвете, као архитип жене коју је Бог створио за вјечност.

Свето писмо о женама

Христос је у свом раду показао да, ако је икоме нарочито потребна помоћ и заштита, онда је то дискриминисани женски пол. Често проводећи вријеме са женама, Он признаје њихову способност да осјете и усвоје оне узвишене истине које, често, ни сами Апостоли нису лако усвајали. Христос је не једном откривао како искрена и дубока може бити вјера жене, како је пламена њена љубав и како је чиста њена преданост према узвишеном, светом. По Јеванђељу, жена је увијек налазила у Исусу дубоко саучешће и потпуну спремност да помогне.

Навешћу само неколико примјера како Јеванђелисти описују однос Христа према женама:

Дошавши у дом Апостола Петра и без позива за помоћ исцјелио је Петрову ташту од тешке грознице; умрлог сина јединца наинске удовице, угаслу њену једину наду и утјеху, васкрсао је из мртвих сажаливши се на њу; исцјеливши дугогодишњу болесницу од хемофилије, користи прилику да похвали њену јаку вјеру, а на најтоплијем примјеру праштања гријехова, отпушта у миру жену ухваћену у прељуби (... *ко је од вас без гријеха, нека први баца камен...*). Марија Магдалина, вијерни ученик Христов, по предању, је она блудница која је сузама својим прала ноге Спаситељу и косом својом их брисала тражећи опроштај својих гријехова на најдирљивији начин.

Ово су само неки од јеванђелских примјера, који говоре од Христовом односу према женама, што је било класично рушење табуа тог времена, а што, пак, најбоље показује примјер разговора са женом Самарјанком, припадницом тада презрене етничке групе.

Савремени свијет

Феминизам и хришћанство

О феминистичком покрету у Европи и свијету до сада је много речено и написано. Међутим, шта православна Црква има да каже по овом питању, на неки начин смо већ дали одговор. Разлози због којих феминисткиње устају у одбрану жене углавном и јесу конкретни и условљени су већином аргументованим потребама да се жена ослободи од стега које јој свијет у којем живи намеће кроз предрасуде о њеној природи.

Међутим, основни проблем феминизма не лежи у узроку, већ у начинима на које се проблеми рјешавају.

Чињеница да су жене из дана у дан све слободније, није донијела и њено истинско ослобођење. «Слободна жена» у савременом друштву, на првом је мјесту «слободна» од обавеза брака, породице, дјете, стида, срамоте и свих атрибута њене женске природе. Нико више не смије жени да оспори њену слободу, она је и законом загарантована, али та слобода јој је већ дата њеном природом. Природни атрибути жене јесу на првом мјесту мајчинство, женственост, скромност и унутрашња духовна величина, а савремени «ослободиоци» и «ослободитељке», по природи већ слободних жена, упорно негирају њене природне атрибуте и гурају је у агресивност приморавајући је да се такмичи са мушкарцем. Доказујући равноправност, жена често постаје мушко, оболијева од мушких болести, укључујући се у мушки свијет у тренутку када тај мушки свијет пропада. Не чуди ни најмање чињеница да је такав свијет пун неуроza праћених осјећањем узнемирености.

Нико не спори да требамо да скинемо маске лицемјерја (па Христос нас је томе учио!), али зар са њима треба да скинемо и покривала стида? Чак је и Ниче писао: **Не лишавајте жену њене тајне!** Природа жене је да **даје себе**, али не својом физиологијом, већ дубином свога бића. Онда када се жена сведе само на физиологију, када престаје њена тајна, престаје да постоји и жена.

Брак је све чешћа сметња и мушкарцу и жени, јер (природно) брак бива неприродан спој између мушкарца са епитетима жене и жене са епитетима мушкарца. Из такве везе не произилазе дјеца, јер ако их и буде, сматрана су за нуспојаву, емоционално су нестабилна и најчешће су препуштена сама себи, таквима каква јесу.

Хришћански брак и породица

Установа брака сеже у настарија времена људске цивилизације, а по Светом писму у вријеме стварања човјека. Човјек јесте створен по лику Божјем, али се осјећао усамљен у двополном свијету, свијету у којем није могао наћи *друга према себи*. Видјевши то, Бог одлучује да створи биће које неће бити нешто друго у односу на првоствореног човјека, не спољашни или случајни додатак, већ биће које ће бити допуна несавршеном човјеку. **Није добро да је човјек сам** – говори Творац – **да му начиним друга према њему** (Пост. 2,18.).

Библијска прича о стварању човјека јасно и недвосмислено говори да је први човјек схватио своју непотпуност и неопходност да се његово биће допуни. Стари јеврејски начив за човјека се односи на врсту, а не на пол, те је име за мушкарца

ИИШ, а за жену *ИИША*. Зато Адам на Еву гледа као на дио свог сопственог бића: ... **Нека јој буде име човјечица** (Пост. 2,23.)

Хришћански поглед на брак се заснива на овој природној, божански установљеној вези између два пола који чине цјелину. Како према природном закону између два пола долази до узајамне привлачности, тако и хришћанство не може да негира природну везу и узајамну привлачност између два пола. Такав поредак влада у цијелом створеном свијету.

Међутим, човјек је створен као круна Божје креације, као разумно биће са задатком да влада створеним свијетом. У том свјетлу, човјек је дужан да се издигне изнад природе и да влада природом, како око себе, тако и у себи. Самим тим и однос између полова мора да буде заснован не само на природним нагонима, већ првенствено на духовним, умно-етичким начелима. Што је човјек на вишем умно-етичком степену развоја, то му је и брак на вишем духовном нивоу, и обрнуто, те се понекад односи свODE доводе на најприземнији ниво.

Из реченога сасвим природно слиједи закључак да су супружници само двије половине једног бића и да њихов однос у браку мора да одражава овај став. Ако муж и жена потпуно и подједнако припадају једно другOME, ако једно друго узајамно допуњавају и заокружују, онда њихов однос у природи не може да има предности у брачним односима, нема подређеног и надређеног. Иако се у молитвама на православном обреду вјенчања каже да је **муж глава жене, а жена да се боји својега мужа** и да је **однос између мужа и жене као однос Христа и Цркве**, то се већ у наставку објашњава природом мушкарца и жене: као што је Христос живот свој положио за своју Цркву, тако је и муж дужан да штити своју жену и као што се Црква радује својој глави, тако и жена да воли својега заштитника. 328.999443. 12 Tf 2.4 428.001

И на крају, цитираћу ријечи Апостола Павла који о брачним односима каже: **Ни муж без жене, ни жена без мужа се не могу замислити** (1.Кор. 11,11.). **Као што није жена господар својега тијела, већ муж, тако ни муж није господар својега тијела, већ жена. Не могу се забрањивати једно**

Prof.dr Fatima Lačević

Integriranje principa ravnopravnosti spolova u odgojno-obrazovni sistem Bosne i Hercegovine

Predpočetak jednog mogućeg promišljanja teme o jednakopravnosti spolova i njena relevantnost s obzirom na odgojno-obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini.

Slutim blagonaklonost svih učesnika koji će biti sabrani u temu, a unutar edukacije mladih, prema izboru jednog pristupa temi na način da je razgrnemo iz njoj u povijesti nametnutih obzora, i slutim blagonaklonost da će to «razodijevanje teme» pomalo ličiti na put zabludnog traganja za onim pretpostavkama što su afirmirane u sigurna polazišta, koja se, istina, mogu i mijenjati, a da sama stvar teme ne bude dovedena u presudno pitanje: da li mi doista znamo što to znače pojmovi muško i žensko i pojam jednakopravnosti, ili se, rekla bih, samo pripravljamo za prakticiranje jednakopravnosti a da podrazumijevamo samu stvar prakticiranja; dakle sam pojam spola i sam pojam jednakopravnosti?

Dozvolite mi naputak spram uspostavljanja procesa tumačenja jednakopravnosti spolova unutar plana i programa odgojno-obrazovnog sistema kod nas. Potrebno je imati otvorenost i hrabrost promišljanja zadatka koji je pred nama odgajateljima i obrazovateljima generacija koje su poširoko značenjem i smislom, naprosto utopljene u suvremenu civilizaciju na način jednog uniformnog odnosa prema svemu što je čini i što ova znači za njihovo mjesto u modernom svijetu. Dvije su, naravno ne samo, bitne odrednice vrednovanja mladog čovjeka svog orijentiranja u svijetu: zastupljenost sjajem obilnosti ponuda i načina ispunjavanja potreba, i odrednica koja se najdublje inkorporirala u vrednovanje obrazovanja i ovoga mogućnosti da se mladi čovjek umjesti u svijet a na načelu koristi smisla modernog individualiteta koji se prakticira kao ekstremni egoizam.

Nalazimo u ovim odrednicama obrazovanja mladih i očekivanja, adekvatno ovome, služnosti profesije koja se postigla, ishodište da se problematika jednakopravnosti spolova, ponajprije, razumije iz samog složenog ove značenja, kako bi se izbjegla opasna navika da se radi o stalnom uvođenju i, također, izvođenju novih sadržaja u odgojno-obrazovni sistem. Pred zahtjevom smo samog osobitog sadržaja teme jednakopravnost spolova, a to znači i da se moramo misaono na osobit način pripremiti za teškoće ovog sadržaja kako bi prohod u temu bio osobitog smisla a ne navika da se to novo što se «uvodi» instrumentalizira i ostane tako bez «duše» vlastitosti, ostane predmetom između nastavnika i učenika a svi opet udaljeni od izvornog značenja načela jednakopravnosti spolova u odgojno-obrazovnom sustavu.

Očevidno je da valja nastavniku preuzeti rizik putovanja u problematiku, da ovakovski sadržaj ne daje kao gotovu stvar, poznatu i sa samo onim smislom zadatka da je nastavnik «istumači» a učenik «nauči». Mogli bi, bez straha, reći da je jedini «recept» da se bude u problematici jednakopravnosti spolova da se ne preuzima nikakav «recept», unaprijed.

Odgojno-obrazovni proces, kao zajednica nastavnika i učenika, a s obzirom na značenje načela jednakopravnosti spolova, postaje presudno mjesto temeljnog promišljanja kategorija Drugog i Drugačijeg, unutar kojih kategorija moderni svijet, moderni čovjek,

valja izmjeriti svoju civilizacijsku razinu i prepoznati odsutnost ili nadolaženje sebe – povratka u ljudsko obličje, odsutnost ili izdanke svijeta humanuma.

Stoga se o načelu jednakopravnosti spolova u odgojno-obrazovnom sistemu u državi Bosni i Hercegovini ne pitamo na predmetan način, kao o nekoj posebnoj oblasti spram koje smo mi nastavnici po «afinitetu», pa nam pripada kao osoban «profesionalan posjed». Naravno, nisu to, također, sadržaji koji se lahko mogu «implementirati» u sadržaje bilo kojeg nastavnog predmeta i oblasti (sjećamo se onovrsnih «avantura» sa nastavnim predmetom Marksizam i socijalističko samoupravljanje, i općenito sa marksističkim pogledom na svijet koji se zadao usvojiti).

U obrazovanju i odgoju se gradi pogled na svijet a ne usvaja već doneseni pogled.

Dakle, u odgojno-obrazovnom procesu kao cjelini iz koje mi postajemo i potvrđujemo se ljudskim bivstvom, načelo jednakopravnosti spolova valja i samo odgajiti i obrazovati kao neodjeljivost od mogućnosti da čovjek uopće jest.

Kakvu vezu imaju ovi napuci sa temom pred kojom smo?

Veoma ozbiljno značenje odluke da se o pitanjima teme presudno misli tako što ćemo bitno pitati a bitno pitati znači zahvatiti samu stvar u njenom izvoru.

Najprije, moramo ustvrditi da se teško možemo približiti jednom nepodijeljenom pitanju o ženi i muškarcu nakon što je ono razdobljeno u mnoštvo aspekata odnosa između kojih je aspekt jednakopravnosti spolova danas posigurno dominantan; kod nas on znači konstituens odgojno-obrazovnog sistema, pa se i «ne nadajući» aspekt javlja u horizontu općeg pitanja o položaju čovjeka u modernom svijetu. Znači, javlja se temeljna zamka da problematiku ne spašavamo od zamke modernog svijeta, već je kozmetičiranu demokracijom kao univerzalnom šminkom svih poduhvata koji su još preostali pored katastrofe svega bivstvajućeg.

Slijedi obvezujuće priznanje da integracija načela jednakopravnosti spolova u odgojno-obrazovni sistem, naprosto, «zvoni», najprije na vrata same kuće odgojno-obrazovnog sistema i to tako što integracija ne znači samo «ući» u postojeći sistem – kuću nego sama se kuća odgoja i obrazovanja mora rekonstruirati trans – preko značenja uvođenja tema o jednakopravnosti tema u nastavne predmete. Naime, iskustva integracije načela u odgojno-obrazovni proces, kakvo je između ostalih bilo načelo marksističkog pogleda na svijet, koristan je uzorak kako su i načelo i odgojno-obrazovni sistem promakli u jednu suhu političku praksu sa kojom je cjelokupni odgojno-obrazovni sistem potonuo u mir i naviku usvajanja pogleda na svijet.

Hoćemo naglasiti da se sa integracijom načela jednakopravnosti spolova u odgojno-obrazovni sistem dešava sa odgojem i obrazovanjem bitno nešto novo jer načelo o kojem govorimo ne dolazi spolja samome odgoju i obrazovanju utoliko što je načelo utemeljuje smisao odgoja i obrazovanja čovjeka. Što danas naglašavamo diskriminaciju muškaraca i žena, znači da i nije prvi problem unutar diskriminacije koja bi se ovim načelom izbjegla. Prvi je problem u tome što su obrazovanje i odgoj sabrali u svoj lik, u svoj moderni lik progresa sve nakupine gubitka i zaborava dostojanstva čovjeka kojemu je zaboravu jedan od bitnih biljega diskriminacija između muškaraca i žene kao što je zaboravu zajednice svekolikih bića biljeg jedan napor da se institucionaliziraju ideje pomoću kojih će se zaborav odzaboravljati, ozakoniti jednakopravnost spolova i sankcionirati kršenje ovog zakona.

A šta je sa diskriminacijom između drugog i drugačijeg, šta je sa neutralizacijom razlika koje bogate i uljepšavaju, šta je sa nasiljem nad neuniformnim fenomenima čovjekovog osmišljavanja života. Šta je, dakle, sa neuhvatljivim suptilnostima diskreditiranja-diskriminiranjima bića u svijetu u kojem smo već poodavno progovorili o diskriminaciji spolova i u govoru dospjeli do zakona o ravnopravnosti spolova.

Ne smijemo zaboraviti da nemamo pravo na rješenja ako su ona zasnovana na jednovrskom novovjekovnom antropocentrizmu koje stajalište je u biti diskriminacija ljudi i svih ostalih bića značenja čovjeka kao apsoluta. Valja se, stoga, presudno zapitati da li se diskriminacija kao bolest moderne civilizacije može bitno misliti i spriječavati ukoliko se pojam getoizirao u oblast načela jednakopravnosti spolova onako kako je i opsegu i sadržaju pojma europocentrizam dao značenje.

Odgovorni smo uputiti promišljanje teme na obrat jednog načela koje nam je poznato; svijet je ušao u školu!

Kad škola uđe u svijet, započinje označavanje svijeta obrazovanjem za ljudski napredak i razvitak.

Nema ravnopravnosti u obrazovanju i odgoju, dok se obrazovanje ne iskaže tako da mu pojam jednakopravnosti spolova bitno pripada. Stoga danas još mislimo o načelu jednakopravnosti spolova u odgoju i obrazovanju iz psihološkog i pedagoškog vidokruga, rekla bih, mislimo o obrazovanju i odgoju podijeljeno, jer vlada zaborav što je samo obrazovanje, vlada aspekt obrazovanja da je ono sticanje znanja i stalna zamjena starog znanja novim, vlada aspekt znanja kao nemilosrdne konkurencije koja je najveći diskriminatelj, vlada aspekt obrazovanja kao moći i vlast i uništenje drugog. To su nesporni znaci da je svijet ušao u školu.

Evo jedan sjajan primjer koji nas ostavlja pred pitanjem, mada je naizgled jedna konstatacija. Uznemirujuća je činjenica u svijetu osobito u manje razvijenim zemljama neravnopravnost muškaraca i žene na području obrazovanja. Istina, UNESCO-ve statistike pokazuju da se postotak pismenih žena povećao u gotovo svim zemljama za koje su podaci dostupni. No razlike su svejedno još očite; dvije trećine nepismenih odraslih osoba u svijetu, odnosno 565 miliona ljudi, su žene, koje uglavnom žive u zemljama u razvoju Afrike, Azije i Latinske Amerike (World Education Report 1995, Paris Unesco). Posvuda u svijetu manje djevojčica nego dječaka pohađa školu. Poštovanje jednakosti (jednakopravnosti) traži snažnu akciju kako bi se uklonile sve nejednakosti između spolova na području obrazovanja. Slijedi suština ovog Reporta: «No stratešku važnost obrazovanja žena po razvoj danas priznaju svi stručnjaci iz aspekta općeg napretka koji ne smije imati nikakvu prepreku a pogotovo u neznanju kao ljudskom faktoru».

Očigledno da se diskriminacija mora zaustaviti iz razloga tehničko-tehnoloških uvjeta razvoja društva, a ne iz obzira smisla najdublje ljudske potrebe da svoje sposobnosti obrazuje kao ljudsko biće, prvenstveno. Tako naglašavamo da se ima na umu kako i u slučajevima jednakopravnosti spolova u odgoju i obrazovanju može izostati ona antropološka komponenta u koju spada psihološko i pedagoški značaj načela jednakopravnosti spolova u odgoju i obrazovanju dok je nesporno jednako napredovanje i uspjeh. Jedno i drugo mora se razlikovati a škola kao institucija obrazovanja stoji pred

izuzetnim zadatkom da u mnoštvu zadataka ostane čuvarica čistog pojma obrazovanja smisla cjeline čovjeka a ne njegovog fragmenta.

Stoga nas tema o integraciji načela jednakopravnosti odgoja i obrazovanja različitih spolova u školski sistem obvezuje povrh aspekta a u samo središte problema obrazovanja danas općenito. Ako ćemo reći da je obrazovanje srce društva, onda se odlučujemo za smionost promišljanja teme o kojoj je riječ. Smionost promišljanja znači da nas ne može zavesti konstatacija da našim svijetom odavno već dominiraju muškarci, a da se svijet već može puno nadati i naučiti od emancipacije žena.

Danas je hrabrost mišljenja u onome najtežem i neodgodivom da se prestane sa drobljenjem bića u aspekte u kojem poduhvatu čuvanja bića i njihovih razlika i načelo jednakopravnosti između spolova u oblasti odgoja i obrazovanja ima tek unutarnju svezu sa obrazovanjem, pa su tek tako na djelu a ne sprovedeni u aspekt prakticiranja. U tom «slučaju» učenici uče i o sebi i o drugom pa ih se znanje tiče kao ljudi a ne samo kao posjed stručnjaka.

PEDAGOŠKO-PSIHOLOŠKI ASPEKTI INTEGRIRANJA PRINCIPA RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA U O/O SISTEM BIH

UVOD

Pravo na obrazovanje i život temeljen na **poštovanju i dostojanstvu** već dugo je tema o kojoj se govori sa raznih aspekata: pravnog, ekonomskog, psihološkog, socijalnog, pedagoškog... **Diskriminacija** (*diskriminirati = razlikovati*) je riječ kojoj smo gotovo i zaboravili pravo značenje koristeći je najčešće u kontekstu kršenja ljudskih prava. Tako prirodnu potrebu da budemo različiti pretačemo u proces privilegiranja, isključivanja ili ograničavanja pojedinih društvenih grupa.

U mnoštvu sačinjenom od moćnih i onih koji to nisu - poput starih i bolesnih ljudi, preko ljudi određene etničke ili vjerske pripadnosti, do djece kao nemoćnih žrtava podzemlja - prisutna je i skupina **žena** koje čine nezaobilazni dio čovječanstva bez čijeg bi postojanja bio doveden u pitanje opstanak svijeta. I pored svijesti o značaju ženske uloge u nebrojenim sferama svakodnevnice, žene i dalje ostaju upletene u mrežu spolne diskriminacije koja vuče svoje korijenje kako iz bioloških tako i kulturoloških određenja muškosti i ženskosti uopće.

Danas imamo priliku čitati o položaju žene širom svijeta, povredama ženskih prava i stoga često **ne dovodimo u pitanje značaj** obrazovanja žene za prosperitet obitelji. No, kada je riječ **o sadržaju** tog obrazovanja ili **budućoj funkciji** za koju diploma priprema, svjedočimo različitim stavovima o tome **šta je i koliko potrebno da bi žena bila uspješna u svim svojim ulogama**, a prvenstveno onoj materinskoj koja joj je prirodno data i po kojoj je žena neponovljivo biće.

Ovaj tekst nastao je s ciljem poticaja **strukturiranja naših spoznaja o vlastitoj spolnoj ulozi i spolnosti djece sa kojom živimo i radimo kao roditelji i nastavnici**, kako bi se otvorio novi set pitanja o tome **koliko je i kako moguće činjenicu ravnopravnosti spolova uklopiti u sistem obrazovanja**. Svaki podatak namijenjen je prije razumijevanju no kritici postojećeg, uz stalno naglašavanje da je **nemoguće podučiti lekciji koju sam nisi savladao**. Drugim riječima, tamo gdje odgajatelj nije jasno definirao svoj stav o nekom objektu iz svoga okruženja, nije moguće postići niti kognitivnu, niti afektivnu jasnoću u odgajaniku, a djelovanje je suženo.

Ono što slijedi je **zbir poznatih podataka okupljenih u novu kombinaciju** s ciljem razmišljanja o pozitivnim potencijalima čovjeka da drugog čovjeka razumije, bivajući tako sretniji u svom postojanju.

IDENTITET - SPOLNI IDENTITET

Čovjekova **potreba da pripada drugim ljudima** postoji oduvijek. U početku je ova pripadnost stvar fizičkog preživljavanja, jer u trenutku rođenja u živom svijetu ne postoji bespomoćnije mladunče od čovjekovog. Bez drugih ljudi, bez majke ili sličnog odraslog staratelja dijete ne bi opstalo u svom "prijevremenom rođenju"³⁶. Kasnije se ova okrenutost drugima iz jednostavnog zadovoljavanja osnovne potrebe pretočila u višu potrebu za ljubavlju i pripadanjem. Ova se potreba može zadovoljiti spoznajom o istovjetnosti koju dijete prepoznaje u sebi i drugima.

Razvoj temeljnog identiteta, temeljnog pojma o osobnoj istosti sa određenim grupama ljudi, gradi se u obitelji, gdje po prvi put čovjek razlikuje sebe i drugoga i spoznaje vlastite granice i "teritorije" kojima pripada. Prepoznavanje se zbiva uz podršku formule "**tri grupe normi**"³⁷: svaki je čovjek kao svi drugi ljudi (univerzalne norme), kao neki ljudi (grupne norme) i kao niti jedan drugi čovjek (idiosinkratičke norme). Posjedovanje ovih osobina određuje čovjekovu pripadnost različitim kulturnim i socijalnim skupinama i od izuzetnog je značaja za ukupni razvoj ličnosti. No ta ukupnost podrazumijeva i specifičnost po kojoj je pojedinac prepoznatljiv drugima.

Identitet stoga, bez obzira na svoje temeljno značenje (identity = istovjetnost), tako postaje pojam kojim se označavaju **dvije čovjekove dimenzije**: osobnost i neponovljivost s jedne strane, koju nije moguće zamijeniti nekom drugom osobom ili društvenom grupom, i istovjetnošću s drugima koja omogućava čovjeku da uspoređujući se sa *različitim drugim* odredi svoje mjesto u društvu. Čovjekova slika o sebi je produkt ne samo refleksije vlastitog stava o osobnosti, već i slike koju drugi ljudi imaju o pojedincu. Interakcionistički orijentirani sociolozi, psiholozi i pedagozi, polazeći od mikroperspektive sudionika u svakodnevnom životu, smatraju da je ključni proces u gradnji identiteta usklađivanje triju razina na kojima čovjek funkcionira: Ja, Mene i Self ili, drugim riječima, "**ja kakav jesam**", "**ja, kakvog me drugi vide**" i "**ja sam...**". Uskladiti prve dvije razine znači postići ravnotežu u trećoj. Prema interakcionističkoj teoriji, mogu biti u određenoj ulozi, ali je izuzetno bitno kako me u toj ulozi drugi vide. Sklad između ovih dviju "slika" vodi me do osjećaja zadovoljstva (ja jesam...).

Nažalost, usklađenost ovih "slika" nije podrazumijevajuća i tiče se međusobnog razumijevanja među ljudima. Šta se dešava ako u izgradnji osobnog identiteta vidim sebe na način koji je potpuno različit od načina na koji me vide drugi? Ili, ako susrećem različite "slike o meni" koje potiču od različitih, a meni važnih ljudi?

U pubertetu i adolesciji **konzistentnost** je izuzetno bitna u gradnji temeljnog identiteta. Zahvaljujući toj konzistentnosti tinejdžeri su u mogućnosti da "vjeruju u sebe" i da budu sigurni da će u određenoj situaciji postupiti na određeni način. **Spolni identitet**, kao

---

³⁶ Prema tezama nekih zoologa (Adolf Portmann, na pr., u *Biologische Fragmente zu einer Lehre vom Menschen*, Basel, 1951) ovjek je "prerano fiziologijски ro en", jer neke vještine (kao hodanje) svladava tek u prvoj godini života. (prema: Gudjons (1993), str. 144)

³⁷ Slatina (1998), str. 29

nerazdvojni dio temeljnog identiteta, također podrazumijeva sve pomenute elemente. U njegovom središtu bitno je izdvojiti **tri aspekta**:

1. **osjećaj koherencije** (ja sam mladić ili djevojka u različitim situacijama...)
2. **ideal jastva** (u svojoj spolnoj ulozi imam uzor, vrijednosti i norme koje su društveno utemeljeni...)
3. **biografsku svijest** (imam svoju historiju, ali je svaka individualna historija vremenski "obojena" određenim društvenim trenutkom i zbivanjem - na primjer, činjenica da se nekada davno "prešlo" sa matrijarhata na patrijarhat boji moje današnje bivanje kao mladića ili djevojke...).

Sva tri aspekta su **produkt nikad prekinutog procesa socijalizacije** u koji je pojedinac uronjen u trenutku rođenja. Socijalizacija, iako znači "izgrađivanje čovjeka u društvenog subjekta koji djeluje"³⁸, nije jedinstven proces, pa govorimo o onoliko socijalizacija koliko ima društvenih grupa.

SOCIJALIZACIJA UVJETOVANA SPLOM

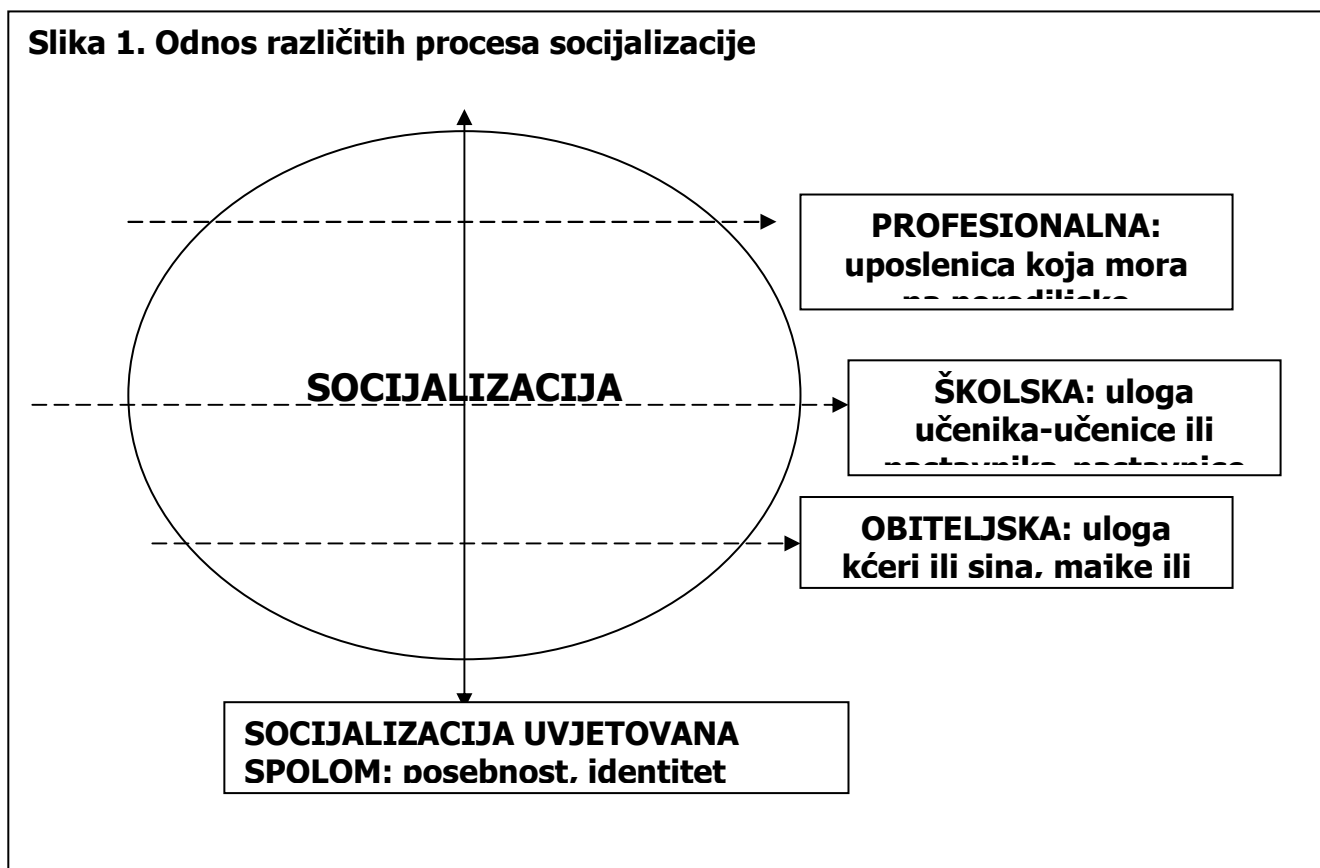
Uobičajeno se govori o **različitim instancama socijalizacije**: primarnoj, koja pripada obitelji, sekundarnoj, koja pripada školi i vršnjacima, tercijarnoj, koja pripada profesiji ili sferi građanskog odlučivanja i djelovanja... Ako ove "instance" shvatimo kao linearno stupnjevite (mada ulazak u novi prostor socijalizacije, na pr. školu, ne podrazumijeva da utjecaj obitelji više ne postoji - taj se utjecaj samo mijenja) i dodamo im socijalizaciju uvjetovanu spolom kao specifičan proces, vidjećemo da **ova vrsta socijalizacije leži oprečno u odnosu na ostale instance socijalizacije** (slika 1). Tačnije rečeno, **ona prožima sve pojedinačne socijalizirajuće forme**. Na isti način možemo prikazati i odnos uloga unutar svake instance socijalizacije i njihovu posebnost koja gradi osobni identitet.

Lekcije koje smo kao dječak ili djevojčica naučili u krilu obitelji, u školi se učvršćuju na kognitivnom, emocionalnom i motivacijskom planu. Mnogobrojna su istraživanja pokazala da postoje razlike između dječaka i djevojčica u specifičnim sposobnostima koje su potrebne za određena postignuća (prednost jednih ili drugih s obzirom na posebne faktore inteligencije), za komunikaciju sa drugima (emocionalna inteligencija) ili predanost poslu (marljivost i upornost).

---

³⁸ Gudjons (1993), str. 124

Slika 1. Odnos različitih procesa socijalizacije

RAVNOPRAVNOST SPOLOVA U ŠKOLI

U školi susrećemo **nastavne sadržaje** u kojima su pojedine uloge klišeizirane s obzirom na spol (nema posebnih nastavnih jedinki koje bi se bavile ulogom žena u historijskom razvoju čovječanstva³⁹, od izuzetaka koji su sloveli kao velike vladarke, poznate vojskovođe - za neke uloge i nemamo adekvatnu imenicu ženskog roda! - i političke ličnosti, do uloga poznatih liječnica, pedagoga, znanstvenica ili uspješnih majki i supruge). Djeci ne objašnjavamo zašto se u oblasti znanstvenog ili književnog stvaranja pojavljuju više muškarci nego žene. O ravnopravnosti među spolovima djeca uče kao i o ma kojoj drugoj lekciji, bez vježbanja internalizacije pojedinih vrijednosti ("Joj, jesu ove curice smotane s loptom...", reći će dječak pred roditeljima i dobiti odgovor "Ali, one nemaju onu tvoju slabu ocjenu iz matematike...". Odgovor smjera zaštititi curica, ali ne razbija predrasudu da su dječaci spretniji u sportu, a djevojčice marljivije)).

Posmatrajmo zbornicu u jednoj prosječnoj školi. Primijetićemo da je nastavnički poziv uglavnom ženska **profesija** i da se može uočiti pravilnost u odabiru znanosti kojima će se baviti muškarci i žene. Tako u pojedinim predmetima imamo više nastavnika, a u drugima više nastavnica. Možemo govoriti o "muškim" i "ženskim" fakultetima. Kada je

³⁹ U ovoj zbirci tekstova na to posebno upu uje tekst mr. sci. Zilke Šiljak – Spahi

odgoj u pitanju, broj muškaraca u ulozi odgajatelja raste sa uzrastom odgajnika: rijetkost je sresti mladića koji studira pri pedagoškoj akademiji na smjeru predškolskog odgoja⁴⁰.

Odlične ocjene u školi visoko cijenimo, ali nerijetko dječake i djevojčice ne posmatramo jednako u ulozi odličnih učenika. I same djevojke su sklonije reći da su **dobri rezultati** produkt njihovog marljivog zalaganja, dok dječaci obično ističu svoju pamet i snalažljivost⁴¹.

Nastavnici i nastavnice **različito osjećaju svoju opterećenost poslom**. Nastavnice su nerijetko pritisnute potrebom da obiteljski i profesionalni život dovedu u ravnotežu. Kako su i jedna i druga uloga podjednako značajne u životu suvremene žene, antagonizam je neizbježan. Istdobno, koristeći bogate resurse emocionalne inteligencije, nastavnice naglašavaju da jače njeguju topao odnos sa učenicima, ali i da se za sve osjećaju odgovornima. Istraživanja ukazuju da su nastavnice sklonije tumačiti uspjeh i neuspjeh učenika svojom ispravnošću nego li drugim faktorima, dok je kod nastavnika obrnuto⁴².

Sve ovo čini školu posebnim prostorom za socijalizaciju koji omogućava da mladi čovjek stiče koherentnost neophodnu u izgradnji identiteta. No, da li su sve mogućnosti tog posebnog prostora iskorištene za bolje razumijevanje različitosti, pa tako i spolne različitosti, drugo je pitanje.

SPOLNA SOCIJALIZACIJA IZVAN ŠKOLE

Spolna socijalizacija, dakako, postoji i izvan škole. Prva konstatacija i prvo pitanje koje postavimo nakon rođenja novog člana obitelji jeste pitanje o spolu. "Zdrav dječak" ili "zdrava djevojčica" prva je informacija koju roditelji daju babica i liječnik. Od tada nastaje trka za adekvatnom bojom ručnika i pokrivača za bebu koja se kasnije pretiče u traganje za odgovorajućom igračkom: "Šta će ti to, molim te, pa ti si djevojčica..."

Obitelj je često mjesto u kojem se neko naziva "muškaračom" i "ženskarcem", ako odudara od očekivanog ponašanja. Koliko će očeva izvesti bezazlenu igru hrvanja sa **kćerkom** ili je povesti na fudbalsku utakmicu? Koliko će majki upućivati **sinove** u umijeće kuhanja ili spravljanja zimnice? Koliko će roditelja biti sretno da se njihov dječak igra lutkama i razmisliti o drugačijoj upotrebi lutke - recimo, u lutkarskoj predstavi koju dječak može režirati jednako dobro kao djevojčica. Ove **razlike u tretmanu prerastaju kasnije u najrazličitije podjele poslova na muške i ženske**, te neravnomerni osjećaj kompetencije i moći između muškaraca i žena.

Svakodnevnica pruža dokaze da se **poimanje vanjskog izgleda (tjelesna socijalizacija)**, dakle oblačenja muškaraca i žena u suvremenom svijetu mijenja. Nije rijetkost vidjeti dugokosog mladića i njegovu kratko ošišanu partnericu kako iz svog jeans-kompleta

---

⁴⁰ Postoji paralelna situacija i u obitelji: što je dijete starije, otac dobija na značaju kao partner u igri i savjetnik u poslu...

⁴¹ Gudjons (1993), str. 139

⁴² isto

dovode u pitanje opstanak izreke "duga kosa, kratka pamet". S druge strane, iako je uni-sex odjeća postala modni hit, reklamne agencije ne odustaju od **klišezirane upotrebe ženskog i muškog tijela** kako bi privukle što veći broj korisnika svojih proizvoda.

Emocionalna socijalizacija, na koju utječe obitelj dovodi do puno puta propitivanih pretpostavki o tome da žene imaju veću sposobnost ekspresivnosti, dok su muškarci skloniji instrumentalizaciji postupaka). **Vršnjačka socijalizacija**, prisutna i u obitelji i u školi, dovodi do prijateljstva osoba istog ili suprotnog spola. Takvo prijateljstva ne rezultiraju nužno spolnom ljubavlju i nije rijetkost da mladići i djevojke smatraju posebnim darom imati prijatelja suprotnog spola, naglašavaju veću količinu razumijevanja u toj nego istospolnoj prijateljskoj relaciji.

Na ovo se nadovezuje **mas-medijska socijalizacija**, u kojoj nikada neće biti do kraja jasno da li je odgovorna za određena ljudska ponašanja ili samo informira o njihovoj raznorodnosti. Drugim riječima, da li mediji dovoljno pažnje posvećuju pitanju raznolikosti i ravnopravnosti među spolovima ili su i sami odraz društvene neosjetljivosti na ovo pitanje?

Spolom uvjetovana podjela rada (biologija vs. kultura) ima neke elemente koje ne možemo lako osporavati. Žena je podarena sposobnošću rađanja i to bitno utječe na cijeli niz odnosa koje gradi oko sebe. Materinstvo je nemoguće zaniijekati, a u jedinstvenom odnosu majke i dojenčeta nema adekvatnog supstituta. Kako u trudnoći, tako i kasnije, majka je upućena na veću količinu vremena koju provodi s djetetom prije svega zbog dječije ovisnosti o osnovnoj brizi za goli opstanak. Usporedbe oca i majke pokazuju da je majka cijeli život, pa tako i kada uđe u ulogu bake, odgovorna za osnovne dječije potrebe, dok otac ne samo da provodi neusporedivo manje vremena sa djecom, već je nerijetko partner u igri, savjetnik za ozbiljne poslovne pothvate i muško-ženske razgovore⁴³. Ta "igračka uloga" opstaje i kasnije, kada otac postane djed.

Podjela rada koja je uslovljena fizičkom snagom jasno je ocrtana već u predškolskim udžbenicima prirode i društva (slika 2⁴⁴). No, jasno je da danas dolazi do promjene u podjeli rada. Brzina življenja, mnoštvo komunikacijskih kanala, narastajuće egzistencijalne potrebe obitelji i različiti društveni potresi sve jače naglašavaju potrebu da se snop životnih uloga ne shvati kao nepromjenjiv u životu pojedinca, da se poslovi revidiraju i biraju, te da se partneri u bračnoj zajednici smjenjuju u svojoj angažiranosti u obitelji (recimo, film "Tatin vrtić" ili "Dady's Day-Care"). **Politička socijalizacija** je dovela do sve veće društvene afirmacije žene kao pratnera ravnopravnog u odlučivanju i kritičkom promišljanju stvarnosti...

I u svemu tome - **nema nikakve generalizacije na makronivou!** Kao da danas treba općenito manje govoriti o spolno specifičnoj, a više o individualno uvjetovanoj socijalizaciji. Naime, ako je svaki mikroprostor priča za sebe u svojim interakcijama i sistemima vrijednosti, tada možemo govoriti o individualno oblikovanom životu i razvoju koji može biti izlaz iz stigmatizirajućih muško-ženskih odnosa.

⁴³ Više u Adila Pašali Kreso, Koordinate obiteljskog odgoja - rukopis u pripremi

⁴⁴ Ana Tomi, Moja okolina u slikama, Svejtlost, Sarajevo, 1990, str. 33

NAGOVJEŠTAJ KRAJA STIGMATIZIRANJU

Škola kao jedan od faktora socijalizacije ima potencijal da se kreativno pozabavi pitanjem odnosa spolova i da u postojeće reformske tendencije ugradi neke ideje bitne za budućnost. Ona ima barem dva **kanala putem kojih može nagovijestiti kraj sitigmatiziranju**: 1. izvjesnim promjenama unutar školskih programa i 2. svojim otvaranjem za partnerstvo sa obitelji.

Učiti djecu kako da razumijevaju svoje uloge moguće je tek ako odgajatelji sami nauče kako **razumijevati svoje uloge**. U pozadini ovog razumijevanje leži čovjekova sposobnost suočavanja sa poteškoćama i prihvatljivog razrješavanja sukoba. Jer, razumjeti stanje u kojem se nalazimo znači razumjeti sukob raznih uloga, sukob oko središnje uloge u životu jednog čovjeka, razumjeti očekivanja koja sami imamo ili drugi imaju od naše uloge, razumjeti način na koji ulogu prihvaćamo i izvodimo... Jer, sve čemu svjedočimo u životu prosječne žene današnjice ne bi postojalo da nije osoba suprotnog spola, pa tako ni borbe za ženska prava. Poruka mladima o neophodnosti međusobnog razumijevanja iz različitosti spolnih identiteta krajnje je transparentna u oblast građanskog odgoja, oblast vrijednosti i ljudskih prava i dužnosti. Za ovu poruku nije potreban poseban školski predmet. Baš kao što spolna socijalizacija prožima sve socijalizacije tako i spolni identitet prožima sve identitete.

Tamo gdje škola spremno dokaže svoje **partnerstvo s obitelji** stvorice se prostor za istinsku razmjenu i učenje po modelu. U partnerstvu su dvije institucije ravnopravne, a suradnja je uzajamna. U tom odnosu niko nikome nije nadređen. Takav model može se uspješno primijeniti i u mikroprostoru obitelji kada su u pitanju odnosi među spolovima. Objasniti ne samo djeci, već prije svega roditeljima da postoji bitna razlika između matrijarhata i matricentričnosti unutar jedne obitelji ili između patrijarhata i patricentričnosti⁴⁵, znači ukazati na različite mogućnosti kombiniranja odnosa koji doprinose skladnom razvoju djece.

Ono što bezrezervno **možemo promijeniti samo smo mi sami**. Potreba za ljubavlju, poštovanjem, priznanjem kompetencije, slobodom i zabavom opće je ljudska kategorija. **Kompromisi** na koje u životu pristajemo nisu stvar primoravanja, već našeg svjesnog izbora da tako postupimo. Biti **svjestan tog izbora i odgovornosti** koju pred njim imamo znači osnažiti moć samopercepcije i pomoći samome sebi u razrješavanju unutarnjih sukoba. Gender-pitanje, o kojem u posljednje vrijeme sve više govorimo potaknuti "spolja", nije pitanje na koje smo primorani, već pitanje koje svakodnevno živimo. Potrebno je u ovom trenutku biti svjestan tog izbora i odgovornosti koja se pri tom podrazumijeva. Ako određene principe ravnopravnosti spolova želimo približiti ili uključiti u reformu obrazovanja, prihvatamo se teškog, ali nipošto revolucionarnog djela, koje se zbiva u kratkom vremenu i rezultat je brzih i naglih promjena. **Radi se o**

---

⁴⁵ Jedna obitelj može po ivati na vrijednostima patrijarhalne obitelji, ali može biti izrazito matricentri na, što majku ne dovodi u podre en položaj, ve joj daje sasvim posebne vrijednosti. Neka su istraživanja pokazala, a druga, opet, pobila tvrdnju da u egalitarnim obiteljima vlada blagi anomizam i da tu rastu nesigurna i zbuñjena djeca. (više u rukopisu u pripremi prof. dr. A. Pašali -Kreso, "Koordinate obiteljskog odgoja")

promjeni u ljudskom poimanju za koju je potrebno mnogo vremena i strpljenja i razumijevanja. Ostaje nam da se nadamo da su tekstovi poput ovdje sabranih uvod u neke kreativne načine realizacije gender pitanja u odgoju i obrazovanju.

Literatura:

1. Gudjons Herbert (1993), Pedagogija - temeljna znanja, Educa, Zagreb
2. Pašalić-Kreso Adila (2003/2004), Koordinate obiteljskog odgoja, rukopis u pripremi, Filozofski fakultet, Sarajevo
3. Slatina Mujo (1998), Nastavni metod, Filozofski fakultet, Sarajevo
4. Tomič Ana (1990), Moja okolina u slikama, Svjetlost, Sarajevo